

**Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**

На правах рукопису

ДРОБАХА ЛАРИСА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 81'371(811.161.2+811.112.2)

**НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА НАЗВ ПТАХІВ В
УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ**

10.02.17 – Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Науковий керівник

Манакін Володимир Миколайович

доктор філологічних наук, професор

КІРОВОГРАД – 2002

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. НАЗВИ ПТАХІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МО- ВАХ У СЕМАСІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРАХ ЗІСТАВЛЕННЯ.....	15
1.1. Структура лексичного значення орнітонімів та способи його контрастивного опису.....	15
1.1.1. Когнітивний компонент.....	19
1.1.2. Відтінок значення як складова структури лексичного значення слова.....	22
1.1.3. Граматичний компонент.....	24
1.1.4. Конотативний компонент.....	27
1.2. Семантична маркованість слів ЛСГ “назви птахів” як параметр зіставлення.....	30
1.3. Семантичний обсяг лексичних значень орнітонімів в українській та німецькій мовах.....	38
1.4. Типи семантичних відношень лексем на позначення орнітонімів за даними українських та німецьких лексикографічних джерел.....	43
1.4.1. Відношення еквівалентності.....	43
1.4.2. Відношення включення.....	45
1.4.3. Відношення перетину.....	48
1.4.4. Міжмовна омонімія.....	52
Висновки.....	57
РОЗДІЛ 2. НАЗВИ ПТАХІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МО- ВАХ В ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРАХ ЗІСТАВЛЕННЯ.....	59
2.1. Зіставлення орнітологічної лексики за засобом та джерелом номінації.....	59
2.1.1. Відповідники з коренями ідентичного значення.....	61
2.1.2. Відповідники з коренями різного значення.....	66

2.2. Внутрішня форма слів як параметр зіставлення орнітонімів.....	76
2.3. Словотвірні способи слів ЛСГ “назви птахів”.....	93
2.3.1. Похідні назви від іменників, прикметників, дієслів	94
2.3.2. Композитні слова.....	98
Висновки	108
РОЗДІЛ 3. МЕТАФОРИЧНІ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ ЛСГ “НАЗВИ ПТАХІВ”	
У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ.....	110
3.1. Переносні значення орнітологічної лексики української та німецької мов.....	114
3.2. Конотативний аспект зіставлення.....	126
3.2.1. Характер синонімічних утворень.....	145
3.2.2. Відбиття національно-мовних особливостей образного світо- бачення в прислів'ях, які містять орнітоніми.....	146
Висновки	151
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	160
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ.....	177
ДОДАТОК.....	179

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВФ	внутрішня форма
ЛСВ	лексико-семантичний варіант
ЛСГ	лексико-семантична група
ФО	фразеологічні одиниці

ВСТУП

У житті сучасного суспільства важливого значення набули міжмовні контакти. Зіставні дослідження різних мов сприяють більш докладному вивченню національних картин світу. Ще В. фон Гумбольдт підкреслював, що мова і духовна сила народу розвиваються не окремо одна від одної, не послідовно одна за іншою, а складають виключно та неподільно одну й ту саму дію інтелектуальної спроможності. “Будь-яке вивчення національної своєрідності без використання мови як допоміжного засобу, було б невиправданим, оскільки тільки в мові відображено національний характер, а також у ній як у засобі спілкування даного народу зникають індивідуальності з тим, щоб виявило себе загальне” [48, 303]. Порівняльне вивчення мов лише в тому випадку зможе привести до правильних та істотних висновків про мову, розвиток народів і становлення людини, якщо воно стане самостійним предметом, спрямованим на виконання своїх завдань і цілей [48, 307].

Порівняння мов лежить в основі типологічної та контрастивної лінгвістики. Типологічний аналіз зосереджується на способі представлення і базується на залученні широкого мовного матеріалу [143, 29]. У природних мовах, на думку В. Скалічки, втілена лише частина можливостей структури мови, незважаючи на те, що нам невідомі тисячі існуючих, але вимерлих мов. Тенденції, які виявляє типологія, багато виявляють про можливі, але реально не реалізовані структури окремих передбачуваних мов, а також про межі цих можливостей і ймовірностей появи тих або інших структур [142, 30]. Можна погодитися з думкою про те, що виявляючи міжмовні розбіжності на всіх етапах сходження від глибинної до поверхневої структури, ми тим часом отримуємо систему виміру схожості між мовами, “при цьому ступінь близькості мов опиняється в прямій залежності від кількості й ієрархічного статусу спільних для них правил, які діють на проміжних рівнях” [127, 95].

Отже, якщо завдання типології – встановлення мовного типу для подальшої класифікації мов і виявлення того, як взагалі може бути побудована людська мова, то завдання зіставної лінгвістики скромніше: вона порівнює факти двох або декількох мов з метою виявлення подібностей і розбіжностей у використанні мовних засобів різними мовами. Контрастивне вивчення мов дозволяє краще визначити особливості кожної із зіставляваних мов, які можуть опинитися поза увагою дослідника при одному лише “внутрішньому” вивченні мови [41, 7, 9].

Суттєвим внеском у сучасну розробку та становлення зіставного вивчення лексики різних мов є праці [4; 20; 31; 32; 41; 43; 106; 47; 57; 61; 190; 97; 99; 142; 143; 163; 170; 29; 188; 189], а значущими в зіставному плані лексики східнослов'янських мов – дослідження [33; 82; 91; 132; 157; 183].

Вирішальним для контрастивного вивчення лексичної семантики та лексичного складу зіставляваних мов є виділення семасіологічного й ономасіологічного аспектів. Семасіологія розуміється як розділ мовознавства, у якому вивчаються значення слів, відношення між значеннями і причини зміни останніх [20, 3]. У свою чергу, ономасіологічний аспект лексичного зіставлення визначається як такий, що ґрунтується на спільності або тотожності денотата – позначуваного об'єкта зовнішнього світу [57, 4].

Важливо зазначити, що розмежування цих аспектів не означає їх відокремлення один від іншого. “Протиставлення семасіології й ономасіології як двох взаємодоповнюючих методів вивчення семантики не є абсолютним: одне пронизує інше” [110, 83]. Семасіологічний підхід до зіставлення лексичних одиниць двох мов також ґрунтується на близькості їх значень. Оскільки значення слова відбиває відповідне поняття, яке є у свою чергу “зліпком” з реалій зовнішнього світу, семасіологічний аспект певною мірою збігається з ономасіологічним. Але на відміну від ономасіологічного, метою якого є виявлення співвідношень у способах позначення понять у тій

або іншій мові, цей підхід цікавлять відповідності тільки на рівні змісту, тобто в обсязі та характері смислової структури слів, ієрархії їх співзначень (лексико-семантичних варіантів), стилістичних функцій та конотацій [57, 6]. При семасіологічному підході факти, що зіставляються, розглядаються у напрямку від форми до змісту, при ономасіологічному – зіставлення проводиться від змісту до мовних форм, що виражають цей зміст [41, 10].

Зазначені аспекти приймаються за основу в розрізненні семасіологічних та ономасіологічних параметрів зіставлення, які орієнтовані на основну її одиницю – семему. До семасіологічних належать параметри, за допомогою яких виявляються розбіжності в змісті відповідних лексичних одиниць різних мов. Ономасіологічні параметри спрямовані на виявлення розбіжностей між словами в засобах номінації, де важливими є джерело походження, структура, мотивація, внутрішня форма назви тощо. Зіставлення на лексико-семантичному рівні складає вагомий частину при вивченні мовних явищ, “матеріалізує ідею про неповторність національно-мовної картини світу для кожного народу” [93, 36].

У роботах, пов’язаних із вивченням ЛСГ “назви птахів”, дослідження проводилося головним чином в одномовній площині. Тому в зіставному аспекті аналізована ЛСГ є маловивченою. У діяхронічному аспекті зроблено докладний аналіз формування орнітологічної номенклатури в українській мові [148]. Дослідженню назв птахів у російській мові присвячена робота Л.Ф. Моїсєєвої. Автор розглядає семантичні основи назв птахів, проводить словотвірний аналіз даної ЛСГ і приділяє увагу проблемам формування російської орнітологічної номенклатури [104].

Заслуговує на увагу робота, де на матеріалі латинської мови аналізуються структурно-семантичні та номінативні особливості назв птахів. Поряд з цим Т.М. Компанець (автор праці) досліджує семантико-словотвірну структуру похідних слів, мотивованих латинськими назвами птахів, використовуючи ілюстрації з німецької, англійської мов [77].

Однак ще немає робіт, присвячених зіставному вивченню національної специфіки назв птахів в українській та німецькій мовах.

Саме цим зумовлюється **актуальність** дисертаційного дослідження, спрямованого на встановлення особливостей семантики лексичних одиниць неспоріднених мов. Цьому сприяє врахування семасіологічного й ономасіологічного аспектів зіставлення, що уможливорює детальніше ознайомлення з лексичною системою тієї чи іншої мови.

Безумовно, не менш важливим є вивчення метафоричних значень із властивими їм ідіоматичністю, стилістичними конотаціями, зрозуміти які допомагає дослідження їх формування та вживань. Слід підкреслити, що в метафоричних значеннях відображається національна самобутність мовного колективу, породжена умовами життя народу та його історичним буттям. Аналіз спільного й відмінного допомагає простежити психолінгвістичні механізми мовно-кодової переорієнтації, що має значення для науково обґрунтованої моделі навчання іноземних мов та збагачує знання про національно-культурну специфіку мовних картин світу, розкриває особливості виникнення й вживання досліджуваних назв у різних мовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах наукової теми “Шляхи порівняльного вивчення мов у процесі формування особистості нового типу” згідно з планом науково-дослідної роботи, що здійснюється на кафедрі загального та російського мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (тема затверджена вченою радою Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, протокол №10 від 28 травня 1998 року).

Метою дослідження є встановлення спільного й відмінного в лексичному складі та семантиці назв птахів в українській і німецькій мовах у семасіологічному й ономасіологічному аспектах зіставлення та з урахуванням їхніх метафоричних уживань.

Окреслена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначення основних типів семантичних відношень лексики на позначення птахів порівнюваних мов;
- 2) виявлення спільного й відмінного за засобом і джерелом номінації лексем;
- 3) дослідження національно-мовних особливостей в орнітологічній лексиці аналізованих мов за внутрішньою формою;
- 4) аналіз словотвірних способів слів ЛСГ “назви птахів” у порівнюваних мовах;
- 5) простеження особливостей вторинних (метафоричних) значень орнітологічної лексики у зіставляваних мовах.

Об'єктом дисертації є українські та німецькі субстантивні лексеми на позначення птахів. Вибір лексичної семантики орнітонімів зумовлений тим, що конкретні субстантиви виражають національну своєрідність у мовних картинах світу.

Предметом дослідження є сучасна орнітологічна лексика української та німецької мов, що відбиває національно-специфічні ознаки семантики загальноновживаних назв птахів.

Матеріалом роботи слугують іменники української та німецької мов на позначення назв птахів (близько 1000 семем) та прислів'я (91), у яких вживаються аналізовані назви. Для підтвердження певних теоретичних висновків залучаються також окремі приклади з російської та англійської мов. Основні джерела дослідження – тлумачні, двомовні, етимологічні словники аналізованих мов, мовленнєві ілюстрації тощо.

Методи дослідження. Розв'язання поставлених завдань здійснювалося *зіставним методом*, за допомогою якого виявляються специфічні ознаки окремих мовних явищ з погляду як усіх зіставляваних мов, так і кожної мови окремо. Для доказовості й точності зіставлення застосовувалася *методика компонентного (семного) аналізу*, спрямована на виявлення спільних і

відмінних семантичних ознак у значеннях слів у порівнюваних мовах. При порівнянні слів-відповідників використовувався *описовий метод*. За допомогою прийомів кількісного аналізу здійснювалася оцінка вірогідності результатів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше запропоновано комплексний аналіз спільного й відмінного в лексичному складі та семантиці назв птахів в українській та німецькій мовах. Було розглянуто контрастивні співвідношення, які допомогли виявити своєрідні, не досліджені дотепер, відтінки сприйняття того чи іншого денотата різними народами. Уперше було встановлено основні типи семантичних відношень в аналізованій ЛСГ порівнюваних мов за даними лексикографічних джерел; виявлено розбіжності за засобом і джерелом номінації лексем; досліджено національно-мовну специфіку слів-відповідників за внутрішньою формою; проаналізовано словотвірні способи слів аналізованої ЛСГ; досліджено спільне та відмінне у розвитку переносних значень назв птахів у зіставляваних мовах тощо.

Теоретичне значення роботи визначається тим, що вона є певним внеском у теорію семасіології, ономасіології, міжмовних контактів та опрацювання методики зіставних досліджень. Аналіз матеріалу дисертації допомагає глибше зрозуміти загальні закони лексичної семантики різних мов. Дослідження має значення для подальшої розробки й систематизації теоретичної та практичної бази порівняльно-типологічного вивчення лексичної семантики. Воно сприятиме розвитку етнолінгвістики, відображаючи рівень принципово нового уявлення про семантику слова в когнітивному й культурно-історичному аспектах.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати й методика аналізу можуть використовуватись у практиці викладання дисциплін лінгвістичного циклу: у курсах із порівняльно-типологічного, загального мовознавства, лексикології української й німецької мов.

Результати роботи можуть бути плідними у навчанні української та німецької мов як нерідних та можуть бути використані у лексикографічній практиці, особливо при укладанні двомовних тлумачних, перекладних та контрастивних словників. Для побудови контрастивних словників особливу вагу мають розбіжності, які, перш за все, дають можливість тим, хто вивчає іноземну мову, глибше засвоїти її, простежити певні закономірності тієї чи іншої мови. Використання результатів роботи у практичному перекладознавстві уможливить визначення різних типів лексико-семантичних розбіжностей між українською і німецькою мовами у структурі орнітологічної номенклатури.

Апробація результатів дисертації проводилася на наукових конференціях: “Проблеми сучасного слов’янознавства. IV Міжнародна Кирило-Мефодіївська славистична конференція” (Одеса, 1998); “Мови і світ: дослідження та викладання. Міжвузівська науково-практична конференція” (Кіровоград, 1999); “Актуальні проблеми семантичних досліджень. X Міжнародна наукова конференція” (Харків, 2001); “Мова і культура. XI Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго” (Київ, 2002).

Основні положення дисертації висвітлені в п’яти статтях та матеріалах конференцій, виданих у фахових збірниках наукових праць.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та словників, додатка.

У **першому розділі** аналізується структура лексичного значення та способи його контрастивного опису. За семасіологічними параметрами проводиться зіставлення назв птахів та встановлюються основні типи семантичних відношень в аналізованій ЛСГ за даними лексикографічних джерел. Пояснюється важливість врахування у зіставленні відтінку значення як проміжного явища, що висвітлює зв’язок мови з мовленням і виявляє специфічні особливості в лексичній семантиці порівнюваних слів.

У другому розділі роботи за засобом і джерелом номінації виділяються й аналізуються однокореневі та різнокореневі співвідношення. Встановлено, що вирішальну роль у формуванні назв птахів відіграють певні ознаки: особливості їхнього гніздування, їжі, зовнішності, поведінки. Через внутрішню форму (ВФ) слів визначені ті ознаки, на основі яких створена певна назва, тобто її мотивованість. Серед словотвірних способів аналізуються похідні назви від іменників, прикметників, дієслів; композитні слова та конверсії.

У третьому розділі розглядаються прямі й переносні значення, між якими існує тісний взаємозв'язок. Серед ЛСВ слова виділяються такі, що позначають конкретні реалії. Поряд з ними аналізуються також характеризуючі або оцінні значення, що виникають у живому мовленні й тісно пов'язані з фольклором. Прислів'я, у яких уживаються назви птахів, яскраво відображають національну самобутність того чи іншого народу, у якого виявляються певні асоціації щодо конкретних птахів.

У загальних висновках для української та німецької мов сформульовані специфічні ознаки щодо позначення в цих мовах назв птахів.

Положення, які виносяться на захист:

1. Семасіологічний та ономасіологічний аспекти становлять основу розрізнення відповідних параметрів зіставлення, які орієнтовано на основну одиницю контрастивної лексикології – семему. У семасіологічному плані за даними лексикографічних джерел при зіставленні семантичних структур орнітонімів української та німецької мов виявляються різні відношення між лексичними паралелями, а саме: відношення еквівалентності (певні відповідники мають деякі відмінності у описах конкретного птаха); відношення включення (установлена перевага гіпонімії в німецькій мові, що характеризується більшим ступенем розгортання її дефініцій порівняно з українською); відношення перетину (часткові розбіжності сем у когнітивних

компонентах значень слів у зіставляваних мовах визначено як характерне явище в процесі мовного членування світу).

2. За ономасіологічними параметрами виявлено найхарактерніші національно-специфічні особливості відповідників у мовному відображенні світу. За засобом і джерелом номінації в аналізованій ЛСГ були визначені відповідники з коренями ідентичного значення та з коренями різного значення (кількість перших майже вдвічі менша); запозичені слова (в українській мові виявлено більше запозичених, а в німецькій – питомих назв, що створює назви, головним чином, своїми резервами).

3. Одним із суттєвих параметрів зіставлення орнітонімів як давнього прошарку лексики є аналіз внутрішньої форми, що визначив серед них такі: назви з прозорою мотивацією (найбільша кількість у німецькій мові); назви зі стертою ВФ, у яких етимологія встановлюється за відповідними джерелами (найбільша кількість в українській мові); назви, у яких через запозичення або історичну віддаленість ВФ є невстановленою (найбільша кількість в українській мові).

Серед словотвірних способів виявлено, що для української мови порівняно з німецькою найхарактернішою є суфіксація, а для німецької – композитоутворення.

4. Серед метафоричних значень слів ЛСГ орнітологічної лексики було виділено такі типи вторинної номінації: переносні значення, що містять інформацію про національне відображення позамовної дійсності; оцінні значення (в українській мові певна група орнітонімів має пестливі конотації при називанні дівчини, жінки або чоловіка, а в німецькій – містять моменти порівняння птаха з людиною з негативного боку).

5. Існування в аналізованих мовах значної кількості прислів'їв та приказок з назвами птахів підтвердило те, що птахи ще з давніх часів відігравали певну роль в житті людини. Семантика прислів'їв переплітається у різних мовах, але для її вираження не завжди вживаються одні і ті ж назви

птахів, що пояснюється різними смисловими асоціаціями українського та німецького народів щодо позначення конкретного птаха.

РОЗДІЛ 1

НАЗВИ ПТАХІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ У СЕМАСІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРАХ ЗІСТАВЛЕННЯ

1.1. Структура лексичного значення орнітонімів та способи його контрастивного опису

При необхідності виявлення специфіки структурування окремих мов придатним є функціональний опис. “Мови як такі знають лише одну “глибинну структуру”, тобто їх семантичну структуру (структуру значення)” [80, 71]. Поряд із рівнем цієї структури виділяємо також і рівень смислової структури, “який, містячи в собі структуру лексичного значення і її елементи, являє собою утворення вищого ґатунку, орієнтоване не стільки на сам предмет, позначений словом, скільки на його поняттєве сприйняття в рамках національної самосвідомості мікросоціуму” [91, 104]. Порівняльне вивчення неспоріднених мов висвітлює синхронні відношення між фактами мови в зіставленні з аналогічними відношеннями, що існують в іншій мові в зовсім іншому контексті [163, 37]. Контрастивне вивчення лексики передбачає зіставлення її одиниць у межах певної ЛСГ. “Лексико-семантичні групи – явище цілком мовне, це об’єднання, які базуються на законах і закономірностях розвитку лексичної семантики мови” [89, 51].

Основною одиницею лексичного рівня мови є слово. Р.О. Будагов зазначає, що взаємодія між словами відбувається не на рівні самих слів як цілісних одиниць мови, а на рівні окремих значень цих слів, які будують у кожній із зіставляваних мов складну семантичну структуру [22, 123]. У лексичній системі мови та у свідомості її носіїв слово існує у двох виявах: як одиниця лексематичного порядку – лексема, що розуміється як слово у сукупності всіх його значень і форм, і як одиниця лексико-семантичного порядку – семема, чи лексико-семантичний варіант слова, тотожний за

змістом окремому значенню слова [110, 412; 167, 9-10]. О.С. Ахманова визначає лексему як слово, структурний елемент мови, як слово-тип (словесну одиницю в мовленні), а семему – як значення слова, його мовленнєвий зміст [СЛТ, 214, 401].

Основною одиницею контрастивної лексикології слід визнати семему, або окреме значення лексеми, на таких підставах: по-перше, окреслене лексичне значення, а саме воно складає основний зміст слова, виділяється на рівні семеми, яка виступає як актуальний семантично розчленований знак відносно інваріантного слова-лексеми. По-друге, виділення слова-значення, або семеми, як основної одиниці контрастивної лексикології узгоджується з реальною процедурою пошуку лексичної відповідності при зіставленні мов у теоретичному плані і в практичному відношенні, наприклад, у процесі перекладу з однієї мови на іншу. І, нарешті, по-третє, семема найближче розташована до мовленнєвого рівня, де вона виступає як віртуальний знак відносно конкретного слововживання. Це важливо мати на увазі у функціональному аспекті взаємодії мов, коли у свідомості мовця (слухача) відбувається миттєве перекодування не лексем, а слів-значень і словоформ різних мов [91, 58-59]. Семема репрезентує слово як лексико-граматичну одиницю, яка об'єктивує мисленнєвий зв'язок із поняттям та референтом, тому вона не є одиницею лише семантичного рівня. Безперечно, такий статус семеми виводить її за межі значення на новий рівень комунікації в аспекті мовної особистості. Отже, саме семема може стати головним поняттям нової орієнтації семасіології [135, 10].

Семема складається із сем, які відповідно будують структуру значення слова. “Значним досягненням сучасної семасіології є розуміння лексичного значення як складного утворення, що складається з ієрархічно організованих семантичних компонентів (“атомів” змісту, диференціальних семантичних множників, сем і т. п.)” [181, 58]. Засоби опису значень слів, як стверджує Т.Л. Канделаки, представляють їх через ознаки; у результаті значення слів

виступають як сукупність ряду ознак [67, 26]. Отже, семи надають можливість розглянути слово з різних боків його вживання та мотивації.

Основним змістом семми є лексичне значення, що є єдиним у слові, “але воно може складатися з декількох потенційних типових сполучень, що з різних боків характеризують єдине змістове ціле, зумовлене процесом узагальнення єдиної спрямованості, і складають лексичне значення слова (лексико-семантичні варіанти – термін О.І. Смирницького)” [60, 125]. І.В. Арнольд акцентує увагу на тому, що семантична структура визначається не як кількість властивих слову значень, а як кількість можливих для слова лексико-семантичних варіантів [7, 30]. Своєрідним є визначення Л.І. Ібраєва: “Оскільки значення є образ, його поділ подібний до поділу об’єктів, що в ньому відображаються; тому частини образу – це відчуття і сполучення відчуттів – риси, тобто також образи, але не “атоми”, “одиниці значення”, так звані “семи”, “компоненти”, “маркери” [64, 24].

Компонентний аналіз у його різних варіантах складає основу семантичних досліджень. “Виділення в значеннях слів мінімальних семантичних ознак (компонентів) допомагає ясно зрозуміти, на чому заснована подібна оцінка носіїв мови й експліцитно уявити спільність значень як наявність у них спільної семантичної ознаки” [84, 152]. При контрастивному описі лексики теж застосовується метод компонентного аналізу. За допомогою цього методу виявляються спільні та відмінні семантичні ознаки, їх обсяг і зміст, що відображають світосприйняття носіїв кожної окремої мови. На думку І.П. Распопова, компонентний аналіз заснований на уявленні про те, що лексичні одиниці мови, подібно до всіх інших його одиниць, створюють у системі мови певні впорядковані ряди і з боку своєї мовленнєвої семантики (у рамках цих рядів) знаходяться в певних парадигматичних співвідношеннях один з одним [128, 81].

При аналізі спільного та відмінного в структурі лексичних значень слів-відповідників найголовнішим “лінгвістичним документом” слугують для

нас словникові джерела зіставляваних мов, зокрема дефініцій, які відбивають загальноуживане для носіїв мов уявлення про ті чи інші найменування. Ясна річ, що в деяких випадках ми можемо стикатись із суб'єктивними тлумаченнями укладачів словників, з різним ступенем розгортання дефініцій та подібне. Проте, так чи інакше саме словник був та лишається базовим джерелом для проведення зіставлення на різних рівнях: лексеми, семми, відтінка у значенні тощо. Тому, говорячи про значення зіставляваних слів, будемо мати на увазі передовсім їх репрезентації на рівні словникових дефініцій, що відповідає використанню метода аналізу словникових дефініцій. При їх зіставленні можна виявити різні співвідношення між лексичними одиницями, коли, наприклад, в одному випадку складники семм різних мов збігаються, а в іншому мають додаткові різні ознаки. Наприклад, порівняймо, укр. лірохвіст 'птах ряду горобиних з буро-сірим пір'ям і хвостом ліроподібної форми' [СУМ, IV, 522] і нім. der Leierschwanz 'розповсюджений на сході Австралії птах, чиє довге, розставлене пір'я на хвості нагадує ліру' [D, IV, 1660], які характеризують птаха з ліроподібним хвостом (спільні семми), але мають також і відмінні. Так, у значенні українського слова немає сем 'розповсюджений', 'на сході Австралії', що конкретизують місцеперебування даного птаха. А в німецькому відповіднику відсутні семми 'ряду горобиних', 'з буро-сірим пір'ям', що розширюють уявлення про вигляд птаха.

Таким чином, змістова дефініція значення включає, з одного боку, такі семантичні компоненти, що сигналізують належність даного значення до конкретної лексико-семантичної парадигми і, отже, є спільними для всіх членів парадигми, а з іншого – такі компоненти, що відрізняють одне значення від інших у межах даної парадигми.

Звичайно, лексичне значення являє собою сукупність семантичних ознак, що належать до опису сутностей, які називає слово. Ці ознаки пов'язані залежностями й тим самим утворюють структуру лексичного

значення, у якій виділяються дві частини – інтенціонал та імплікаціонал. Перша – це змістове ядро лексичного значення, а друга – периферія семантичних ознак, що оточують це ядро [108, 60]. Лексичне значення слова являє собою складний за своєю природою феномен, що акумулює в собі різноманіття самої мови, яке знаходить своє безпосереднє відображення в структурі лексичного значення.

Отже, до основних компонентів структури лексичного значення належать: 1) когнітивний, або предметно-логічний; 2) граматичний; 3) конотативний, кожен з яких має свої складники залежно від обсягу лексичного значення, особливостей словотворення або стилістичних ознак.

1.1.1. Когнітивний компонент. Цей компонент є одним з основних у структурі лексичного значення. Його іншою назвою є предметно-логічна частина семми, компоненти якої, семи, “виконують роль “стрілки”, що переводить поняття, ознаки предметів і явищ об’єктивного світу в складові елементи явища мовного, лексичного, значення слова: з одного боку, це категорії процесу пізнання, концептуальні явища, а з іншого – це вже елементи смислової структури слова, що “представляють” у структурі мови логічні категорії” [151, 89]. Когнітивний компонент вміщує в себе денотат і сигніфікат, які розглядаються в діалектичній цілісності. Денотат визначається як позначувана річ [108, 25], як образ деякого фрагмента дійсності, що є основною структурною одиницею змісту [109, 56]. Денотат формується в результаті сприйняття зовнішніх властивостей предметів органами почуттів – те, що бачимо, розпізнаємо в просторі, чуємо, відчуваємо на смак або на дотик і т. п., одним словом, денотат – це уявлення реальних предметів, речей об’єктивного світу, що сприймається почуттями і відтворюється [167, 151], а також має або може мати будь-яку мовну відповідність у вигляді слова-поняття [76, 83]. Будучи відображенням у нашій свідомості предмета чи явища дійсності, лексичне значення слова

містить в собі поняття про цей предмет чи явище, що знаходиться в певному зв'язку з іншими поняттями. Мова по-своєму відображає ці зв'язки, але неможливо заперечувати предметну зумовленість лексичних значень в усіх різноманітних взаємозв'язках один з одним [181, 73]. С.Д. Кацнельсон зазначає, що значення слів, як і поняття, ґрунтуються на специфічній формі відображення дійсності – узагальненні й абстрагуванні. В основі слів і понять завжди лежить узагальнення, тобто відображення того загального, постійного і стійкого, що приховано в різноманітності й нескінченній мінливості явищ [68, 9]. На думку О.І. Фефілова, не можна ототожнювати мовне значення з поняттєвими образами предметів [170, 7]. “Умовно можна прийняти, що зміст мовної одиниці – це сукупність ознак (основних і похідних, головних і другорядних, постійних і мінливих, закономірних і випадкових) поняття, виражених даною одиницею. Значення мовної одиниці – це умовне позначення однієї з ознак даного поняття (мотивоване чи немотивоване)” [44, 8].

Таким чином, предмет і поняття про нього є взаємопов'язаними, і їх різке розмежування є, на нашу думку, недоцільним. Наприклад, укр. дрохва 'великий перелітний птах степових і пустельних місць, з сильними ногами, прямим дзьобом, захисним забарвленням' [СУМ, II, 422] має денотативні складники, що вказують на предмет 'великий перелітний птах' та сигніфікативні (підкреслені), що вказують на ознаки й доповнюють уявлення про птаха. Денотат є об'єктивною властивістю будь-якого предмета, а відображення цієї властивості в мисленні, зафіксоване в мовній формі, є сигніфікатом [185, 106]. Отже, взаємозв'язок між цими складниками є наявним і безперечним.

У нашій роботі ми визначаємо когнітивний компонент як основну частину лексичного значення термінологічним синонімом – предметно-логічний компонент.

Лексичне значення має свій обсяг, який наповнюють семи, що відображають певні явища чи предмети, узагальнені в значенні. До змісту лексичного значення належать значущі семантичні ознаки явищ і предметів. Залежно від конкретного використання слова в мовленні реалізується не весь обсяг змісту значення, він залишається у свідомості, а для вказівки на предмет використовується або сутність, або одна зі сторін змісту значення [96, 22]. “Лексичне поле покриває тільки частину поняттєвого, інша частина останнього покрита іншими лексичними полями” [126, 92]. При контрастивному аналізі можна виявити розбіжності між семантичним обсягом і змістом лексичних значень зіставляваних слів.

У праці з логіки зазначається, що “чим ширший обсяг поняття, тим вужчий його зміст, і навпаки” [46, 29]. Розглянемо цю закономірність: укр. жайворонок ‘польова чи степова співуча пташка ряду горобцеподібних’ [СУМ, II, 503], де невеликий семантичний обсяг робить зміст лексичного значення дещо узагальненим, тому що в даному випадку не виникає уявлення про вигляд цього птаха й неможливо стверджувати, побачивши в дійсності або на зображенні, що це саме цей птах. Німецький відповідник (принаймні у словниковому варіанті) має більшу кількість сем, які детальніше характеризують деякі особливості вигляду й поведінки цього птаха, і, таким чином, семантичний обсяг лексичного значення є ширшим: нім. die Lerche ‘співочий птах з непомітним забарвленням, що гніздиться на землі, із хохолком на голові, часто здіймається у височінь із свистячим співом’ [D, IV, 1667]. Склад і зміст сем у даному випадку відрізняється, але основні семантичні ознаки ‘польова’, ‘співуча’ зберігаються. Ця розбіжність дефініцій українського та німецького словників є суттєвою і впливає на сприйняття змісту лексичних значень, тим самим розширюючи уявлення про даний вид птаха.

Отже, поняття й уявлення знаходяться у взаємодії, між ними відбуваються постійні взаємопереходи. Стаючи все більш узагальненим,

уявлення набувають ознак понять, переходять у поняття. Конкретизація поняття призводить до переходу його в уявлення. Разом з тим уявлення й поняття не збігаються. Чим ширше поняття, тим більш широкий клас предметів воно узагальнює, тим з меншою повнотою в ньому знаходять відображення конкретні предмети [109, 62]. В одній з праць Г.В. Колшанський зазначив, що мова є нібито звуковою книгою, у якій зображені всі шляхи поняттєвого засвоєння світу людиною протягом його історичного розвитку [73, 24].

1.1.2. Відтінок значення як складова структури лексичного значення слова. Залежно від обсягу й характеру лексичного значення предметно-логічний компонент може поділятися на дрібні складники, одним з яких є відтінок значення. Стосовно цього поняття є різні думки та зауваження. “Відтінок значення” майже завжди є тією необхідною і достатньо диференційною ознакою, яка не дозволяє співвідносити слова одне з іншим в один синонімічний ряд” [15, 55]. Це поняття є важливим у зіставленні, тому що воно як проміжне явище висвітлює зв’язок мови з мовленням, де знаходять свій відбиток асоціації людей про той чи інший предмет чи явище. Порівняймо: укр. гоголь //’гоголем ходити – ходити гордовито’ [СУМ, II, 102], нім. der Hänfling (коноплянка) //’про людину худорлявої, слабкої статури’ [D, III, 1145], рос. гусь //’про нерозумну, шахраювату людину’ [ССРЯ, I, 502], англ. rook (грак) //’про людину, яка виграє гроші у кості чи карти обманом’ [OALD, II, 233].

Визначення відтінків значення як результату взаємодії, нашарування, сполучення різних значень багатозначного слова є, очевидно, наслідком розуміння відтінків значення як елементів контексту, оскільки реалізація тих або інших значень залежить від уживання слів у мовленні, у контексті [150, 113]. Ми вважаємо, що відтінок значення можливо розглядати як проміжне

сполучення в тріаді семема – відтінок значення – індивідуально-мовленнєве використання.

Наприклад, в українській мові виявляємо, що селезень має *'//у порівн.: пірнути як селезень; //розм. намерзлий візерунок на віконних шибках; //розм. розколина на кризі, що утворюється від удару'* [СУМ, IX, 116], тетеря *'//розм. перен. про нерозумну або вайлувату, неповоротну людину; //Глуха тетеря – лайл. про глуху, ледачу і т. ін. людину'* [СУМ, X, 102], що вказують на вживання даних слів у розмовній мові при порівнянні та позначенні інших денотатів. Нім. die Drossel (дрізд) має *'//у мисливців: стволи рушниці; //техн. дросель'* [D, II, 573], der Grünfink (зеленяк) *'//гриб; //необпалена цеглина; //недосвідчена людина'* [D, III, 1093]. У даному випадку відтінки значень демонструють вживання однієї і тієї ж назви для позначення різноманітних денотатів. Отже, цілком очевидним є той факт, що відтінки значення є “суттєвою частиною значення зіставляваних одиниць, яка диференціює їх семантично” [15, 57].

Такі ж явища спостерігаємо в російській та англійській мовах. Рос. малиновка вживається в порівнянні *'//співати пісні, як ніжна малинівка'*, а також як *'//наливка, виготовлена з плодів малини'* [ССРЯ, VI, 531]; чиж позначає крім птаха *'//розм. те саме, що чижик: загострена з двох кінців коротка палиця для дитячої гри; //Грати в чижика. Заганяти коротку палицю в коло ударами іншої, довгої палиці'* [ССРЯ, XVII, 1025]. Англ. spipe вживається як при позначенні різних денотатів, так і у звертаннях до людей: *'//лайл. нікчема, бовдур; //спорт. швербот типу “кулик”; //жарг. законник, крючоктвір; //амер. жарг. недопалок, чинарик'* [БАРС, II, 490] і т. п.

Отже, у відтінках значень відображається національне сприйняття конкретного денотата, і вони викликають особливий інтерес, тому що характеризують денотат уже з іншого боку. Це ми побачили на вищенаведених прикладах. “Носії однієї мови, які не стикаються значно з іншими мовами, вважають, що значення в цих мовах не тільки одні і ті ж, що

і в їхній рідній, але й однаково класифікуються” [88, 35]. Тому при вивченні іншої мови необхідно звертати увагу й враховувати певні закономірності, які має та чи інша мова.

1.1.3. Граматичний компонент. У складній системі зв'язків між семемами велике значення мають відношення, що встановлюються на основі такого компонента семантичної структури, як граматична оформленість. Граматичний компонент лексичного значення включає особливості граматичної побудови, яку разом із словниковим складом М.М. Бахтін визначив як обов'язкові форми загальнонародної мови [11, 259]. В.В. Виноградов також зазначав, що семантичні контури слова, внутрішній зв'язок його значень, його смисловий обсяг визначаються граматичною побудовою мови [34, 23].

Якщо порівнювати близькоспоріднені мови, то через свою спорідненість у плані граматики вони не мають суттєвих розбіжностей. В іменниках слова іноді мають розбіжності за родом, наприклад, укр. гуска (ж. р.) – рос. гусь (ч. р.), папуга – попугай, канюка – канюк, лелека – аист, сипуха – сип, тетеря – тетерев, чирка – чирок; укр. зеленяк (ч. р.) – рос. зеленушка (ж. р.); вірля (с. р.) – рос. орлёнок (ч. р.). Порівнюючи українську мову з німецькою, також виявляємо подібні до зазначених приклади. Порівняймо такі розбіжності: укр. бекас (ч. р.) – нім. die Bekassine (ж. р.), гайворон – die Saatkrähe, гоголь – die Schellente, дрізд – die Drossel, жайворонок – die Lerche; укр. гагара (ж. р.) – нім. der Seetaucher (ч. р.), гагарка – der Tordalk; горихвістка – der Gartenrotschwanz, зозуля – der Kuckuck, кедрівка – der Tannenhäher, тетеря – der Waldhahn; укр. лиска (ж. р.) – нім. das Bläßhuhn (с. р.).

У німецькій мові артикль разом з іменником утворює аналітичні граматичні форми і вказує на граматичні категорії роду: der Geier (ч. р.), die Meise (ж. р.), das Huhn (с. р.); числа: der Kernbeißer (однина) –

die Kernbeißer (множина); відмінка – der Schwan (називний), des Schwanes (родовий), dem Schwan (давальний), den Schwan (місцевий).

Граматичне в слові розглядається у взаємозв'язку з лексичним, і вони не існують відокремлено. Слушною є думка, яку висловлює М. Бірвиш, що в процесі оволодіння мовою пізнаються не семантичні компоненти, а насамперед їхні особливі комбінації в певних поняттях і додавання даним поняттям фонематичних форм і морфологічних властивостей [17, 196]. Наприклад, в англійській мові, як відомо, значно поширене явище конверсії. При цьому саме граматичний компонент розкриває лексичне значення слів і є невід'ємною його складовою. Так, іменник у граматичному значенні вживається як прикметник, англ. raven 'ворон', // 'чорний як вороняче крило' і відповідно 'raven locks – локони чорні як смола' [БАРС, II, 304]; turtle-dove 'дикий голуб', // 'червоно-сірий колір' [БАРС, II, 676]; oriole 'іволга', // 'рудокоричневий колір' [БАРС, II, 139]; pigeon 'голуб', 'pigeon service – голубина пошта' [БАРС, II, 207]; нім. der Geier 'шуліка', 'Geiernase – великий, сильний, загнутий донизу ніс' [D, III, 976]. Як свідчать приклади, між граматичною і лексичною семантикою не можна поставити чітку межу, тому що відбувається взаємоперехід граматичного й лексичного значень. Зазначаючи, що зміст насичує всі елементи мовлення, І.І. Мещанинов підкреслював, що таким шляхом передаються в мові різні поняття, які, у свою чергу, "виступають у семантиці слова, у смисловому змісті речення і в різноманітних видах граматичних побудов" [103, 322].

"Рівень розвитку різних мов історично буває розбіжним, але подібні розбіжності виражаються не більшим або меншим ступенем експресивності мови, а загальним станом усіх її ресурсів – граматичних і лексичних у першу чергу" [21, 25]. Наприклад, при перекладах виявляються розбіжності при перенесенні граматичних ознак відповідників. Порівняймо:

"Die Nachtigall und die Lerche"

"Was sonst, als was die Nachtigall einst zu der Lerche

sagte: schwingst du dich, Freundin, nur dann darum
so hoch, um nicht gehört zu werden?” (Лесінг)

(“Що ж, крім того сказав соловей одного разу жайворонку:

Ти, друже, лише тому здіймаєся у височінь, щоб тебе не чули?”)

У німецькому творі **Nachtigall** та **Lerche** є іменниками **ж. р.**, на що вказує артикль жіночого роду та вживання **Freundin** (подруга), а українські відповідники **соловей** та **жайворонок** належать до **ч. р.**, тому з цим іменниками узгоджені дієслово **сказав** та іменник **друже**.

Вживання в художньому мовленні лексем-відповідників на позначення птахів з різними граматичними ознаками також виявляє певні розбіжності. Наприклад, укр. голуб (ч. р.) вживається як пестливе називання чоловіка: “Прости мені, мій **голубе**, мій **соколе** милий” (Шевченко), а голубка: “Не розказуй, **голубонько**” – жінки або дівчини. Таке ж явище спостерігаємо в російській мові, в якій павлин (ч. р.) вживається як *пава* (ж. р.): – “А сама-то величава, виплывает, будто **пава**;” (О. Пушкін), де слово “*пава*” реалізується в значенні – ‘про жінку з гордовитою, величною поставою і павною ходою’ [ССРЯ, IX, 1959]. На те, що йдеться не про зовнішність, вказують рід особи жіночої статі, бо самка на відміну від самця не має барвистого, що розпускається у вигляді віяла, хвоста. Рос. голубь (ч. р.) зустрічаємо в одному випадку: “Право, **голубчик**, не обижайте ее, сходите к ней как-нибудь (Чехов)”, де у звертанні до чоловіка вжито “*голубчик*” (ч. р.), а в іншому: “Помни же, **голубка**: была печаль, сплыла печаль...” (Тургенев) – у ласкавому звертанні до жінки вжито “*голубка*” (ж. р.).

Таким чином, граматичний компонент є важливим у структурі лексичного значення, тому що розкриває його сутність і тим самим допомагає виявити семантичні розбіжності в різних мовах. Особливо важливим є врахування зазначених відмінностей у художньому мовленні, при зіставленні переносних та метафоричних значень слів.

1.1.4. Конотативний компонент. Сутність даного компонента структури лексичного значення впливає із самого поняття конотації, що визначається як “додатковий зміст слова, його супроводжувальні семантичні чи стилістичні відтінки, які накладаються на його основне значення, служать для вираження різного роду експресивно-емоційно-оцінних обертонів і можуть надавати висловлюванню урочистості, грайливості” [СЛТ, 203]. Л. Блумфільд розглядав конотацію як “наявність додаткових відтінків значень”, що є одним з важливих виявів непостійності значення [18, 156]. М.М. Бахтін зазначав, що емоція, оцінка, експресія не властиві слову мови і народжуються тільки в процесі його живого вживання в конкретному висловленні [11, 266]. Тож у словниках зустрічаємо такі позначення, як “зневажливе”, “ласкаве”, “пестливе”, “лайливе”, “abwertend”, “salopp”, “Schimpfwort”. Порівняймо, відповідники укр. галка ’галонька, галочка – пестливе звертання до жінки’ [СУМ, II, 20] і англ. jackdaw ’З *зневажл.* завжди незадоволена, роздратована людина’ [БАРС, I, 744], у яких відрізняються відтінки вживання цього слова як пестливого або навпаки зневажливого.

При контрастивному аналізі слів у словниках зустрічаються різні позначення, які вказують на розбіжності між стилістичними та стильовими компонентами. Стилiстичний компонент характеризується конотативно-експресивними нашаруваннями слова, які певним чином впливають на його смислове сприйняття. Наприклад, в **українській мові**: “Тут інші журавля скакали, а хто од дудочки потів” (Котляревський), де мається на увазі сюжетний танець, у якому танцівники зображують журавлів. У **німецькій мові**: “Das sei eine weniger als zweistellige Zahl, worauf ein anderer Spaßvogel “Null, null” rief und den Heitererfolg damit hatte” (Т. Манн, Erzählungen) (досл.: це є менше ніж друге порядкове число, на що інший жартун викрикнув “нуль, нуль” і мав при цьому веселий настрій), де *Vogel* (птаха) вживається як *Spaßvogel* (досл.: веселий птах), а саме *смiхотун, жартун*.

Стильовий компонент відображає належність слів до певних функціонально-стильових різновидів мови і в словниках має такі позначення як “розмовне”, “застаріле”, “спеціальне”, “книжне”. Наприклад: укр. голуб з позначкою “розмовне” //’пестливе називання чоловіка, голубка – дівчини, жінки’ [СУМ, II, 118], укр. норець //’застар. водолаз’ [СУМ, V, 442]; нім. der Fink //’застар. студент, який не входить до жодного об’єднання’ [D, II, 847]. Зустрічаємо випадки різних позначень слів-відповідників щодо зазначених компонентів у порівнюваних мовах. Наприклад: укр. лебідь, лебідка в переносному значенні має позначку “народно-поетичне” [СУМ, IV, 457], а нім. der Schwan, mein lieber Schwan – “іронічне звертання”, “здивування”, “жартуючи – погроза” [D, V, 2340], що вказує на вживання цього слова в цьому значенні з відтінком іронії; укр. бугай – “лайливе” про людину [СУМ, I, 246], а рос. бугай – “застаріле” – таран, бревно [ССРЯ, I, 663].

Ще раз наголосимо на тому, що конотація слів остаточно виявляється в мовленні. Значення закладається думкою і реалізується в процесі мовлення (не обов’язково у вигляді зовнішнього мовлення), що робить висловлювання осмисленим [1, 71]. Семантичне варіювання слова визначається змістом самого обраного слова. Сполучуваність слів – не основна причина, а лише необхідна умова семантичних перетворень. Спроможність до варіювання – це “в дійсності мовна спроможність (компетенція) носіїв мови робити різні операції (варіювання) з мовним матеріалом таким чином, щоб зберігалася його інваріантність” [26, 154]. Розглянемо такі приклади: укр. квочка //’Одне може сьогодні Леся сказати про себе: не була ніколи затурканою, обмеженою квочкою (Вільде. На порозі)’ [СУМ, IV, 138], де з образом квочки пов’язана асоціація про недалеку людину. У німецькій мові виявляємо: die Meise //’Du hast wohl *eine Meise!*’, що дослівно перекладається: ти напевно маєш синицю, але мається на увазі, що ’Ти неправильно зрозумів!’ [D, IV, 1764]. Нім. der Geier вживається: //’*Weiß der Geier*’ (досл.: шуліка знає), що значить ’Чорт

знає' [D, III, 976]. Подібні випадки спостерігаємо в російській та англійській мовах. Наприклад, рос. ласточка вживається як ласкаве звертання до жінки, дитини [ССРЯ, VI, 75]: // 'Здравствуй, моя *ласточка!*'. А англ. owl – // 'Don't be such a silly *owl!*' (досл.: не будь такою дурною совою, а саме 'Не будь таким дурнем!' [БАРС, II, 155]), де образ сови пов'язаний з нерозумною людиною.

Іноді натрапляємо на співвідношення, коли в одній з мов слово залишається стилістично нейтральним, а в іншій має певне емоційне забарвлення. В.М. Русанівський зазначає, що збагачення мови, її постійні зв'язки з позамовною дійсністю ведуть до семантичних зрушень, до перерозподілу шарів активної і пасивної лексики, емоційно забарвленої та нейтральної, стилістично відзначеної і загальномовної [131, 41]. Наприклад, рос. вьюрок 'у просторіччі – жвавий, спритний хлопчик чи парубок' [ССРЯ, II, 1345] – укр. в'юрок не має стилістичної ознаки, хоча, можливо, імпліцитно тут є певна забарвленість, яка не була поміченою укладачами словників. Порівняймо, укр. глухар 'розмовне – глуха людина' [СУМ, II, 88], де німецький відповідник der Auerhahn немає стилістичного компонента; укр. сокіл 'пестливе "Соколе мій!"' [СУМ, IX, 438] – нім. der Falke -. В інших випадках німецькі відповідники мають стильові компоненти на відміну від українських. Порівняймо: die Ringeltaube // 'застар. особливо сприятлива умова, цінна річ, яку хтось дістав' [D, V, 2167] – укр. припутень –; нім. der Würger // 'застар. той, хто когось, з наміром вбити, душить' [D, VI, 2908] – укр. сорокопуд –;

Виходячи з цих розбіжностей, можна констатувати, що відсутність у певних випадках повної тотожності стилістичних та стильових ознак є закономірним процесом, тому що кожна конкретна мова відображає світосприйняття свого народу, яке дещо збігається і є дещо відмінним від інших.

Врахування при контрастивному аналізі когнітивного, граматичного, конотативного компонентів структури лексичного значення допомагає дослідити специфічні особливості лексико-семантичного характеру, які є відображенням і доказом існування мовних картин світу. При цьому, крім основного значення, до семантичної структури належить також і “відтінок значення”. Він є суттєвим компонентом семантичної структури семми, що не випадає із загального ряду її компонентів, але за своєю природою відрізняється від такого компонента семми, як зміст. “Відтінок значення” не є диференціальною ознакою змісту, він співвідноситься не з поняттям, а з асоціаціями, закріпленими за словом” [150, 7]. Наявність відмінних асоціацій щодо предметів і явищ навколишнього світу власне і призводить до розбіжностей лексико-семантичних систем мов.

1.2. Семантична маркованість слів ЛСГ “назви птахів” як параметр зіставлення

Вихідним семасіологічним параметром визначаємо семантичну маркованість слів, що відносить лексико-семантичний зміст слова до семми чи відтінку значення, до прямого чи переносного значення. Лексико-семантична стратифікація змісту слова встановлюється за словниками, але в них не завжди чітко визначаються типи значень, чи це переносне або пряме і т. п. У різних словниках зустрічаються різні трактування при визначенні значення слова, наприклад, у вигляді переносного значення чи порівняння: буревісник у переносному значенні ‘провісник бурі’ [СУМ, I, 257]; грак у порівнянні ‘чорнявий як грак’ [СУМ, II, 155].

Розглянемо на прикладах контрастивні співвідношення слів за цим параметром, виділивши його певні різновиди.

I. Значення слова (ЛСВ) + відтінок (відтінки) значення в одній мові – ЛСВ без відтінку значення в іншій. Тип співвідношення, за яким

протиставляються ЛСВ з відтінками і без відтінків значень у різних мовах, в ідеальному вигляді повинен містити семеми, які відрізняються специфічними відтінками, тобто такими, які в іншій мові не поєднуються співвідносним значенням і виражають своєрідні відтінки семантичного сприйняття того чи іншого денотата в даній мовній культурі чи відносять семему до інших денотатів. Отже, “специфічні відтінки” надають можливість простежити особливості національного сприйняття певного денотата і тим самим привертають особливий інтерес. Серед відтінків значення виділяємо такі, що вживаються: 1) для порівнянь; 2) для характеристик людини; 3) для позначення інших денотатів.

Наведемо приклади, у яких відтінки значення містять **1) порівняння:**

а) із поведінкою птаха: укр. беркут ‘великий хижий птах з породи орлів, який має темно-буре оперення’ + //’у порівн.: *налітати мов беркут*’ [СУМ, I, 161] – нім. der Steinadler ‘великий орел, що живе в скелях, переважно з темно-коричневим, на потилиці з золотисто-жовтим пір’ям’ [D, VI, 2489]; укр. дятел ‘лісовий з довгим, гострим та міцним дзьобом птах, який добуває їжу з щілин кори дерева’ + //’у порівн.: *щось тукотить як дятел*’ [СУМ, II, 451] – нім. der Specht ‘птах з довгим, прямим, міцним дзьобом, яким він тукотить по корі, збираючись, щоб витягти комах і їх личинок’ [D, VI, 2438]; укр. цесарка ‘свійський птах ряду курячих родини фазанових’ + //’у порівн.: *мов перелякана цесарка*’ [СУМ, XI, 204] – нім. das Perlhuhn ‘величиною майже з домашню курку африканський птах родини курячих з подібним до перлів забарвленням на синьо-сірому пір’ї’ [D, V, 1972]; укр. яструб ‘хижий птах з коротким гачкуватим дзьобом, гострими загнутими пазами, що водиться в лісах’ + //’хижий мов яструб’ [СУМ, XI, 658] – нім. der Habicht ‘представляє багато видів середньої величини птах соколиних з коричневим пір’ям, довгими, міцними кігтями, сильним, загнутим дзьобом і в більшій мірі короткими, круглими крилами’ [D, III, 1114];

б) із манерою співу чи вигуку птаха: укр. жайворонок 'польова чи степова співуча пташка ряду горобцеподібних' + //у порівн.: *співати як жайворонок*' [СУМ, II, 503] – нім. die Lerche 'співучий птах з непомітним забарвленням, що гніздиться на землі, з хохолком на голові, який часто здійснюється у височінь із свистячим співом' [D, IV, 1667]; укр. канарейка 'співочий птах яскраво-жовтого кольору, завезений до Європи з Канарських островів' + //у порівн.: *співати, щебетати як канарейка*' [СУМ, IV, 87] – нім. der Kanarienvogel 'виведений з дикого виду на Канарських островах маленький жовтий або рудий птах, якого тримають у клітках вдома через його чудовий спів' [D, IV, 1415]; укр. пугач 'хижий нічний птах ряду совоподібних, який живиться дрібними гризунами' + //у порівн.: *кричати пугачем*' [СУМ, VII, 384] – нім. der Uhu 'великий хижий птах із родини сов, що полює в темряві, з жовто-коричневими плямами чи заштрихованим пір'ям, великими рудо-червоними очима на товстій, круглій голові та довгим пір'ям на вухах' [D, VI, 2666];

в) із зовнішністю птаха: укр. грак (гайворон) 'перелітний птах родини воронових з блискучим чорним пір'ям' [СУМ, II, 15] + //чорнявий як грак' [СУМ, II, 155] – нім. die Saatkrähe 'ворона з тонким гострим дзьобом, що шкодить озимим' [D, V, 2201];

г) із характерним запахом птаха: нім. der Wiedehopf 'середньої величини, світло-коричневий на тулубі, чорно-білий на крилах і хвості птах з довгим тонким дзьобом і великим хохолком, який він може піднімати' + //stinken wie ein Wiedehopf: про людину з неприємним запахом' [D, VI, 2877] – укр. одуд 'невеликий птах з довгим чубом, тонким, загнутим донизу дзьобом і яскравим строкатим забарвленням' [СУМ, V, 64].

Наведені приклади виявляють, що факти порівняння, які пов'язані з певними особливостями птахів, реалізуються, як правило, у словосполученнях ('співати як жайворонок', 'мов перелякана цесарка', 'stinken wie ein Wiedehopf' і т. п.). "Уміння бачити навколишнє по-новому, –

на думку Р.О. Будагова, – створює і вміння будувати нові сполучення слів і потребує іноді відхилення від звичних мовних сполук. Рух слова від буквального значення до фігурального і від фігурального до буквального також створює цілий ряд можливостей для нового осмислення внутрішнього співвідношення між цими значеннями” [22, 194].

Перенос на **2) характеристики людини** певних особливостей птахів є особливо поширеним в українській мові порівняно з німецькою. Наприклад,

а) на поведінку людини: укр. буревісник ‘великий морський птах з чорно-або буро-білим оперенням і довгими вузькими крилами’ + //’перен.: *Провісник бурі*’ [СУМ, I, 257] – нім. der Sturmvogel ‘птах, що живе у відкритому морі, з перепонками для плавання, що зник літати і сидіти на воді як парусник’ [D, VI, 2534]; укр. індик ‘великий свійський птах родини фазанових, якого вирощують на м’ясо’ + //’*надутися мов индик (індичитися)*’ [СУМ, IV, 26] – нім. der Truthahn ‘великий птах курячих з червоно-фіолетовою головою і шиєю, якого тримають через м’ясо’ [D, VI, 2638]; укр. канюка ‘хижий птах родини яструбових, схожий на шуліку; знищує гризунів’ + //’*зневажл. канюка – набридливий прохач*’ [СУМ, IV, 91] – нім. der Mäusebussard ‘схожий на орла, ловить переважно мишей, коричневий яструб з коротким загнутим хвостом’ [D, IV, 1755]; укр. глухар ‘великий птах з родини тетерових; глухий тетерев’ + //’*розм. глуха людина*’ [СУМ, II, 88] – нім. der Auerhahn ‘через своє впадання в очі і свою важливість для мисливця був спочатку названий істотою чоловічої статі: größtes männliches Waldhuhn’ [D, I, 203];

б) на зовнішність людини: укр. журавель ‘великий перелітний птах з довгими ногами, шиєю і прямим гострим дзьобом, живе на лісових та степових болотах’ + //’*як журавлина шия*’ [СУМ, II, 547] – нім. der Kranich ‘великий птах з переважно сірим пір’ям і довгим міцним дзьобом, який витягає довгу шию і довгі ноги під час польоту і будує своє гніздо на землі в болотяній місцевості’ [D, IV, 1571]; нім. der Hänfling ‘з родини в’юркових

маленький коричневатий чи сірий співучий птах, що полюбляє жити переважно на краю лісів і поблизу насаджень та садів' + //'*про людину худої, слабкої статури*' [D, III, 1145] – укр. коноплянка 'співочий птах ряду горобцеподібних, що живиться переважно насінням бур'янів' [СУМ, IV, 263]; укр. кривоніс 'невеличкий лісовий птах родини в'юркових із сильно загнутим на кінці дзьобом' + //'*розм. кривоноса людина*' [СУМ, IV, 341] – нім. der Fichtenkreuzschnabel 'птах з родини в'юркових з жовтувато-оливковим пір'ям і загнутим дзьобом, який живе особливо у хвойних лісах' [D, II, 837];

в) у називаннях жінки з позитивною та негативною оцінкою: укр. перепел 'невеличка польова перелітна пташка родини фазанових, яка має темно-буре плямисте забарвлення' + //'*перепеличенька, перепеличка – пестлива назва дівки, жінки*' [СУМ, VI, 245] – нім. die Wachtel 'невеликий птах курячих, який живе на луках і полях, з коротким хвостом і коричневим, зверху часто жовтуватим і чорним забарвленням (пір'ям)' [D, VI, 2828]; укр. трясогузка 'невеликий птах ряду горобиних з довгим рухливим хвостом' + //'*перен. про вертляву, несерйозну жінку*' [СУМ, X, 305] – нім. die Bachstelze 'чорно-білий співучий птах вишуканого зросту з впадаючим у очі, довгим, рухливим хвостом' [D, I, 290];

г) у називаннях недалекої та легковажної людини: нім. der Gimpel 'має багато видів птах в'юркових, що живе в Євроазії, з коротким міцним дзьобом і сіро-чорним пір'ям, у самців червоною грудкою'+ //'*обмежена, недосвідчена, невихована людина*' [D, III, 1039] – укр. снігур 'невеликий співучий птах родини в'юркових з червоним оперенням грудей у самців' [СУМ, IX, 425]; нім. der Zeisig 'маленький співучий птах, що живе переважно у хвойних лісах, який зверху в основному зеленуватий, а знизу жовтий і білий; будує своє гніздо часто на соснах' + //'*ein lockerer Zeisig – легковажна людина*' [D, VI, 2924] – укр. чиж 'невеликий співучий птах родини в'юркових' [СУМ, XI, 322].

Такі розбіжності вказують на те, що в різних народів не завжди закріплені одні і ті ж сприйняття певного птаха. Так, нім. der Truthahn позначає індика, а український відповідник уживається також при позначенні поведінки незадоволеної людини.

Виявляємо також цікаві приклади, у яких певний відповідник має декілька відтінків значення. Таким чином, це уможлиблює більше дізнатися про вживання слова в різних мовах і виявити відмінності в сприйнятті певними народами одних і тих же денотатів. Наприклад: укр. зозуля 'корисний перелітний птах – самка з світло- чи бурувато-сірим оперенням; кладе яйця в чужі гнізда' + // 'у порівн.: поринути зозулю' + // 'у порівн.: як та зозуля – без пристановища, без притулку' + // 'зозулечка, зозуленька, зозулька – нар.-поет. пестливе звертання до дівчини, жінки' [СУМ, III, 678] – нім. der Kuckuck 'особливо широко розповсюджений у лісах птах з коричневим і сірим пір'ям, довгим хвостом і трохи загнутим дзьобом, який кладе свої яйця до кладок у гнізда співочих птахів' [D, IV, 1594]; укр. лунь 'рідко. хижий птах родини яструбиних із сірувато-білим пір'ям у самців' + // 'у порівн.: біла як лунь борода' + // 'лунь тебе вхопить – помре хто-небудь' [СУМ, IV, 556] – нім. die Weihe 'худий, середньої величини хижий птах з довгим хвостом, який хапає сумчатих тварин з низького льоту' [D, VI, 285]; укр. чайка 'морський водоплавний птах родини сивкових; переважно наземний денний птах ряду сивоподібних, що селиться на узбережжі річок, озер' + // 'у порівн. мов голодна чайка' + // 'битися чайкою' + // 'розм. пестливе називання дівчини, жінки (перев. при звертанні)' + // 'бойовий довбаний човен запорізьких козаків з вітрилами та веслами, обшитий зовні дошками або очеретом для кращої плавучості й захисту від ворога' [СУМ, XI, 264] – нім. die Möwe 'живе на морі та озерах переважно білий середньої величини птах із загнутим крючком дзьобом і тонкими, на кінці загостреними, крилами, який може також спускатися на воду' [D, IV, 1823]; укр. чапля 'болотний дикий перелітний птах з великим дзьобом, довгою шиєю і довгими ногами, який

живиться комахами, рибою’ + //’у порівн.: *витягнути шию як чапля*’ + //’у порівн.: *підіймати високо ноги як чапля*’ [СУМ, XI, 268] – нім. der Reiher ’представляє багато видів довгоногий птах з дуже тонким тулубом і довгою шиєю та дзьобом, що живе на воді’ [D, V, 2131].

Наведені приклади яскраво демонструють випадки, коли слова, що позначають певні денотати, уживаються й при позначенні інших предметів та явищ дійсності. У кожній мові по-своєму диференціюються певні характеристики денотата, що призводить до того, що в одній мові слово позначає декілька понять, а в іншій – тільки одне. Наприклад, укр. лунь, крім позначення птаха, має також //’у порівн.: *біла як лунь борода*’, //’*лунь тебе вхопить – помре хто-небудь*’, а німецький відповідник die Weihe – тільки позначення птаха.

Назви птахів уживаються також **З) при позначенні достатньо специфічних денотатів**. Серед них можна відзначити, наприклад,

а) у спорті: нім. der Albatros ’представник сім’ї буревісників, що живе на морях південної півкулі’ + //’у гольфі: *досягнення улоговини менше, ніж за 3 удари*’ [D, I, 100] – укр. альбатрос ’великий морський водоплавний птах із довгими вузькими крилами і видовженим дзьобом’ [СУМ, I, 36];

б) у геральдиці: нім. der Greif ’птах з міцними ногами, чиї пальці ніг мають міцні, загнуті, гострі кігті, що служать при схоплюванні та вбиванні здобичі; майже всі грифи знаходяться під захистом у природі’ + //’*раніше часто як гербова тварина з крилами, головою орла і тулубом лева: у середньовіччі як символ Христа*’ [D, III, 1079] – укр. гриф ’великий хижий птах ряду соколоподібних, що живе в деяких горах і живиться падаллю’ [СУМ, II, 169];

в) при відбитку слідів: нім. die Trappe ’має багато видів, з родини лелек, більший за розміром коричневий птах з білим черевом, чорним накладеним хвостом і схожими на бороду крилами знизу шиї, міцними трипалими ногами, що живе на полях і в степах і є гарним бігуном та

швидким літуном’ + //’*брудний слід від ноги*’ [D, VI, 2617] – укр. дрохва ’великий перелітний птах степових і пустельних місць, із сильними ногами, прямим дзьобом, захисним забарвленням’ [СУМ, II, 422];

г) *при називанні комах*: нім. der Eisevogel ’представник місцевого виду сизоворонок із чудовим забарвленням, широким дзьобом’ + //’*представник виду денних метеликів, чиї крила зверху мають білі плями*’ [D, II, 667] – укр. зимородок ’невеликий птах з масивною головою, красивим густим пір’ям, довгим прямим дзьобом чорного або червоного кольору і дуже короткими ногами; живе біля води’ [СУМ, III, 567].

Таким чином, виділені в поданих прикладах відтінки значень містять специфічні ознаки відображення того чи іншого предмета та явища в конкретній мові. Виявлено, що в українській мові назви птахів найчастіше вживаються для порівнянь та характеристик людини, а в німецькій – при позначенні достатньо специфічних денотатів. “Мова збагачується разом із розвитком ідей, і одна й та ж зовнішня оболонка слова вкривається паростками нових значень і смислів” [34, 22]. Певні значення з часом можуть втрачати свою актуальність, а поряд з ними можуть з’явитися нові, в основі яких часто лежать вихідні старі значення.

II. Значення слова (ЛСВ) в одній мові – відтінок значення в іншій. Розбіжності полягають у цьому випадку в тому, що в одній мові семантичні компоненти вживаються як самостійне значення, а в іншій вони є ще не сталими і займають як відтінки значення проміжне місце між семемою та індивідуально-мовленнєвим використанням. Проте слід зауважити, що межа між відтінком значення та переносним значенням нечітка, тому ми спираємося на словники, яким можна довіряти лише частково. Порівняймо:

укр. соловей [СУМ, IX, 444]	нім. die Nachtigall [БНРС, II, 412]
2 ’перен. розм. людина, яка має гарний, перев. високий голос і володіє мистецтвом співу’	//’найкраща співачка, співак’

нім. der Hahn [D, III, 1120]	укр. півень [СУМ, VI, 380]
2 'флюгер на баштах церков, чия форма побудована за статурою півня'	// 'флюгер, прикраса у вигляді такого птаха'

На прикладах української та російської мов також виявляємо подібні випадки:

укр. горлиця [СУМ, II, 132]:	рос. горлица [ССРЯ, III, 293]:
2 'ласкаве звертання до дівчат та жінок'	// 'ласкаво про дівчину'
рос. лебедь [ССРЯ, VI, 90]	укр. лебідь [СУМ, IV, 457]:
2 'нар.-поет. ласкаве звертання (до дівчини, жінки)'	// 'лебідка – перен., нар.-поет., дівчина, жінка'
рос. орёл [ССРЯ, VIII, 1959]:	укр. орел [СУМ, V, 743]:
2 'перен. про хоробру, сильну, мужню людину'	// 'орел – про сильну, мужню людину'
рос. петух [ССРЯ, IX, 1114]:	укр. півень [СУМ, VI, 379]:
2 'перен. розм. про запальну, задирикувату людину, забіяку'	// 'півень – про задирикувату і запальну людину'
рос. сыч [ССРЯ, XIV, 1379]:	укр. сич [СУМ, IX, 209]:
2 'перен. розм. про похмуру, насуплену, нелюдиму людину'	// 'перен. – похмура, нелюдима особа'

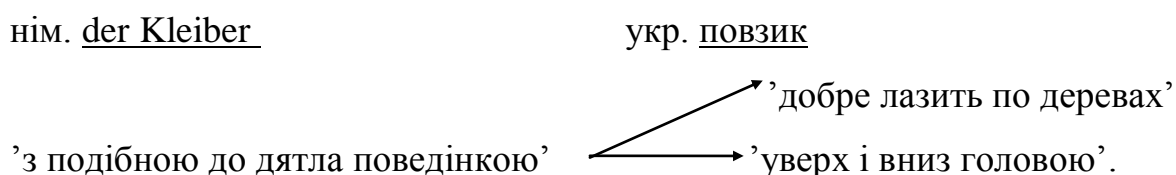
Розбіжності, що виявляються за даним параметром, не відіграють вирішальну роль при перекладі, тому що в цілому значення слів в одній мові є еквівалентними відтінкам значень в іншій.

1.3. Семантичний обсяг лексичних значень орнітонімів в українській та німецькій мовах

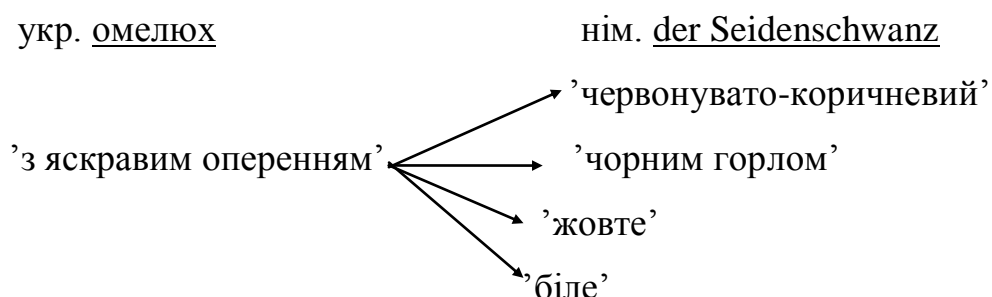
Специфіку мовного змісту слід шукати в його співвідношенні з поняттями як розумовими відбитками дійсності. В лексико-семантичних співвідношеннях різних мов спостерігаємо та визначаємо дію закону

семантичної відкритості слів, а саме: їх смислових структур, що відбувається різними шляхами. Шлях “розгортання” семантичних ознак визначається наявністю в значенні одного зі слів семантичної ознаки, яка, у порівнянні з відповідною ознакою іншої мови, представлена набором сем у розгорнутому вигляді. Наприклад, укр. повзик ‘маленька лісова пташка ряду горобцеподібних, яка *добре лазить по деревах уверх і вниз головою*’ [СУМ, VI, 646] – нім der Kleiber ‘маленький, зверху синьо-сірий птах з *подібною до дятла поведінкою*’ [D, IV, 1482]:

Виділені курсивом семантичні ознаки мають у німецькому відповіднику порівняно з українським більшу кількість сем, що представляють їх у розширеному вигляді:

Така методика є умовною, оскільки укладачами в словниках не завжди внесена достатня інформація відносно певного денотата. Порівняймо також: укр. омелюх ‘невеликий лісовий птах ряду горобцеподібних з *яскравим оперенням*’ [СУМ, V, 692] – нім. der Seidenschwanz ‘*червонувато-коричневий* співочий птах з *хохолком, чорним горлом* і крилами, які на кінцях мають *жовте, біле, чорне і червоне забарвлення*’ [D, V, 2367]:

Отже, у словниках зустрічаються відповідники, які, хоч і мають різні семантичні обсяги, проте не змінюють уяви про денотат, їхні смислові структури є самі собою зрозумілими для сприйняття значень даних слів. Так, укр. гаршнеп ‘кулик родини сивкових, з довгим дзьобом і короткими ногами’

[СУМ, II, 36] і рос. гаршнеп 'маленька пташка родини куликів; найдрібніший вид бекаса' [ССРЯ, III, 44] є прикладом різного опису слів у словниках, але взагалі вони можуть бути визначені як еквіваленти. “Матеріальною основою визнання чи невизнання слів еквівалентними за смислом може служити наявність чи відсутність у них спільних елементів смислової структури (основою є значення, а не поняття; семантичні еквіваленти виділяються, таким чином, не на поняттєвій, а на лінгвістичній базі, не з боку логіки, а з боку лінгвістики)” [15, 296].

Значення наявне не в узусі, а в лексиконі, що розглядається як інвентар лексичних одиниць [161, 88]. Зміст (значення) будь-якої одиниці мови визначається не тільки як набір семантичних множників або сем, а також і більш елементарних смислів [74, 44]. “Смисл є виражена в самій структурі знака (власний смисл знака) чи асоційована з ним за узгодженням (смисл, наданий знаку в певному осередку) характеристика позначуваних предметів, що дозволяє відрізнити їх від усіх інших предметів” [37, 9].

Універсальним є те, що думка завжди шукає свого мовного вираження, бо кожній мові притаманний особливий спосіб вираження думки, і точного збігу смислового обсягу лексичних одиниць різних мов не існує [29, 40]. Наприклад, нім. die Gans (гуска), крім позначення птаха, вживається також у розмовній мові як *'//blöde, dumme Gans* – недосвідчена, молода особа жіночої статі' [D, III, 9372], а укр. гуска – *'Як з гуся вода* – нічого не впливає', *'//гусяча шкіра* – шкіра, покрита маленькими пухирцями, що з'являються у людини від холоду чи нервового збудження' [СУМ, II, 198]. У певних випадках вживання в розмовній мові конкретної назви розкриває ставлення мовця до іншої людини: укр. горлиця – “Дівчино, *горлице*, коли б ти знала, якого жалю ти мені завдала! – подумав Микола, глянувши на Мокрину” (Нечуй-Левицький); лебідь, перепел – “Марусенько! Моя *лебідочко*, зірочко моя, *рибочко*, *перепілочко*! – приговорював Василь” (Квітка-Основ'яненко).

Ці приклади підтверджують висновок, що смисл є тим значенням слова, яке воно отримує у складі речення [161, 89].

Якщо значення – це інваріант, відомий усім, то смисл виявляється на рівні мовленнєвого вживання слова і конкретизує при цьому значення. Значення і смисл є дві взаємозумовлені стратифікації семантики слова, що пов'язані між собою взаємною спрямованістю причинно-наслідкових відношень [94, 13]. Т.Р. Кіяк зазначає, що значення, яке складається з мовних регулярних смислів, що також претендують на відображення дійсності і для яких також характерні соціальна зумовленість, постійність, об'єктивність, конвенціональність, не охоплює всіх можливих смислів мовної одиниці або виразів, що реалізуються в мовленні. Тому, поряд з регулярними смислами, що входять до складу значення, розмежовуються також нерегулярні, що виявляються тільки в мовленні [70, 38]. Так, **укр. голуб** уживається як символ миру: “*Голуби миру* з'явилися в усіх куточках мартенівського цеху” (Собко, Біле полум'я); **лелека** – як символ вірності: “Кохай мене, я твій завжди, незмінна подруга далека. Моя зажурена *лелеко*, прилинь сюди”! (Упенек, Вірші). Слова-образи, породжені народною культурою, внаслідок можливих семантичних трансформацій, розширення значення, перетворення його в слово-ідею, слово-символ входять у систему культурної традиції, образного світосприймання і тим самим у позамовний світ, в оточення, властиве даному соціуму [78, 69].

Наведемо приклад з **німецької мови**: “Und er schrieb große *Krähenfüße*, streute aus einer Büchse blauen Sand auf die Schrift” (Т. Манн, Erzählungen) (досл.: “І він написав великі каракулі, висипав з банки блакитний порошок на літери”). У цьому випадку **Krähе** (ворона) вживається як *Krähenfüße* (досл.: воронячі лапки), де маються на увазі каракулі.

Позначаючи певну реалію, слово може вживатися у фраземах. “У лінгвістичному плані значення слова визначається його потенційно можливими сполученнями з іншими словами, що складають так звану

лексичну валентність слова. Сукупність таких можливих сполучень слова фактично й зумовлює існування лексичного значення як об'єктивного явища чи факту системи мови" [57, 123]. Наприклад: укр. гава '///*ніймати гаву* – пропустити що-небудь' [СУМ, II, 8], зозуля 'як *та зозуля* – без пристановища, без притулку' [СУМ, III, 678]; нім. der Storch '///*der Storch hat sie ins Bein gebissen* (досл.: лелека вкусив її за ногу) – вона чекає (народила) дитину' [D, VI, 2509], die Eule '///*j-n zur Eule machen* (досл.: зробити з когось сову) – зробити когось об'єктом глузування' [БНРС, I, 446]. Такі ж явища спостерігаємо в російській та англійській мовах: рос. воробей '///*Воробьиная ночь* – найкоротша ніч у році; літня грозова ніч із безперервними блискавками і розкатами грому' [ССРЯ, II, 671], петух '///*Пустить (красного) петуха* – про підпал, пожежу' [ССРЯ, IX, 1114]; англ. duck '///*lame duck* (досл.: кульгава качка) – покалічена людина; корабель із розладом; бізнес чи комерційна організація у фінансовій скруті' [OALD, I, 269]; hen '///*hen-party* (досл.: куряча вечірка) – вечір тільки для жінок' [OALD, I, 401].

Таким чином, наведені приклади підтверджують думку про те, що лексична сполучуваність є не стільки формою вираження нового смислу, скільки формою реалізації системного значення слова [9, 13]. Кожний складник фраземи містить певні семи, які при потребі поглибленого аналізу розкривають іноді незрозумілий зовні смисл.

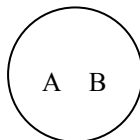
У смислових розбіжностях знаходять свій відбиток різні концептуальні та мовні картини світу. При цьому відтінки смислу можуть бути як не дуже значними, так і призводити до зміни чи розширення уяви про даний денотат. "Тільки тоді, коли форма слова вжита "незвичайно", наша увага буває повернута до можливих смислових розбіжностей" [88, 42]. Найчастіше в контексті ми співвідносимо слово рідної мови, але інколи зміст може бути зовсім іншим. При цьому можна виявити певну невідповідність, яку можна пояснити за допомогою словника.

1.4. Типи семантичних відношень лексем на позначення орнітонімів за даними українських та німецьких лексикографічних джерел

При контрастивному аналізі семантичний обсяг лексичного значення, будучи одним із семасіологічних параметрів, виявляє розбіжності в обсязі та змісті предметно-логічного компонента, які є суттєвими при сприйнятті лексичного змісту слів, що зіставляються. Залежно від характеру відмінностей предметно-логічні компоненти знаходяться у відношенні еквівалентності, включення, перетину чи безеквівалентності. Ці типи співвідношень лексичних значень визначають, у свою чергу, ступінь і характер наявних подібностей і відмінностей. Джерелом для встановлення основних типів лексико-семантичних відповідників слугували тлумачні словники української та німецької мов. Ще раз слід наголосити на тому, що зміст та обсяг дефініцій лексикографічних джерел є умовними абстракціями, які за змістом та формою не завжди дають уявлення про реальні відмінності між словами у зіставляваних мовах.

1.4.1. Відношення еквівалентності. Цей тип відношень характеризується збігом значень зіставляваних лексичних одиниць. Порівняння мов є плідним лише при наявності хоча б одного спільного елемента їхньої структури. Цілком справедливо зауважує В.В. Акуленко, що слова будь-яких синхронічно зіставляваних мов з точки зору їх предметно-логічної належності можуть знаходитися у відношеннях або еквівалентності (частіше – відносної, у межах спеціальних галузей лексики – також абсолютної), або безеквівалентності [4, 371]. Перше визначається також як відношення тотожності, де поняття відображають один і той самий предмет [53, 35].

Графічно цей тип відношень можна представити таким чином:

Мовою А позначається українська мова як вихідна, а мовою В – німецька.

Розглянемо на прикладах відношення еквівалентності, тобто коли $A=B$.
Укр. зміїд 'птах родини яструбових, який живиться переважно зміями, ящірками та жабами' [СУМ, III, 620] = нім. der Schlangenadler 'хижий птах, який живиться особливо зміями та земноводними' [D, V, 2201]. Очевидно, що об'єктивний світ знаходить своє відображення у свідомості-мисленні людини, а також своє вираження в мові. Думка, висловлена однією мовою, завжди може бути адекватно "перевиражена" засобами іншої мови. Мова – це перш за все спосіб організації інформації, при цьому кожна мова по-різному передає одну й ту ж інформацію, пов'язуючи її з конкретними матеріальними елементами [29, 40].

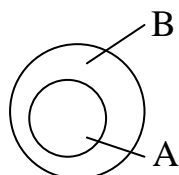
Проаналізуємо цю закономірність на прикладах. Так, укр. баклан 'водоплавний птах середньої величини звичайно чорного кольору (з металічним відблиском)' [СУМ, I, 96] = нім. der Kormoran 'подібний до пелікана, переважно чорно-зелений водоплавний птах з металічно блискучим пір'ям' [D, IV, 1558]. При цьому одна із семантичних ознак українського слова 'середньої величини' співвідноситься з ознакою німецького слова 'подібний до пелікана', яка може викликати уявлення не тільки про розмір, а також і про вигляд птаха.

Порівняймо: укр. гага 'полярна морська качка з цінним білим пухом' [СУМ, II, 9] = нім. die Eiderente 'великий нирок північного узбережжя моря, що постачає м'яке як пух пір'я' [D, II, 617], де в українській мові семантична ознака 'морська качка' = нім. 'нирок узбережжя моря'. Укр. широконіска 'птах родини качиних з довгим дзьобом, дуже розширеним на кінці' [СУМ, XI, 460] – нім. die Löffelente 'качка з подібним до ложки дзьобом' [D, IV, 1693]. При цьому семантичні ознаки німецького відповідника представлені в українському таким чином:

нім. 'качка' = укр. 'птах родини качиних'
 'подібним до ложки = 'довгим дзьобом, дуже
 дзьобом' розширеним на кінці'

Таким чином, виявляємо, що відношення еквівалентності при контрастивному зіставленні мов включає лише такі лексико-семантичні відповідники двох мов, "що мають максимальний збіг у складі та змісті семантичних ознак, що входять до структури їхніх лексичних значень" [91, 122].

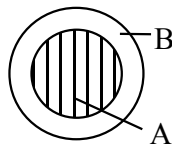
1.4.2. Відношення включення. Воно об'єднує лексико-семантичні співвідношення, у яких семний склад слова однієї мови входить до значення слова іншої мови, маючи при цьому додаткові семантичні ознаки. У працях із логіки це відношення має назву *підпорядкування*, що існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина до обсягу іншого [56, 36; 43, 33]. У лінгвістичному плані цей тип відношень доцільно розглядати як *включення*, який представляється таким чином:

Наприклад, укр. жовтобрюха 'маленька з жовтим черевцем пташечка ряду горобцеподібних' [СУМ, II, 541] співвідноситься з нім der Pirol 'співочий птах, має яскравожовте пір'я' + 'з помітним свистячим співом' + 'самець якого з чорними крилами і чорним хвостом, самка має зелене чи сіре пір'я' [D, V, 2000]. У цих співвідношеннях, незважаючи на відмінності в обсязі когнітивних компонентів значень слів, ідеться про один і той самий денотат. Але німецький відповідник містить семи, які конкретизують зовнішність цього птаха, оскільки самка на відміну від самця має інший колір оперення.

Відношення включення є одним із різновидів часткового збігу лексичних значень, коли $A \supset B$, тобто в семний склад значення слова мови A входить цілком значення слова мови B , а також додаткові семи чи сема, або навпаки $A \subset B$. Терміни “гіпонім” і “гіперонім” уживаються для позначення членів відношення включення. Назви цих термінів пов’язані відповідно з явищами гіпонімії, коли значення в одній із мов диференціюються, і гіперонімії, коли значення однієї мови відносно іншої не диференціюються. Перевага гіпонімії вказує на більшу конкретність, а гіперонімії – на абстрагованість мови. К. Джеймс зазначав, що мови можуть відрізнитися не за рахунок різних структурних виявів однієї і тієї ж системи чи різних комбінацій систем, а шляхом пропозиції різного спектра можливостей вибору [50, 239].

Розглянемо приклади, які демонструватимуть співвідношення, в яких $A \subset B$. Враховуючи кількість додаткових ознак мови B , представимо графічно співвідношення між мовами A і B :

Наприклад:

нім. die Blaurocke 'представник багатьох видів, з різним забарвленням співочий птах' = укр. ракша 'перелітний птах із блискучим строкатим оперенням' [СУМ, VII, 446]

+ 'приблизно величиною з голуба'

[D, V, 2086];

нім. die Beutelmeise 'синиця' = укр. ремез 'маленька пташка ряду горобцеподібних' [СУМ, VIII, 500]

+ 'будує висячі гнізда за формою сумки' [D, III, 1153];

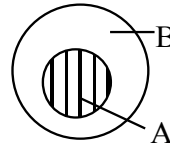
нім. die Krickente 'маленька дика качка' = укр. чирка 'невеликий дикий водоплавний птах родини качиних;

мала качка' [СУМ, XI, 328]

+ 'у сіру цяточку' [D, IV, 1582].

У цих прикладах додаткові семи конкретизували здебільшого особливості *розміру, поведінки, вигляду* птаха.

Розглянемо такі приклади, у яких одночасно конкретизуються різні особливості птаха і відповідно наявність додаткових ознак мови В більша:

Порівняймо:

нім. die Flußseeschwalbe 'морська ластівка' = укр. крячок 'водяний птах родини мартинів' [СУМ, IV, 380]

+ 'розповсюджена на річках і озерах, на рівних узбережжях моря великої частини Євразії та Північної Америки'
+ 'з вилкатым хвостом і рудочервоним дзьобом з чорним кінчиком' [D, II, 871];

У цьому випадку через додаткові семи конкретнішими виявляються особливості *місця розповсюдження та вигляду* певного птаха. Інші приклади конкретизують поряд з цими особливостями також і *поведінку* птахів:

нім. der Wendehals 'менший за розміром дятел' = укр. крутиголовка 'пташка родини дятлових' [СУМ, IV, 373]

+ 'зверху з сіро-коричневим, знизу білуватим і жовтуватим оперенням'
+ 'який, під час небезпеки, робить головою характерні обертання' [D, VI, 2866];

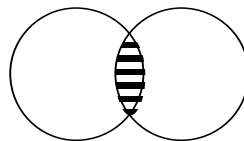
нім. der Schreiadler 'птаха менший за орла' = укр. підорлик 'хижий птах родини орлиних' [СУМ, VI, 477]

+ 'розповсюджений у Західній Європі, Азії та Індії'

+ 'який полює, біжучи по землі, на сумчатих тварин' [D, V, 2318].

Таким чином, у словниках різних мов виявляється різне лексикографічне наповнення при описі значень одного і того самого денотата, яке можна пояснити тим, що укладачами часом увага звертається лише на певні ознаки, що вважаються найважливішими. У зіставлюваних словах німецькі відповідники є гіпонімами відносно українських, оскільки містять достатньо вичерпну інформацію про особливості певних птахів, тим самим розширюючи про них уявлення.

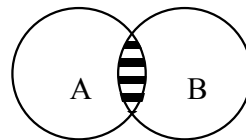
1.4.3. Відношення перетину. Це відношення ($A \cap B$) визначається в логіці як відношення *перехрещування*. У свою чергу, перехресними називаються поняття, обсяг яких частково входить один до одного [56, 38; 46, 33]. Графічно його можна представити таким чином:

Значення, представлені в тлумачних словниках, ніби накладаються одне на інше, але в кожного з них залишається і не накладена частина. У співвідношеннях когнітивні компоненти значень кожного із слів-відповідників відрізняються додатковими семами при позначенні конкретного денотата. Наприклад, укр. горіхівка 'темно-коричневий, з білими плямами лісовий птах, що *живиться насінням хвойних дерев, переважно горіхами кедр*' [СУМ, II, 131] – нім. der Tannenhäher 'розповсюджена у хвойних лісах, темно-коричнева із білими плямами *сойка, із широкими крилами та чорним хвостом*' [D, VI, 2562], у яких основний склад семантичних ознак предметно-логічного компонента ('темно-коричневий, з білими плямами птах') доповнюється в значенні українського слова семою 'живиться насінням хвойних дерев, переважно горіхами кедр', а німецького – 'сойка із широкими чорними крилами та чорним хвостом'.

Таким чином, шляхом узагальнення отримуємо інформацію про вигляд, чим живиться і де розповсюджений цей птах.

Розглянемо чисельну групу прикладів, де зіставлявані слова мають з кожного боку велику кількість додаткових сем, і представимо це графічно таким чином:

Наприклад:

<p>укр. <u>бджолоїдка</u> [СУМ, I, 117]
'пташка з яскравим забарвленням і довгим, трохи зігнутим донизу дзьобом, яка живиться переважно бджолами'</p>	<p>– нім. <u>der Bienenfresser</u> [D, I, 387]
'птах Середземномор'я, що гніздиться в самотійно викопаних норах, з довгим дзьобом і двома гострими як пики пір'ями на хвості';</p>
<p>укр. <u>гайворон</u> [СУМ, II, 157]
'перелітний птах родини воронових з блискучим чорним пір'ям'</p>	<p>– нім. <u>die Saatkrähe</u> [D, V, 2201]
'ворона з тонким, гострим дзьобом, яка шкодить озимим';</p>
<p>укр. <u>кречет</u> [СУМ, IV, 337]
'великий хижий птах родини соколиних із чорно-сірим оперенням'</p>	<p>– нім. <u>der Jagdfalke</u> [D, III, 1373]
'птах родини соколиних, що особливо навчений для полювання';</p>
<p>укр. <u>лірохвіст</u> [СУМ, IV, 522]
'птах ряду горобиних з буро-сірим пір'ям і хвостом ліроподібної форми'</p>	<p>– нім. <u>der Leierschwanz</u> [D, IV, 1660]
'птах на сході Австралії, чиє довге, розставлене пір'я на хвості, нагадує ліру';</p>
<p>укр. <u>марабу</u> [СУМ, IV, 625]
'великий тропічний птах родини лелекових із пишним пір'ям, що використовується для оздоблення головних уборів, одягу'</p>	<p>– нім. <u>der Marabu</u> [D, IV, 1735]
'розповсюджений в Африці і Південній Азії великий лелека з темним пір'ям на спині, сильним розмахом, великим міцним дзьобом і переважно надувним у виді зобу шкірним мішком під горлом';</p>

укр. сипуха [СУМ, IX, 197] – нім. die Schleiereule [D, V, 2274]
 'корисний птах родини сипухових 'гніздиться на горищах, баштах, розвали-
 ряду совоподібних, що живиться нах і на деревах коричневатий, знизу
 гризунами' коричневатого-жовтий до білого птах
 родини сов із чудовим забарвленням'.

На протипагу цим прикладам виявляємо також такі, що містять в словах-відповідниках більшу частину подібностей і меншу – часткового збігу. У графічному плані це має такий вигляд:

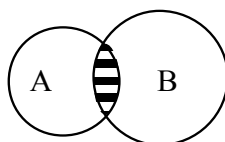
Наприклад:

укр. гагара [СУМ, II, 9] – нім. der Seetaucher [D, V, 2361]
 'великий північний водоплавний 'середньої величини водоплавний
 птах, шкурка якого використовується птах, який живе на північних мо-
 як пташине хутро' ряях і може дуже гарно пірнати';

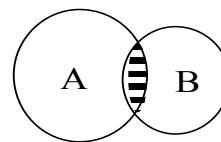
укр. морянка [СУМ, IV, 807] – нім. die Eisente [D, II, 666]
 'невеликий промисловий полярний 'біло-коричнева арктична,
 птах родини качиних' морська качка';

укр. перепелятник [СУМ, VI, 246] – нім. der Sperber [D, VI, 2441]
 'невеликий яструб, який живиться 'схожий на яструба, менший
 здебільшого корисними птахами' хижий птах з сіро-коричневим пір'ям'.

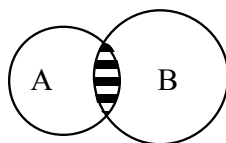
У процесі аналізу спостерігаємо, що при відношенні перетину виявляються відповідники, у яких відмінна частина кожного має більший або менший обсяг. Графічно це можна представити так:

або

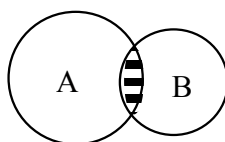

Порівняймо співвідношення, які відповідають графічному такому зображенню:

<p>укр. <u>крижень</u> [СУМ, IV, 343]
'велика дика качка'</p>	–	<p>нім. <u>die Stockente</u> [D, VI, 2506]
'качка з коричневим оперенням,
у самців з темно-зеленою головою,
жовтим дзьобом, білим кільцем на шиї
і червоно-коричневою головою';</p>
<p>укр. <u>турухтан</u> [СУМ, X, 2328]
'болотний птах родини сивкових
з темним забарвленням'</p>	–	<p>нім. <u>der Kampfläufer</u> [D, IV, 1413]
'середньої величини птах куликових
передусім живе на вологих луках,
в якого самець під час току в птахів
носить чудове пір'я і затіває бійки'.</p>

Виявляємо декілька прикладів і відповідно до іншого графічного зображення:

<p>укр. <u>лиска</u> [СУМ, IV, 490]
'болотний птах родини пастушкових
з чорно-сірим пір'ям і білим роговим
наростом на лобі'</p>	–	<p>нім. <u>das Bläßhuhn</u> [D, I, 399]
'представник пастушкових,
що живе в теплих областях';</p>
<p>укр. <u>сойка</u> [СУМ, IX, 437]
'лісовий перелітний рудувато-сірий
птах родини воронових, який має
білувату з темними смугами голову
і невеликий чубчик червонуватого відтінку'</p>	–	<p>нім. <u>der Eichelhäher</u> [D, II, 616]
'величиною з голуба, каркаючий
птах воронових із різнобарвним
пір'ям, який живиться восени
жолудями з дубів'.</p>

Отже, наявність достатньої кількості прикладів часткового неспівпадання сем у когнітивних компонентах значень зіставляюваних слів є закономірною, тому що кожна мова відбиває своє бачення й осмислення навколишнього світу. І якщо значення в мові – не картина, написана мовою, а швидше дія мови, спрямована на зображення картини [1, 87], то як і безліч художників зі своїм смаком і колоритом, мови різних народів можна назвати одним із головних знарядь при відображенні національного світосприйняття.

Стосовно відношення безеквівалентності виявлені деякі українські назви, що не мають відповідників у німецькій мові. Наприклад, укр. дерихвіст 'невеликий степовий перелітний птах з довгим вилкастим хвостом' [СУМ, II, 252] – нім. –; укр. пищуха 'корисний комахоїдний птах ряду горобцеподібних із сірувато-брунатним пір'ям і довгим тонким дзьобом' [СУМ, VI, 375] – нім. –; укр. тукан 'птах ряду дятлоподібних з великим дзьобом і яскравим оперенням, живиться плодами дерев, а також дрібними тваринами' [СУМ, X, 314] – нім. –.

1.4.4. Міжмовна омонімія. Особливо цікавим у семантичних відношеннях лексичних одиниць є зіставлення міжмовних омонімів. С.Г. Бережан зазначає, що лексичні одиниці є омонімами, коли вони збігаються за формою, маючи різний смисл [15, 93]. І.О. Стернін визначив омонім як “семантичну межу слова” [155, 14]. Омнім є фікція, побудована на тому, що за ім'я, у розумінні слова, береться не справжнє слово, а тільки звук [122, 77].

Будь-яке порівняння двох мов передбачає розгляд їхнього взаємоперекладу. Широко розповсюджена практика міжмовної комунікації, зокрема перекладацька діяльність, повинна постійно знаходитися під пильним поглядом лінгвістичної науки [185, 363]. У перекладацькій діяльності поширеним є поняття так званих “фальшивих друзів перекладача”. К. Готліб визначає їх як слова двох мов, “які через схожість свого звукового

або літерного складу викликають хибні асоціації, що призводить до помилкового сприйняття інформації іноземною мовою. Тому при перекладі можуть виникнути більш чи менш суттєві спрощування змісту або неточності в передачі стилістичного забарвлення, лексичної співвідносності, а також уживанні слова” [106, 10]. В О.В. Федорова вищезазначене поняття визначається як “хибні еквіваленти”, слова, кожне з яких повністю або частково збігається з іншомовним за звуковою чи графічною формою при наявності повної етимологічної спільності між ними, але має інше значення (чи інші значення) при відомій смисловій близькості [169, 140].

Порівняймо зовнішньо подібні слова, які не є еквівалентами. Як стверджував К. Готліб, хибні асоціації, які викликають при міжмовній інтерференції помилкове ототожнювання семантики зовнішньо схожих слів, виникають головним чином через наявність спільних елементів смислової структури [106, 439]. Наприклад:

Укр. <u>гриф</u> ‘великий хижий птах ряду соколоподібних, що живе в деяких горах і живиться падаллю’ [СУМ, II, 169]	Нім. <u>der Griff</u> – хапання
--	---------------------------------

Укр. <u>волосянка</u> [СУМ, I, 732]: ’1) діал. застар. <i>волосяниця</i> – грубий жорсткий одяг, виготовлений із волосу, вовни, який носили на голому тілі аскети; 2) <i>маленький співочий перелітний птах, поширений у Європі та інших частинах світу</i> ’	Рос. <u>волосянка</u> [ССРЯ, II, 623]: ’1) тонка тканина, сплетена з кінського волосу; 2) у просторіччі <i>волочіння за волосся</i> ’
---	---

Одним зі шляхів виникнення міжмовних омонімів є, як зазначає В.М. Русанівський, фонетичне зближення слів різного походження [132, 42].

Прикладом такого шляху виникнення є:

Укр. <u>хан</u> '1) титул монарха, феодального правителя в багатьох країнах Сходу в середні віки, а також особа, що мала цей титул; 2) родовий дворянський титул у деяких країнах Сходу, а також особа, що має цей титул' [СУМ, XI, 16-17]	Нім. <u>der Hahn</u> (вимовляємо з придихом "хан") '1) <i>самець курки</i> ; 2) флюгер (на баштах церков), чия форма побудована за статуєю півня; 3) кран; 4) курок' [D, III, 1120]
Рос. <u>грач</u> ' <i>перелітний птах сім'ї воронів, з чорним блискучим оперенням</i> '	Укр. <u>грач</u> '1) учасник будь-якої гри; 2) рідко. людина, яка грає на будь-якому інструменті' [82, 101]

В.В. Акуленко зазначає, що історично "фальшиві друзі перекладача" є результатом взаємовпливу мов, в обмеженій кількості можуть виникати в результаті випадкових збігів, а особливо в близькоспоріднених мовах будуються на словах, які беруть початок зі спільних прототипів мови-основи [4, 373].

Явище міжмовної омонімії широко розповсюджене в близькоспоріднених мовах, що, як стверджує М.П. Кочерган, виявляється особливо "підступним". Формальна та семантична близькість слів у цих мовах часто призводить до того, що мовці не помічають дуже тонких і в той же час принципово важливих семантичних і стилістичних нюансів. Найбільш схильні до інтерференції ті лексичні одиниці двох мов, які мають часткову семантичну схожість, оскільки мовці ототожнюють значення цих одиниць, приводять їх у повну відповідність [82, 3].

Праця М.П. Кочергана [82] присвячена явищу міжмовної омонімії. Розглянемо такий приклад із вказаної роботи:

Рос. <u>баранец</u>	Укр. <u>баранець</u> '1) <i>змени.</i> до баран;
---------------------	--

’рослина-скороспілка’	2) множина – білі пінисті гребені хвиль; 3) маленькі кучеряві хмари; 4) сережки на рослинах; 5) обл. <i>болотний птах родини куликових з довгим дзьобом, строкатою спиною і білим черевцем та грудкою, бекас’</i> [82, 14]
-----------------------	--

Подібний приклад виявляємо в німецькій мові:

Укр. <u>бусел</u> ’великий перелітний птах з довгим, прямим дзьобом і довгими ногами’ [СУМ, I, 263]	Нім. <u>das Bussel</u> (вимовляємо “бусель”) – <i>діал.</i> поцілунок
---	---

Значення цих відповідників хоч і виключають один одного, все ж таки мають незначну, але розбіжність у формі. Як стверджує автор, міжмовні омоніми – це слова двох контактуючих мов, які повністю або в основній частині збігаються за формою, але мають розбіжності в змісті [82, 389].

Поряд із цим автор виділяє значно більшу за обсягом групу, яку “складають міжмовні омоніми, значення яких не збігаються частково (так звані відносні омоніми)” [82, 396]. Отже, у даному словнику виявляємо приклади, пов’язані з назвами птахів, типу:

Рос. <u>веснянка</u> ’ веснянки (на обличчі) весняна народна обрядова пісня’	Укр. <u>веснянка</u> ’1) народна назва птахів, що прилітають ранньою весною; 2) пісня’ [82, 43];
Рос. <u>качка</u> ’1) коливання із сторони в сторону, угору і униз; 2) прост. качання, накачування; 3) обл. дитяча колиска, зибка; 4) гойдання судна на хвилях’	Укр. <u>качка</u> ’1) водоплавний птах з широким дзьобом, короткою шиєю і короткими, широко поставленими ногами; 2) гойдання судна на хвилях’ [82, 167];
Рос. <u>могильник</u> ’1) багаторічна рослина з родини парнолисткових;	Укр. <u>могильник</u> ’1) той, хто риє могили; 2) перен. той, хто несе

загибель комусь чи чомусь; 3) жук, що живиться падаллю й відкладає яйця на трупи маленьких тваринок і птахів;

2) *хижий птах з родини яструбиних; вид орла*; 3) старовинне кладовище, місце багатьох поховань' [82, 204]; 4) *птах*; 5) *кладовище'*

Рос. селезень | Укр. селезень '1) *розм.* намерзлий візерунок на вікнах; 2) *розм.* розколина на льоду, що утворилася від удару;

'самець качки' 3) *самець качки'* [82, 294];

Рос. тетеря | Укр. тетеря 'I 1) їжа з борошна та пшона; 2) їжа із сухарів чи крихкого хліба з водою, сіллю, цибулею та рослинним маслом;

'1) *обл. тетерев*; II 1) *птах*;

2) *прост.* про дурну чи безцільну людину' 2) про людину' [82, 322].

У цих прикладах значення виявляються як такі, що перетинаються, оскільки не виключають повністю одне інше. Взагалі в межах лексико-семантичної групи неможливо виявити багато прикладів міжмовної омонімії, тому що більшість із них співвідноситься у певних значеннях.

Порівняймо також:

Укр. дросель '1) *техн.* пристрій у вигляді клапана, заслінки і т. ін. Для регулювання тиску рідини, пари або газу;

Нім. die Drossel '1) *представник широкорозповсюдженої родини співочих птахів з гострим, тонким дзьобом і довгими ногами, який живиться переважно комахами і ягодами;*

2) *стволи рушниці (мислив.);*

2) *ел.* котушка з електричного провідника, що має великий індук-

3) *техн.* дросельна котушка [D, II, 573]

тивний опір і вмикається в електричне

коло для регулювання сили струму [СУМ, II, 421]

Укр. половик '1) *рідко* килимова, з грубої тканини доріжка для покриття підлоги; Рос. половик 'плетена, виткана чи зшита із різнокольорових клаптів тканини вузька довга ковдра, яку розстеляють на підлозі' [ССРЯ, X, 1033]

2) *обл. різновид яструба; //зір: неначе половик з висоти бачить'*
[СУМ, VII, 87]

Отже, виявляємо в цих випадках спільні ознаки при позначенні іншого денотата, а не птаха. Загалом явище міжмовної омонімії є цікавим і потребує подальшого вивчення, щоб запобігти явища інтерференції й адекватно розуміти значення слів, які бувають іноді подібними за звучанням і написанням зі словами рідної мови. Цілком справедливим є зауваження, що кінцевою метою зіставлення є встановлення можливостей перебудови мовних систем у процесі перекладу або встановлення ступеня близькості окремих елементів і цілих систем у другій мові, що вивчається, і рідній як основи при вивченні та викладанні іноземної мови [4, 371]. “Конфронтативне порівняння мов – це незамінна допомога при відборі й упорядкуванні мовного матеріалу, при виділенні структур, здатних викликати інтерференцію” [172, 326].

Висновки

1. У процесі контрастивного опису лексики цілком виправданим є застосування методу компонентного аналізу. Врахування основних компонентів значення (когнітивного, або предметно-логічного, граматичного, конотативного) дозволяє детально розкрити спільні та розбіжні риси в зіставляваних співвідношеннях. Аналіз ЛСГ “назви птахів” за параметром семантичної маркованості слів показав, що врахування при зіставленні такого компонента семми як “відтінок значення” дозволяє

розкрити своєрідність сприйняття певного денотата конкретним народом. Серед відтінків значення виявлено такі, що вживаються у порівняннях, характеристиках людини та при позначенні специфічних денотатів. Назви птахів в українській мові найчастіше вживаються в порівняннях (з поведінкою, манерою співу чи вигуку, зовнішністю птаха) та для характеристик поведінки, зовнішності людини або при її називанні з позитивною чи негативною оцінкою. У німецькій мові назви птахів переважно вживаються при позначенні специфічних денотатів (у спорті, геральдиці, при називанні комах).

2. Розбіжності виявляються між семантичним обсягом і змістом лексичних значень зіставляваних слів. При цьому визначаємо дію закону семантичної відкритості слів, коли певна семантична ознака в значенні відповідників відрізняється більшим набором сем, розширюючи тим самим уяву про конкретного птаха. Важливим при зіставленні є врахування понять “значення” та “смысл”, оскільки в мовленні слова можуть набувати певних смислових нашарувань, які не завжди співпадають у певних мовах. Це пов’язано з розбіжним асоціативним сприйняттям денотатів різними народами.

3. Аналіз типів семантичних відношень лексем на позначення орнітонімів за даними лексикографічних джерел визначив, що повної тотожності між ними в українській та німецькій мовах немає. Деякі розбіжності в описах конкретного птаха виявляються навіть у відношенні еквівалентності. У відношенні включення за даними словників виявляється перевага гіпонімії в німецькій мові, що характеризується більшим ступенем розгортання її дефініцій порівняно з українською. У відношенні перетину часткове неспівпадання сем у когнітивних компонентах значень слів у зіставляваних мовах визначається як характерне явище в процесі мовного членування світу.

Результати вищевикладених досліджень висвітлені в праці [51].

РОЗДІЛ 2

НАЗВИ ПТАХІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ В ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ ПАРАМЕТРАХ ЗІСТАВЛЕННЯ

2.1. Зіставлення орнітологічної лексики за засобом та джерелом номінації

У сучасному мовознавстві ономасіологія визначається у вузькому розумінні лише як вчення про процеси називання словом і лексичної об'єктивації понять, а в широкому – як галузь дослідження всієї номінативної діяльності в мові, що відображає й об'єктивує членування світу в процесі пізнання його об'єктів і зв'язків [ЛЭС, 345]. В.К. Павел зазначає, що номінація явищ, яка розглядається в загальному плані еволюції мови, це невимушений, спонтанний процес [113, 30]. При цьому слід зазначити, що цей процес пов'язаний із виникненням у певний проміжок часу нових понять, їх осмисленням певним народом у ході пізнання світу. Семантика мови, значення слів, які входять до її словникового складу, являють собою фіксований підсумок попередньої роботи думки народу. Кожна мова, фіксуючи в значеннях слів результати пізнання дійсності, по-своєму їх аналізує, по-своєму синтезує відзначені аналізом у значенні слів сторони дійсності, по-своєму їх диференціює й узагальнює – залежно від умов, у яких ця мова формувалася [130, 45]. Мова надає можливість людині спілкуватися з іншими, висловлювати свої думки та прагнення, розширювати знання про світ. Самі по собі мови, на думку Р.О. Будагова, не можуть поділятися ні за ступенем експресивності, ні за ступенем логічності. Це зауваження, на його думку, зайвий раз акцентує глибоко людську природу мови, роль людей у процесі функціонування мови [123, 25]. У свою чергу Р.Г. Авоян зазначає, що значення є мовною формою дії думки в сукупному контексті дії суб'єкта, що спрямована на задоволення його соціальних потреб і на досягнення ним різних цілей [1, 4]. Необхідність у комунікації, яка забезпечує спільну

діяльність, “змушує людину знайти або створити позначення відповідної реалії, тобто виникає установлення на формування номінативної одиниці” [146, 19].

Номінація визначається як закріплення за мовним знаком поняття – сигніфіката, що відображає певні ознаки денотата – властивості, якості та відношення предметів і процесів матеріальної й духовної сфери, завдяки чому мовні одиниці утворюють змістові елементи вербальної комунікації [185, 101]. У зв’язку з цим О.С. Снітко підкреслює, що найважливішим етапом акту номінації є закріплення за створеною номінативною одиницею (НО) значення, тобто спроможності співвідноситися з наявними у свідомості людини наочно-чуттєвими формами відображення тих предметів і явищ, позначенням яких служить ця НО, що у свою чергу завершує процес формування та закріплення понять [146, 24]. Отже, можна погодитись із висновком про те, що “найважливіше поняття ономасіології – акт номінації – одночасно й найважливіше поняття мовленнєвої діяльності” [83, 42].

О.О. Селіванова підкреслює, що зіставлення номінативної природи еквівалентів у різних мовах на підставі їхніх концептуальних (когнітивних) структур є оптимальною моделлю сучасної контрастивістики [136, 74]. Метою ономасіологічних зіставлень є визначення того, “які слова обираються у двох мовах для позначення одного і того ж об’єкта” [43, 234]. Ономасіологічні параметри для контрастивної лексикології в широкому розумінні – це такі ознаки розбіжностей, які зазначають неоднакові способи номінації одних і тих же предметів у різних мовах [91, 191]. До них належать джерело (походження) номінації, структура слова (з коренями ідентичного/різного значення), мотивація та форма найменування (слово/словосполучення) явищ та предметів дійсності.

“Сукупність тенденцій у застосуванні мовних засобів, інакше кажучи, визначених типів номінації в мовленні складає узус (або норму мовлення, яку слід відрізнити від норми мови)...Узус (норма мовлення) є реалізацією в

мовленні форм, наданих системою і нормою; він є варіативним, допускає вибір, який, усе ж таки, незначний, оскільки конкуруючі форми виступають у даному вживанні як синоніми” [39, 28]. Разом з тим виявляється й естетична функція мови в тих випадках, коли використовуються образні можливості мови, коли значущим елементом мовлення стає його звукова організація, коли на перший план виступає мовна мотивованість засобів вираження – етимологічна, експресивно-стилістична або семантична [180, 102].

Розглянемо спочатку різномовні співвідношення за засобом і джерелом номінації, які поділяються на відповідники з коренями ідентичного та різного значення.

2.1.1. Відповідники з коренями ідентичного значення. Дана група співвідношень поділяється на а) *слов'янські та германські назви*, які утворилися в українській, німецькій (розглянемо також деякі російські та англійські назви) мовах і мають корені з ідентичним значенням, та б) *запозичені слова*, які мають у зазначених мовах спільні джерела походження. Шляхом аналізу за допомогою етимологічних словників було встановлено походження слів, які беруть початок ще з давніх часів. Характер номінації в слові ніяк не змінює того, що ознака, на основі якої матеріалізується абстрактна назва речі та класу, може бути найрізноманітнішою. Головне, щоб ця ознака мала відношення до класу предметів, але для номінації неважливо, суттєва ця ознака чи ні; ось чому етимологія слів виявляє вельми строкату картину як у рамках однієї мови, так і для мовних сімей [72, 71].

Перша підгрупа є численною порівняно з підгрупою запозичених слів, що пояснюється давнім існуванням назв птахів, оскільки вони, будучи істотами, ще з давніх-давен були наближені до людини й відігравали в її житті особливу роль.

Порівняймо підгрупу:

- а) слов'янські** – **германські назви:**
- укр. берегівка – нім. die Uferschwalbe (*das Ufer* – берег);
- укр. буревісник – нім. der Sturmvogel (*der Sturm* – буря);
- укр. вівсянка – нім. die Ammer 'ahd. *amaro* ярове зерно, яким живиться птах, nhd. *Emmer*' [EWDS, 19];
- укр. горлиця 'псл. *gьrlica* – нім. die Turteltaube (*turteln* – звуконасл. походження' [ЕСУМ, I, 568] воркувати);
- укр. зеленяк – нім. der Grünling (*grün* – зелений);
- укр. зозуля 'очевидно, звуконасл. – нім. der Kuckuck (*kuckucken* – зозуляти "кукукати") [ЕСУМ, II, 274] кукукати);
- укр. канарейка – нім. der Kanarienvogel (*Kanarisch* – Канарський);
- укр. коноплянка – нім. der Hanffink (*der Hanf* – конопля);
- укр. курка 'від *кур* – ст. слов. – нім. das Huhn 'Hünkel, зах. герм. *kiuk-ina*; коурь півень' [ЭСРЯ, II, 422] герм. основа *kjuk* за звуком наслідуює крик птаха' [EWDS, 282];
- укр. лунь 'псл. *лунь* хижий птах' – нім. der Weih 'ahd. *wio*, mhd., mnd. [ЕСУМ, III, 306] *wie*; в основі знаходиться герм. основа *wi* йти на ловлю; у давнину – мисливець' [EWDS, 847];
- укр. осоїд – нім. der Wespenbussard (*die Wespe* – оса);
- укр. очеретянка – нім. der Rohrweih (*das Rohr* – очерет);
- укр. пугач 'пугу, пугу-пугу – нім. der Uhu 'mhd. *ûwe*, *hûwe*, назва звуконаслідування, що означає зумовлена нічним криком *buh*, *puhu*, крик пугача або сича' [СУМ, VIII, 384] *uhu*' [EWDS, 801].

Аналогічне маємо в російській та англійській мовах:

- рос. буревестник – англ. stormy petrel (*storm* – буря, *stormy* – бурний);
- рос. грач 'блр. *грак* від *гракати* – англ. rook 'сер. англ. *rook*, звуконасл. "каркати" [ЭСРЯ, I, 453] готтс. *hr̄ukjan* "кукурікати" [CEDE, 453];
- рос. дятел 'пов'язувалося – англ. woodpecker (*wood* – дерево, з псл. *delbti* "довбати") [ЕСУМ, II, 153] *peck* – дзьобати);

- рос. канарейка – англ. canary bird (*canary* – Канарський);
 рос. курица 'кура рос. новоутворення – англ. hen 'англ.-сакс. *henn*,
 від *кур* – ст. слов. *коурь* "петух" *hen* від *hana* "півень", "співак"
 [ЭСРЯ, II, 422] через його спів' [CEDE, 453];
 рос. малиновка 'пов'язане з *малиновий* – англ. redbreast (*red* – червоний)
 червоний з огляду на оранжево-рудувате
 забарвлення горла і грудей птаха' [ЕСУМ, III, 372];
 рос. петух 'спочатку "*невец*" від – англ. cock 'сер. англ. *cok*, названий
петь, петя петух' [ЭСРЯ, III, 253] через крик птаха' [CEDE, 97];
 рос. чирок 'пов'язують як звуконасл. – нім. die Krickente 'через крик
 з *чирикать*' [ЭСРЯ, IV, 366] самця навесні *krlik*' [EWDS, 405].

Також виявляються приклади, де у відповідників **два корені** мають ідентичне значення. Так, укр. лірохвіст, рос. лирохвост та нім. der Leierschwanz мають збіг у двох коренях (*die Leier* – ліра, *der Schwanz* – хвіст), а їхній англійський відповідник lyre-bird – лише в одному (*lyre* – ліра). Порівняймо також: укр. бджолоїдка, рос. осоед – нім. der Bienenfresser (*die Biene* – бджола, *fressen* – поїдати); укр. горихвістка 'складне слово архаїчного типу, утворене з основ дієслова *goriti* та іменника *xvist*; назву дано за рудий колір хвоста' [ЕСУМ, I, 566], рос. горихвостка – нім. der Gartenrotschwanz (*rot* – червоний, *der Schwanz* – хвіст), англ. redstart (*red* – червоний, *start* – хвіст); укр. кривоніс – нім. der Fichtenkreuzschnabel (*das Kreuz* – хрест, *der Schnabel* – дзьоб), англ. crossbill (*cross* – хрест, *bill* – дзьоб); укр. мухоловка, рос. мухоловка – нім. der Fliegenfänger (*die Fliege* – муха, *fangen* – ловити), англ. fly-catcher (*fly* – муха, *to catch* – ловити); укр. морський орел (орлан), рос. морской орёл (орлан) – нім. der Seeadler (*die See* – море, *der Adler* – орел), англ. sea eagle (*sea* – море, *eagle* – орел); укр. жайворонок чубатий, рос. жаворонок хохлатый – нім. die Haubenlerche (*die Haube* – чуб, *die Lerche* – жайворонок); укр. райський птах, рос. райская птица – нім. der Paradiesvogel (*das Paradies* – рай, *der Vogel* – птах), англ. *bird*

of paradise (*bird* – птах, *paradise* – рай); рос. трясогузка 'трясохвостка від *трясу* і *гуз* “хвіст” [ЭСРЯ, IV, 113] – англ. wagtail (*to wag* – махати, *tail* – хвіст).

Аналіз співвідношень даної підгрупи яскраво показує приклади відповідників з прозорою мотивацією типу: укр. та рос. мухоловка – нім. der Fliegenfänger, англ. fly-catcher, а також таких назв, походження яких з'ясовується етимологічним дослідженням. Наприклад, виявляється, що укр. та рос. дятел походять від псл. *delbti* “довбати”, нім. der Weih – від герм. основи *wi* “йти на ловлю”, англ. harrier – від *harry* “спустошувати” і т. п. Дані такого типу розкривають інформацію про джерело походження назв птахів і свідчать про їх давнє існування.

Розглянемо підгрупу **б) запозичені слова**, які походять зі спільних джерел. С.В. Семчинський зазначає, що найпростішою зміною у позначенні денотатів, залежною в першу чергу від позамовних факторів, є запозичення іншомовної лексеми [140, 30]. Наприклад, укр. гриф 'запозичене через посередництво польської мови з середньо-верхньо-німецької, у якій форма *grif(e)* походить від давньонім. *grif(o)* хижий птах, що зводиться до того ж лат. *gryp*' [ЕСУМ, I, 597] – нім. der Greif 'грец. *gryps*, герм. *grip-*, *gripan-*, *greifen* – хапати' [EWDS, 269]; укр. ібіс 'книжне запозичення з латинської мови, можливо через німецьке посередництво (нім. *Ibis*)' [ЕСУМ, II, 287] – нім. der Ibis 'з лат. *ibis*' [D, III, 1310]; укр. пелікан 'можливо через нім. *Pelikan* або франц. *pelican* від лат. *pelicanus*' [ЭСРЯ, III, 230] – нім. der Pelikan 'від лат. *pelicanus* “сокира”, за формою верхньої частини дзьобу' [D, V, 1966]. Таке ж явище спостерігаємо в російській та англійській мовах: рос. гриф 'від лат. *gryps*' [ЭСРЯ, I, 459] – англ. vulture 'лат. *vultur* – гриф' [CEDE, 596]; рос. ибис 'книжне запозичення через нім. *Ibis* або прямо з лат. *ibis* від грец. *ιβίς*' [ЭСРЯ, II, 113] – англ. ibis 'від лат. *ibis*' [CEDE, 253]. Корені зазначених назв беруть свій початок з латинської мови і через посередництво, наприклад, як виявляється в процесі аналізу, німецької, французької мов, були запозичені в

інші мови.

Є запозичення і з французької мови: укр. колібри, рос. колибри 'запозичення з французької мови; назва птаха зумовлена його яскравим, блискучим оперенням' [ЕСУМ, II, 512] – нім. der Kolibri 'від фр. *colibri*' [EWDS, 389]; нім. der Papagei 'mhd. *papegān*, в XV ст. з фр. *paragey*' [EWDS, 530] – англ. parrot 'від фр. *perrot*' [CEDE, 373].

З інших мов виявляємо наступні запозичення: укр. горобець 'споріднене з грец. рід птаха; припускають звуконасл. походження; укр. *z-* замість первісного *в-*, очевидно, під впливом сприйняття останнього як протетичного і заміни іншим протетичним придиховим – *з'* [ЕСУМ, I, 569], рос. воробей 'діал. *вирябей*, первісно споріднене з грец. *ρόβιλλος βασιλισχος όρνις* (Гесихий)' [ЭСРЯ, I, 352] – нім. der Sperling 'mhd. *sparwe*, mnd. *sparlink*, грец. *spergoulos*, *sporgilos*, *sparasion* маленький птах; тохар. *spār* ім'я птаха: до кореня *spar* в nhd. *Sporn*, грец. *spairein* борсатися; aind. *sphurati* тріпотить, що дійсно тривало робить горобець у процесі крику' [EWDS, 724]; укр. кайра 'походить від ест. *kaur* північний нирок' [ЕСУМ, II, 344] – рос. кайра 'навіть можна відокремлювати від *кавра* – з ест. *kaur*' [ЭСРЯ, II, 162]; нім. der Kakadu 'малайськ. *kakatūa* (крик птаха + *tua* "старий", какаду вважався найстарішим свого виду)' [EWDS, 340] – англ. cockatoo 'малайськ. *kakatūa* (через крик птаха)' [CEDE, 97]; рос. кондор 'запозичене через нім. *Kondor* або фр. *condor* з ісп. *condor*, яке прийшло з мови перуа (Болівія) *cuntur*' [ЭСРЯ, II, 309] – нім. der Kondor 'перуан. *cuntur*, ісп. *condor*' [EWDS, 391], англ. condor 'ісп. *condor*' [CEDE, 105]; рос. чиж 'ср.-в.-нім. *zīse* "чиж", нов.-в.-нім. *Zeisig*' [ЭСРЯ, IV, 360] – англ. siskin 'нижньонім. *zieske*, *ziseke*' [CEDE, 488].

Ці приклади свідчать про спільні джерела запозичення лексики, а також вказують на взаємодію між аналізованими слов'янськими й германськими мовами. Шляхом зіставлення "вивчаються ступінь і характер впливу однієї мови на іншу в результаті історичних і територіальних

контактів” [65, 30]. У зв’язку з лексичними запозиченнями варто погодитися, що вони сприяють утворенню інтернаціонального фонду в лексиці і, кінець кінцем, – зближенню різних мов [140, 177].

2.1.2. Відповідники з коренями різного значення. Дана група співвідношень поділяється на а) *слов’янські та германські назви*, які є питомими і мають корені з різним значенням; б) *запозичені (слов’янські) – германські назви*; в) *слов’янські – запозичені (германські) назви*; г) *запозичені назви*, які прийшли в аналізовані мови з різних джерел. Перша підгрупа містить найбільшу кількість відповідників з коренями різного значення. Численна наявність таких співвідношень є закономірною, тому що різні мови при номінації фіксують різні ознаки і властивості об’єкта, про який ідеться, і через ці відзначені ознаки об’єкт може отримувати різні найменування [36, 34].

Розглянемо підгрупу а) *слов’янські – германські назви*: укр. боривітер ‘називається за свою звичку стояти в повітрі, часто проти вітру’ [ЕСУМ, I, 218] – нім. der Turmfalke (*der Turm* – башта, *der Falke* – сокіл); укр. деркач ‘утворення від звуконаслідувального дієслова *деркати*, пов’язаного з вигуком *дер*, що імітує крик птаха’ [ЕСУМ, II, 40] – нім. der Wachtelkönig (*die Wachtel* – перепел) ‘подібність до перепела, хоча за розміром більший, дала назву frühhd. *wachteln künig*’ [EWDS, 829]; укр. дубоніс ‘складне утворення з основ іменників *дуб* і *ніс*, назву дано за ознакою довгого і міцного дзьоба, яким птах добуває їжу’ [ЕСУМ, II, 139] – нім. der Kernbeißer (*der Kern* – зернина, ядро, *beißen* – кусати); укр. вільга ‘псл. *vьlga*’ [ЕСУМ, II, 399] – нім. Pirol ‘mhd. *piro* через заливчастий крик птаха під час токування’ [EWDS, 552]; укр. каня ‘псл. *kanja*, звуконасл. утворення, пов’язане з характером крику птаха’ [ЕСУМ, II, 367] – нім. der Mäusebussard (*die Mäuse* – миші) ‘той, що ловить мишей’ [D, VI, 1755]; укр. качка ‘очевидно, звуконасл. утворення, пов’язане з вигуком *ках*, що відтворює крик качки’ [ЕСУМ, II, 409] – нім.

die Ente 'ahd. *anut*, mhd. *ant*' [EWDS, 167]; укр. кібець 'псл. *kobьсь* "хижий птах"' [ЕСУМ, II, 442] – нім. der Rotfußfalke (*rot* – червоний, *der Fuß* – нога; буквально – сокіл з червоним оперенням на ногах); укр. лиска 'назва зумовлена наявністю на лобі птаха шкірястої бляшки білого кольору' [ЕСУМ, III, 242] – нім. das Bläßhuhn (*die Blässe* – блідність); укр. кречет 'псл. *krečеть* звуконасл. походження' [ЕСУМ, III, 87] – нім. der Jagdfalke (*die Jagd* – полювання); укр. нирок 'добуває їжу, надовго пірнаючи у воду' [СУМ, V, 414] – нім. die Moorente (*das Moor* – болото); укр. норець 'їжу добуває, пірнаючи' [СУМ, V, 442] – нім. der Haubentaucher (*die Haube* – чуб); укр. скопа 'скопа якийсь морський птах' [ЭСРЯ, II, 649] – нім. der Fischadler (*der Fisch* – риба) 'живиться головним чином рибою' [D, II, 849]; укр. удод 'рос.-цслов. *въдодъ* – звуконасл., *вудвуд*, *вудко*, *хутко*; крик удода передається за допомогою нім. *Wud! Wud!*, звідки нім. діал. *Wuddwudd* "удод"' [ЭСРЯ, IV, 149] – нім. der Wiedehopf 'ahd. *wituhoffa*, *-hopfa*, *-hopfo*, традиційно ім'я птаха значило "стрибунець", перша частина пов'язана з ahd. *witu* "дерево"' [EWDS, 857].

Аналогічне маємо у зіставленні з російською та англійською мовами: рос. коростель 'ст.-слов. *кратъль*' [ЭСРЯ, II, 335] – англ. corncrake (*corn* – зерно, *to crake* – видавати пронизливий звук); рос. утка 'псл. *Qть* или *Qту*' [ЭСРЯ, IV, 174] – англ. duck 'сер. англ. *doke*, *duke* від *to duck* пірнати' [CEDE, 154]; рос. вяхирь 'вятюмень' "дикий голуб", також *вятютель*, *вятитель*, *вятюмень*; на думку Левенталя, від *вячатъ*, яке однак не можна відокремлювати від *вякатъ*' [ЭСРЯ, I, 377] – нім. die Ringeltaube (*der Ringel* – кільце); рос. сип 'від *синеть*' [ЭСРЯ, III, 626] – нім. die Schleiereule (*der Schleier* – вуаль); рос. сорокопуд 'сорокопуд – від *сорока* і *пудить* "гнати"' [ЭСРЯ, III, 723] – нім. der Raubwürger (*der Raub* – здобич, *würgen* – давити, душити); рос. тетерев 'рос.-цслов. *тетръвь*, псл. *tetervь*' [ЭСРЯ, IV, 52] – англ. black cock (*black* – чорний).

Аналізуючи приклади такого типу, не можна не враховувати, що мовна

мотивація завжди відображає специфічні можливості окремих мов, а не загальнологічний “здоровий глузд” [90, 23]. Так, укр. волоочок ’складне слово, утворене на основі словосполучення *волове очко*; назва зумовлена, очевидно, круглою формою і надзвичайно малим розміром птаха’ [ЕСУМ, I, 415] – нім. der Zaunkönig (*der Zaun* – огорожа, *der König* – король) ’назва бере початок із античного сказання, в якому птахи вибирали короля’ [D, VI, 2920]; укр. дрізд ’очевидно, давнє звуконаслідувальне утворення від крику дрозда *drri*’ [ЕСУМ, II, 40] – нім. die Drossel ’ahd. *drosca*, mhd. *droschel*’ [EWDS, 144]; укр. зимородок ’складна назва, утворена, очевидно, з основ *зем* (*земля*) і *родити(ся)* із значенням “той, що родиться в землі” (птах гніздиться на берегах водойом у землі, вигрібаючи для гнізда нору завглибшки в метр і більше); *асоціація* із словом *зима* виникла, можливо, тому, що деяка частина цих птахів лишається на зимівлю і ловить рибу в ополонках та незамерзлих місцях річок’ [ЕСУМ, II, 262] – нім. der Eisvogel (*das Eis* – лід, *der Vogel* – птах); укр. ластівка ’псл. *lasta*, *lastovica*, очевидно, пов’язане з *lasъ* темний з білим черевом чи грудками, за характером забарвлення майже всіх ластівок’ [ЕСУМ, III, 198] – нім. die Schwalbe ’mhd. *swalwe*’ [EWDS, 688].

Специфічність вживання різноманітних ознак у називанні птахів спостерігаємо в російських порівняно з німецькими та англійськими відповідниками. Порівняймо: рос. ласточка ’рос.-цслов. *ластовица* – споріднене із словом “ласка”, слов. *laska* “любов, ласка” [ЭСРЯ, II, 463] – англ. swallow ’англ.-сакс. *swealwe*’ [CEDE, 534]; рос. перепелятник ’залучається до полювання на перепелів’ [ССРЯ, IX, 801] – нім. der Sperber ’ahd. *sparwāri*, mhd. *sperwoere*, з XII ст. мав назву *sprinze* або *sprinzelin* “плямистий птах” [EWDS, 723], англ. sparrow hawk (*sparrow* – горобець); рос. коршун ’припускають споріднення зі слвц. *krsak* “коршун”, *krso*’ [ЭСРЯ, II, 342] – нім. der Geier ’ahd., mhd. *gir*, mnd. *gire*, зустрічається westmd. *geier gierig* – жадібний’ [EWDS, 242].

У наведених прикладах були протиставлені слов’янські та германські

відповідники, що мають корені з різним значенням. При цьому виявляються такі, у яких слов'янські назви мають корені з ідентичним значенням, а германські – з різним значенням. Підкреслимо, що в слов'янських відповідниках частими виявляються корені назв птахів звуконаслідувального походження. Порівняймо: укр. гагара, рос. гагара 'звуконасл. утворення, пов'язане з *gagati*' [ЕСУМ, I, 448] – нім. der Seetaucher (*der See* – озеро, *tauchen* – пірнати), англ. loon 'очевидно, утворене від *lame* (кульгавий) чи невмілі рухи пірнаючих птахів на суші – *lōmen* “пересуватися повільно” [CEDE, 301]; укр. гоголь, рос. гоголь 'псл. *gogolʹ*, звуконасл. утворення, пов'язане з *gogotati*' [ЕСУМ, I, 543] – нім. die Schellente 'mhd. *schellen* 'лунати', через звуки від удару крил, які подібні до звуків дзвона' [EWDS, 167], англ. golden eye (*golden* – золотий, *eye* – око); укр. жайворонок, рос. жаворонок 'початкове *жа(й)* пов'язане з *га(й)* у *гайворон* (звуконасл.); друга частина тотожна з *ворон*' [ЕСУМ, II, 185] – нім. die Lerche 'mhd. *lērche*; основа герм. *laiwaß* як і грец. *laien* позначає “лунати” [EWDS, 436], англ. lark 'XIII-XV англ. *larke, laverock*' [CEDE, 284]; укр. сич, рос. сыч 'пов'язують із *сичати* (шипіти)' [ЭСРЯ, III, 821] – нім. der Kauz 'mhd. *kūze* ”крикливе горло” [EWDS, 360], англ. brown owl (*brown* – коричневий).

Корені з різним значенням розкривають різноманітні сторони процесу називання з урахуванням у певній мові тієї чи іншої особливості конкретного птаха. Порівняймо:

укр. <u>в'юрок</u> , рос. <u>вьюрок</u> 'юрок; укр. <i>юрок</i> – <i>вьюрковатый</i> “моторний, жвавий” [ЭСРЯ, I, 373]	нім. <u>der Bergfink</u> (<i>der Berg</i> – гора), англ. <u>mountain finch</u> (<i>mountain</i> – гора);
--	---

укр. <u>журавель</u> , рос. <u>журавль</u> 'псл. <i>zeraujь</i> , як результат злиття індоєвр. <i>ger(a)</i> “журавель” і <i>avi-s</i> “птах” [ЕСУМ, II, 210]	нім. <u>der Kranich</u> 'ahd. <i>chranuh</i> , mhd. <i>kranech</i> , mnd. <i>kranek</i> ; лат. <i>grūs</i> “лелека”; основа <i>ger</i> пронизливо кричати; wesidg. назва походить від крику птаха <i>gruh, kruh</i> ' [EWDS, 400], англ. <u>crane</u> 'англ.-сакс. <i>cran</i> , з герм. <i>to cry out</i> вигукувати' [CEDE, 117];
---	---

укр. зяблик, рос. зяблик 'очевидно, пов'язане з *zebnoti* зябнути з огляду на те, що *зяблик* витримує холод краще, ніж інші перелітні птахи' [ЕСУМ, II, 284] | нім. der Fink 'ahd. *finc(h)o*, mhd. *vinke*' [EWDS, 198], англ. finch 'сер. англ. *finch*, англ.-сакс. *finc*' [CEDE, 186];

укр. кедрівка, рос. кедровка 'очевидно, запозичення з рос. Мови, пов'язане з *кедр*; назва зумовлена тим, що ці птахи живляться здебільшого насінням кедр' [ЕСУМ, II, 420] | нім. der Tannenhäher (*die Tanne* - ялина);

укр. орел, рос. орёл 'давньорос., ст.-слов. *орьль*' [ЭСРЯ, III, 150] | нім. der Adler 'ahd. *aro* в XII ст. *adelare* "благородний орел"' [EWDS, 1];

укр. просянка, рос. просянка (*просо*) | нім. die Grauammer (*grau* – сірий).

Поряд з цими виявляємо такі співвідношення, де слов'янським відповідникам з коренями ідентичного значення протиставляються германські, що мають також корені з ідентичним значенням, але які відрізняються від коренів слов'янських назв. Наприклад:

укр. рябчик 'лісовий птах родини тетерукових з рябим оперенням' [СУМ, VIII, 921], рос. рябчик | нім. das Haselhuhn 'ahd. *hasilhuon*, mhd. *haselhuon*, названий через найулюбленіше місце перебування в ліщині' [EWDS, 292], англ. hasel-hen (*hasel* – ліщина);

укр. соловей, рос. соловей 'рос.-цслов. *Слави*, праслов. *Solvijъ*, похідне від *solvъ* жовтувато-сірий' [ЭСРЯ, III, 711] | нім. die Nachtigall 'ahd. *nahtagala*, mhd. mnd. *nachtegal(e)* зводяться до зах.герм. *nahtagalōn* нічна співачка, друга частина відноситься до *galan* співати' [EWDS, 500], англ. nightingale 'XIII-XV ст. *nightingale*, раніше *nightegale*; англо.-сакс. *nihtegale* – англо.-сакс. *nihte-*, для *niht* ніч; *gale* співак від *galan* співати' [CEDE, 348];

укр. яструб, рос. ястреб 'праслов. *jastręb-*, пор. також слвц. *jastrit* кидати швидкі погляди, *jastrivý* гострий, швидкий (про погляд)' [ЭСРЯ, IV, 566] | нім. der Habicht 'ahd. *habuh*, mhd. *habech*; *gabn* хапати, птах із давніх часів вважався небезпечним хижаком' [EWDS, 279], англ. hawk 'XIII-XV ст. *hawk*, *hauek*; можливо споріднене з англ. *heave* хапати, лат. *capere*. лат. *capus falcon* від *capere*; лат. *accipiter* яструб' [CEDE, 234]

укр. <u>стрепет</u> , рос. <u>стрепет</u> 'в основу покладений звуконасл. крик, як у лат. <i>strepō</i> , <i>-ere</i> шуміти, бушувати, гриміти' [ЭСРЯ, III, 776]	нім. <u>die Zwergtrappe</u> (<i>der Zwerg</i> – карлик, буквально найменший представник серед дрохв), англ. <u>little bustard</u> (<i>little</i> – маленький);
---	--

Підгрупа **б) запозичені (слов'янські) – германські назви** яскраво демонструє зв'язки української та російської мов з іншими. Так, наприклад, з *німецькою мовою*: укр. вальдшнеп, рос. вальдшнеп 'запозичення з нім. мови; нім. *Waldschnepfe* [*Waldschneppe*] складається з основ іменників *Wald* "ліс" і *Schnepfe* "бекас" [ЕСУМ, I, 327] – нім. die Waldschnepfe (*der Wald* – ліс), англ. woodcock (*wood* – ліс); укр. гаршнеп, рос. гаршнеп "дрібний вид бекаса"; запозичено з нім. *Harschnepfe* "бекас", яке пояснюється з *hor-snēpfa*' [ЭСРЯ, I, 395] – нім. die Haarschnepfe (*das Haar* – волосся, *die Schnepfe* – бекас); укр. дупель, рос. дупель 'з нім. *duppelt*, *Doppelschnepfe*' [ЭСРЯ, I, 554] – нім. die Doppelschnepfe (*doppeln* – подвоювати), англ. double snipe (*double* – подвійний); укр. кроншнеп, рос. кроншнеп 'вид кулика, народн. *кроншлєн*; з нім. *Kronschnepfe*' [ЭСРЯ, II, 381] – нім. die Kronschnepfe (*die Krone* – верхівка дерева); укр. мева 'через посередництво польської мови запозичено з німецької; *Möwe* вважається давнім утворенням звуконасл. походження' [ЕСУМ, III, 426] – нім. die Möwe 'nhd. *mew*, mnd. *mewe*; назва через плаксивий крик; також пов'язують із дієсловом, що звичайно нагадує мурликання кішки: mhd. *māwe* (але не зовсім переконливо)' [EWDS, 490]; укр. сова, рос. сова 'споріднене з давньобретон. *couann*, д.-в.-н. *hūwo* сова, *hūwila*, *hiuwilôn* тріумфувати' [ЭСРЯ, III, 704] – нім. die Eule 'ahd. *ūwila*, назва має звуконасл. характер' [EWDS, 177], англ. owl 'сер. англ. *oule*, англ. сакс. значення *ūle* той, що виє звуконасл. походження від *howl* вити' [CEDE, 364].

З *французької мови* було запозичено: укр. бекас, рос. бекас 'запозичене з французької мови, можливо, через нім. посередництво; фр. *becasse* (нім. *Bekassine*) бекас є суфіксальним утворенням від *bec* "дзьоб", що походить від лат. *beccus*' [ЕСУМ, I, 164] – англ. snipe 'XIII-XV ст. *snupe*; назва пов'язана з

довгим дзьобом, *to snip* різати' [CEDE, 497].

Є незначна кількість запозичень з тюркських мов: укр. беркут, рос. беркут 'запозичення з тюркських мов' [ЕСУМ, I, 174] – нім. der Steinadler (*der Stein* – каміння), англ. golden eagle (*golden* – золотий); укр. лелека 'запозичення з тюркських мов' [ЕСУМ, III, 217] – нім. der Storch 'ahd. *storah*, mhd. *storch* беруть початок з герм. *storka*, *strgo*, далі індогерм. *ster*, *starr* – нерухомий; птах названий через свою ходу, ніби на ходулях' [EWDS, 753], англ. stork 'storc, можливо, споріднене з *stark* – затверділий' [CEDE, 521].

З латинської мови виявляються запозиченими укр. індик та рос. індюк: 'запозичено через посередництво польської мови з новолатинської; нлат. *indicus* є субстантивованою формою прикметника з виразу *pāvō indicus* індійський павич; назва зумовлена тим, що в XVI ст. з Америки або Вест. Індії індик був завезений у Європу' [ЕСУМ, II, 302] – нім. der Truthahn 'nd. *Puter* належить до nd. *puteren* швидко й незрозуміло розмовляти' [EWDS, 795], англ. turkey cock 'назва зумовлена тим, що походить із Туреччини' [CEDE, 578].

У підгрупі **в) слов'янські – запозичені (германські) назви** виявляємо запозичення з різних мов:

укр. <u>гага</u> , рос. <u>гага</u> 'псл. <i>gaga</i> , звуконасл. походження; споріднене з лтс. <i>gāga</i> вид морського птаха' [ЕСУМ, I, 448]	нім. <u>die Eiderente</u> 'давньоінд. <i>āti</i> водоплавний птах, ісланд. <i>épr</i> в кінці XVII ст. прийшло через торгівлю пухом в Англії, Голландії, Данії і Німеччині' [EWDS, 155] <hr/> англ. <u>eider duck</u> 'англ. <i>duck</i> додається до швед. <i>ejder</i> (<i>eider</i> – гага)' [CEDE, 160];
--	--

укр. <u>глухар</u> , рос. <u>глухарь</u> 'похідне утворення від <i>глухий</i> ; підставою для назви є спостереження, що цей птах у певний момент під час токування глухне' [ЕСУМ, I, 530]	нім. <u>der Auerhahn</u> 'давньоінд. <i>rsabhah</i> бик та на сході <i>arē an</i> самець об'єднуються з грец. <i>ársēn</i> чоловічий' [EWDS, 36] <hr/> англ. <u>capercailzie</u> 'гаельськ. <i>Capullcoille</i> великий півень лісу' [CEDE, 75];
---	---

укр. <u>дрохва</u> , рос. <u>дрофа</u> 'поряд з псл. <i>dropja, dropь</i> , представленими в західно- і південнослов'янських мовах; – ці форми зводять до іє. <i>drepo</i> бігти (за характерною ознакою дрохви, більш здатної до швидкого бігу, ніж до льоту)' [ЕСУМ, II, 133]	нім. <u>die Trappe</u> 'mhd. <i>trap(pe)</i> , ім'я <i>die Trappgans, trapgans</i> , frühhd. (<i>acker</i>) <i>trapp</i> запозичено з польськ., чеськ. <i>drop</i> ' [EWDS, 786]
	англ. <u>bustard</u> 'фр. <i>bistarde</i> , лат. <i>avis tarda</i> – повільний птах, але це, мабуть, заміна якоїсь форми в латинській' [CEDE, 69];

укр. <u>сорокопуд</u> , рос. <u>сорокопуд</u> 'від <i>сорока</i> і <i>пудити</i> гнати; пор. укр. <i>сорокогін</i> – також: <i>гнати</i> ' [ЭСРЯ, III, 723]	англ. <u>shrike</u> 'англ. <i>schrik</i> походить від ісланд. <i>skrakja</i> пронизливо кричати' [CEDE, 483];
---	---

укр. <u>чайка</u> , рос. <u>чайка</u> 'праслов. <i>čajьka</i> утворене від наслідування крику <i>kē</i> ' [ЭСРЯ, IV, 311]	англ. <u>gull</u> 'з кельтських мов <i>gullan</i> ' [CEDE, 226].
---	--

Слушним є висновок, що англійська мова легко й просто “привласнює” іноземні слова, а також і реалії... Німецька ж мова найменш прихильна до реалій, приймаючи їх більшою частиною як сторонні предмети [36, 100]. Цю думку підтверджує низка прикладів запозичень в англійську (переважно з французької, а також латинської мов). Порівняймо:

укр. <u>голуб</u> , рос. <u>голубь</u> 'ст.-слов. <i>голябь</i> ; спочатку похідне від назви кольору, але <i>голубой</i> через обмежене розповсюдження є явно вторинним по відношенню до <i>golobь</i> , рос. <i>голубь</i> ' [ЭСРЯ, I, 432]	англ. <u>pigeon</u> 'фр. <i>pigeon</i> ' [CEDE, 391];
--	---

укр. <u>дрохва</u> 'поряд з псл. <i>dropja, dropь</i> , представленими в західно- і південнослов'янських мовах; – ці форми зводять до іє. <i>drepo</i> – бігти (за характерною ознакою дрохви, більш здатної до швидкого бігу, ніж до льоту)' [ЕСУМ, II, 133]	англ. <u>bustard</u> 'фр. <i>bistarde</i> , лат. <i>avis tarda</i> – повільний птах, але це, мабуть, заміна якоїсь форми в латинській' [CEDE, 69];
---	--

укр. <u>кречет</u> , рос. <u>кречет</u> 'рос.-цслов. <i>кречеть</i> ; звуконасл., пор. <i>крек</i> , <i>крехтатъ</i> ' [ЭСРЯ, II, 375]	англ. <u>gyrfalcon</u> 'фр. <i>gerfaulcon</i> лат. <i>falco</i> ' [CEDE, 227];
--	--

укр. <u>орел</u> , рос. <u>орёл</u> 'давньорос., ст.-слов. <i>орьль</i> ' [ЭСРЯ, III, 150]	англ. <u>eagle</u> 'в XIII-XV ст. <i>egle</i> – фр. <i>Aigle</i> – лат. <i>aquila</i> орел' [CEDE, 157];
--	--

рос. со́я (сойка) 'спорідненість з *сиять*, цслов. *присое* | англ. *jay*
 підсоння; птах отримав назву через пістряве оперення, а не 'фр. *jay*'
 крик, що передається як *rätsch, rää, krää*' [ЭСРЯ, III, 731] | [CEDE, 271]

укр. удо́д, рос. удо́д 'рос.-цслов. | англ. *hoopoe* 'фр. *huppe*' [CEDE,
вьдодъ – звуконасл.' [ЭСРЯ, IV, 149] | 245];

укр. го́рлиця, рос. го́рлица | англ. *Turtle-dove* 'від лат. *turtur*,
 'очевидно, псл. *gьrlica*' імітативне слово, яке відповідає
 [ЕСУМ, I, 568] | повторенню *tur*, вжите для вираження
 воркування голуба' [CEDE, 579];

укр. си́ниця, рос. си́ница 'др.-рос. | англ. *tomtit* 'лат. від *Tom* і *Tit*'
синица' [ЭСРЯ, III, 625] | [CEDE, 562].

Отже, як засвідчує матеріал дослідження, численна кількість серед запозичених германських назв належить порівняно з німецькою мовою англійській.

Підгрупа г) *запозичені* включає назви, які не є питомими, а прийшли як у слов'янські, так і германські мови з різних джерел. Наприклад: укр. альба́трос 'запозичення з французької мови; фр. *albatros* походить від англ. *albatross*, яке в давнішній формі *alगतross* було запозичене з португальської мови; порт. *alcatroz* баклан, альбатрос (ісп. *alcatroz* пелікан), очевидно, пов'язане з порт. *alcadroz* черпак, ківш [ЕСУМ, I, 64] і, у свою чергу, англ. albatross 'порт. *alcatraz* корморан, альбатрос' [CEDE, 10], а нім. der Albatros 'араб. *al kādūs* "глечик, кухоль", звідки іспан. *alcaduz* колодязна труба, звідки виникли назви, які прийшли через англ. *albatross*' [EWDS, 12]; укр. ба́клан 'запозичення з тюркських мов' [ЕСУМ, I, 120] – нім. der Kormoran 'фр. *cormoran*, старофр. *cormare(n)g, corp mareng* морський ворон – spätlat. *corvus marinus*' [D, IV, 1558]; нім. der Kasuar 'новонідерл. *casuaris*' [EWDS, 357] – англ. cassowary 'малайськ. *kasuwāry*' [CEDE, 79].

Як стверджує В.М. Ярцева, однією з історично-культурних ситуацій, при якій виникає взаємодія мов, може виявитися двомовність, що у своїх конкретних формах визначається багатьма складниками. Автор підкреслює

той факт, що при міжмовних контактах немає прямої та завжди однакової відповідності між соціальними, психологічними, лінгвістичними передумовами і їх наслідками. Вирішальним фактором виявляються конкретно-історичні умови здійснення та реалізації цих передумов [188, 14]. Іноді процес запозичення відбувається прямим шляхом з однієї мови в іншу, а часом одна з контактуючих мов стає посередником між двома іншими й більше мовами. Порівняймо:

укр. <u>каплун</u> 'через польське і, далі, старочеське посередництво запозичено з середньовісньонімецької' [ЕСУМ, II, 374]	нім. <u>der Kapaun</u> 'лат. <i>capo</i> , гр. <i>kapon</i> ' [EWDS, 348];
---	--

укр. <u>кроншнеп</u> , рос. <u>кроншнеп</u> 'вид кулика, народн. <i>кроншлѣп</i> , з нім. <i>Kronschnepfe</i> ' [ЭСРЯ, II, 381]	Англ. <u>curlew</u> 'фр. <i>corlieu</i> , птах названий через крик' [CEDE, 124];
---	--

укр. <u>марабу</u> 'через посередництво фр. або нім. мови запозичено з португальської; порт. <i>marabuto</i> пустельник (птах живе самітньо)' [ЕСУМ, III, 389]	нім. <u>der Marabu</u> 'arab. <i>murabit</i> сплетений' [EWDS, 461] англ. <u>marabou</u> 'фр. <i>marabout</i> ' [CEDE, 313];
--	---

укр. <u>страус</u> , рос. <u>страус</u> 'через нов.-в.-нім. <i>Strauss</i> , сер.-нж.-нім. <i>strûs</i> із сер.-лат. <i>strutio</i> ' [ЭСРЯ, III, 771]	англ. <u>ostrich</u> 'старофр. <i>ostruce</i> , суч. фр. <i>autruche</i> ' [CEDE, 362];
--	---

укр. <u>фазан</u> , рос. <u>фазан</u> 'через нов.-в.-нім. <i>Fasan</i> , сер.-в.-нім. <i>fasan</i> з лат. <i>Phāsiāna avis</i> ' [ЭСРЯ, IV, 182]	нім. <u>der Fasan</u> 'через місто <i>Phasis</i> на східному березі Чорного моря назвали цього птаха греки, римляни – <i>phasianus</i> ' [EWDS, 185] англ. <u>pheasant</u> 'фр. <i>faisan</i> ' [CEDE, 388];
--	---

нім. <u>der Flamingo</u> 'лат. <i>flamma</i> , нім. <i>Flamme</i> "полум'я" (через плямистий колір оперення)' [D, II, 855]	англ. <u>flamingo</u> 'іспан. <i>flamenco</i> ' [CEDE, 187];
--	--

рос. <u>попугай</u> 'очевидно, через нідерл. <i>paregaai</i> , сер.-нж.-нім. <i>paragoie</i> ' [ЭСРЯ, III, 328]	англ. <u>parrot</u> 'фр. <i>perrot</i> ' [CEDE, 373].
---	---

Наведені приклади демонструють взаємодію між мовами і виявляють

численну кількість запозичень з французької до англійської та з німецької – до української та російської мов.

Аналіз співвідношень з коренями різного значення у цілому показує своєрідність тієї чи іншої мови в процесі називання предметів дійсності. Як писав В. Гумбольдт, “різні мови – це не різноманітні позначення одного і того самого предмета, а різні бачення його” [48, 9]. Цю думку підтверджують виявлені приклади, які розкривають, інколи не без допомоги етимологічного аналізу, цікаві особливості називання конкретного птаха.

2.2. Внутрішня форма слів як параметр зіставлення орнітонімів

Кожна мова у своєму розвитку проходить певні етапи, на яких вона збагачується й постійно удосконалюється. Цьому сприяють взаємодія з іншими мовами та культурами, а також прогресивний рівень життя й культури окремого народу. Справедливо зауважує І.С. Улуханов, що синхронна структура слова повинна виявлятися лише на основі зіставлення одиниць, що вивчаються, з одиницями, які є в сучасній мові й актуальні для її “рядового” носія [165, 7]. Але при цьому зв’язок з минулим залишається невід’ємним, тому що минуле – це той фундамент, на якому зростала та чи інша мова. “Нове народжується на основі старого, у надрах старого, невіддільно від старого, і заперечуючи старе” [44, 81]. Синхронія та діяхронія надають можливість простежити і виявити цей, іноді прихований, зв’язок. Як стверджує Р.О. Будагов, синхронія намагається встановити не тільки закони функціонування мови. Вона показує, як люди практично використовують свою мову, тоді як діяхронія звернена до її історичного минулого. Однак, на думку автора, в обох випадках зберігається активне втручання людини в складний механізм мови (вивчення мови), хоча воно й визначається різними цілями. При цьому можна погодитися з тим, що відмінність полягає також у тому, що сучасним станом рідної мови несвідомо цікавляться всі люди, що

розмовляють нею, тоді як діяхронія – галузь знань, доступна лише спеціалістам [20, 72].

Певні назви для позначення предметів чи явищ беруть свій початок з давнини і, як зазначав І.І. Мещанинов, прекрасне знання форми, при засвоєнні її змісту та призначення, поглиблює розуміння її сучасного стану й сприяє простеженню причин пережитих нею історичних змін [103, 315]. Ф. Сосюр підкреслював, що все діяхронічне в мові є таким лише через мовлення. “Саме в мовленні джерело всіх змін; кожна з них, перш ніж увійти до загального вживання, починає застосовуватися деякою кількістю мовців” [153, 130]. Наприклад, укр. дрізд як назва визначається лише етимологічним аналізом – ‘давнє звуконаслідувальне утворення від крику дрозда *drrti*’ [ЕСУМ, II, 130], нім. der Reiher ‘mhd. *reiger*, nhd. *Reiher*, через свій хрипливий крик’ [EWDS, 593], рос. соловей – як ‘рос.-цслов. *славии*, праслов. *solviŷь*, похідне від *solvъ* “жовтувато-сірий” [ЭСРЯ, III, 711], англ. curlew – як ‘фр. *corlieu*, названа через крик’ [CEDE, 124]. При цьому стає очевидним, що закріплення асоціативних ознак у значенні слова, – процес історичний. Тому багато асоціацій, об’єктивно закріплених у словах, можуть здаватися немотивованими з точки зору сучасного сприйняття відповідних предметів і явищ [154, 29].

Через внутрішню форму (ВФ) слів можливо визначити ті ознаки, на основі яких створена певна назва, тобто її мотивованість. Т.Р. Кіаяк визначає мотивованість як кількісну та якісну характеристику ВФ. Саму ВФ – як складну й багатогранну категорію, яка, як усі інші категорії мови, не може бути повністю й беззастережно охоплена однією невеликою, хоч і ємкою дефініцією [70, 68]. ВФ розуміється як мотивована ознака, що покладена в основу назви предмета, явища [117, 115; 110, 161].

У деяких випадках важко визначити первісну мотивацію, що може бути пов’язаним із особливостями мислення, сприймання конкретним народом предметів і явищ навколишнього середовища. ВФ пов’язана, як зазначає

О.С. Снітко, з виділенням та об'єктивацією ознак позначуваного, одночасно закріплює певну гносеологічну інформацію у вигляді мовної структури, матеріального тіла номінативної одиниці. Утворення ВФ автор розглядає як неодмінну ланку переходу від невербального розумового коду до коду вербальних одиниць, яка є “містком”, що з'єднує дві стадії номінативного акту – довербальну (існування комплексу асоціацій, які супроводжують ідеальний образ предмета) і стадію вербальної номінації [147, 9]. У процесі контрастивного зіставлення одних і тих же назв різних мов можна виявити те, на що ми часто не звертаємо увагу, – сліди мовної творчості народів, порівняти специфіку цієї творчості у своєму та чужому, збагативши таким шляхом власну мовну свідомість.

Вирішальну роль у формуванні назв ЛСГ назв птахів відіграють предмети навколо птахів, які відображаються в засобах створення лексичних одиниць. Можна погодитися з Л.О. Новіковим, який, зокрема, зазначає, що значення – це те, що відображається даною лексичною одиницею, ВФ – як відображається в цій одиниці (у його значенні) той чи інший факт дійсності [110, 161]. До основних ознак у називанні одиниць аналізованої ЛСГ слід віднести:

- гніздування (місця розповсюдження; час, коли можна побачити);
- особливості їжі;
- зовнішність (колір, розмір, форма частин тіла);
- поведінка.

У свою чергу, асоціації, які виникають з тим чи іншим птахом, базуються на його певних ознаках, що є найхарактернішими в кожному конкретному випадку. На думку О.О. Потебні, ВФ, крім фактичної єдності образу, дає ще знання цієї єдності; вона становить не образ предмета, а образ образу, тобто уявлення [122, 34]. Н.П. Бутенко, автор “Словника асоціативних означень іменників в українській мові” шляхом анкетування щодо асоціацій стосовно конкретного птаха зібрала загальноживані

означення. Розглянемо деякі приклади стосовно птахів: “горобець – розмір (маленький, невеликий, великий), колір (сірий), ситість (голодний, ситий), вік (старий, молодий)..., ластівка – маленька, гарна, співуча, весняна..., лебідь – білий, красивий, чорний, вірний..., орел – гірський, великий, гордий, степовий, хижий..., соловей – співучий, голосистий, маленький, дзвінкий, сірий, червневий, щебетливий” [25, 72, 144, 200, 274]. На цих прикладах можна помітити, що на першому місці постають асоціації, що найяскравіше характеризують конкретного птаха. Подібним чином і в кожного народу виникають у першу чергу свої власні сприйняття, що можуть відрізнятися від асоціацій в інших мовах.

Значення деяких слів стає “прозорим” при співвідношенні цих слів з морфемами, звучанням або прямим смислом. Співвідношення змісту слова з планом вираження лежить в основі мотивованості слова. За ознакою ВФ лексико-семантичні співвідношення в українській та німецькій мовах розподіляються на такі групи: 1) слова, які збігаються за первісною ознакою мотивації; 2) слова, мотивовані різними ознаками; 3) слова, що відрізняються за ознакою наявності/стертості ВФ.

У *першій групі* відповідно до зазначених вище ознак були виявлені такі збіги ВФ слів-відповідників:

а) за ознакою місця розповсюдження птаха: укр. берегівка, рос. береговая ласточка – нім. die Uferschwalbe (*das Ufer* – берег; досл. берегова ластівка), англ. bank swallow (*bank* – берег, насип) ‘гніздиться у норах, які робить на насипах’ [W, I, 172]; укр. камінка, рос. каменка обыкновенная – нім. der Steinschmätzer (*der Stein* – камінь), ‘гніздяться в скелях або каменоломнях’ [D, VI, 2489]; укр. канарейка, рос. канарейка – нім. der Kanarienvogel, англ. canary-bird (птах завезений з Канарських островів); укр. кропив’янка, рос. крапивник – нім. die Grasmücke (*das Gras* – трава); укр. лісовий жайворонок, рос. жаворонок лесной – нім. die Heidelerche (*die Heide* – луг), англ. woodlark (*wood* – ліс; досл. лісовий жайворонок); укр. морянка –

нім. die Eisente (*das Eis* – лід), 'арктична морська качка' [D, II, 666]; укр. морський орел, рос. морской орёл – нім. der Seeadler (*die See* – море; досл. морський орел), англ. sea eagle (*sea* – море; досл. те саме); укр. очеретянка, рос. камышовка – нім. die Rohrweihe (*das Rohr* – очерет; букв. лунь, що живе в очереті); укр. пісочник – нім. der Flußregenpfeifer (*der Fluß* – річка); укр. піщаник – нім. der Meerstrandläufer (*das Meer* – море); укр. рінник (*ринь* – берег річки з крупного піску) – нім. der Wasseramsel (*das Wasser* – вода); укр. садова вівсянка, рос. овсянка садовая – нім. die Gartenammer (*der Garten* – сад, *die Ammer* – вівсянка); укр. райський птах, рос. райская птица – нім. der Paradiesvogel (*das Paradies* – рай, *der Vogel* – птах), англ. bird of paradise (*bird* – птах, *paradise* – рай); укр. тинівка – нім. die Heckenbraunelle (*die Hecke* – загорожа); укр. тундрова куріпка, рос. куропатка тундряная – нім. das Alpenschneehuhn (*Alpen* – Альпи);

б) за ознакою їжі, якою живиться птах: укр. бджолоїдка – нім. der Bienenfresser (*die Biene* – бджола, *fressen* – поїдати), англ. bee-eater (*bee* – бджола, *to eat* – їсти, живитися); укр. зміїїд – нім. der Schlangennadler (*die Schlange* – змія), 'живиться особливо зміями і земноводними' [D, V, 2271]; укр. кедрівка 'живиться переважно кедровими горішками' [СУМ, IV, 139] – англ. nutcracker (*nut* – горіх, *to crack* – розтрощувати); укр. коноплянка, рос. коноплянка – нім. der Hänfling (*der Hanf* – конопля); укр. мухоловка, рос. мухоловка – нім. der Fliegenfänger (*die Fliege* – муха, *fangen* – ловити), англ. fly-catcher (*fly* – муха, *to catch* – ловити); укр. осоїд, рос. осоед – нім. der Wespenbussard (*die Wespe* – оса), англ. honey buzzard (*honey* – мед) 'часто розриває гнізда бджіл і ос, щоб з'їсти їхні личинки' [W, II, 1086]; укр. перепелятник 'живиться здебільшого корисними птахами' [СУМ, VI, 246] – англ. sparrow hawk (*sparrow* – горобець); укр. просянка – англ. corn bunting (*corn* – зерно); укр. стерв'ятник – нім. der Aasgeier (*das Aas* – падло);

в) за зовнішньою ознакою птаха: укр. бородач, рос. бородач – нім. der Bartgeier (*der Bart* – борода), англ. bearded vulture (*bearded* – бородатий);

укр. горихвістка, рос. горихвостка – нім. der Gartenrotschwanz (*rot* – червоний, *der Schwanz* – хвіст), англ. redstart (*red* – червоний, *start* – хвіст); укр. жайворонок чубатий, рос. жаворонок хохлатый – нім. die Haubenlerche (*die Haube* – чубчик), англ. crested lark (*crested* – з чубчиком); укр. жовтобрюха – нім. der Goldamsel (*gold* – золотий); укр. зеленяк, рос. зеленушка – нім. der Grünfink (*grün* – зелений), англ. greenfinch (*green* – зелений); укр. кривоніс – нім. der Fichtenkreuzschnabel (*der Schnabel* – дзьоб, *das Kreuz* – хрест), англ. crossbill (*cross* – хрест, *bill* – дзьоб); укр. лиска 'з чорно-сірим пір'ям і білим роговим наростом на лобі' [СУМ, IV, 490], рос. лысуха – нім. das Bläßhuhn (*blaß* – блідий); укр. лірохвіст, рос. лирохвост – нім. der Leierschwanz (*die Leier* – ліра, *der Schwanz* – хвіст), англ. lyre-bird (*lyre* – ліра); укр. підорлик – англ. lesser spotted eagle (*lesser spotted* – менш помітний); укр. побережник чорногрудий – англ. red backed sandpiper (*red backed* – з червоною спиною); рос. сизоворонка 'птах із зеленувато-голубим оперенням' [ССРЯ, XII, 572] – нім. die Blauracke (*blau* – голубий); укр. сивка, рос. ржанка золотистая – нім. der Goldregenpfeifer (*gold* – золотий), англ. golden plover (*golden* – золотий); укр. синьошийка – нім. das Blaukehlchen (*blau* – синій, *das Kehlchen* – горлечко), англ. bluethroat (*blue* – синій, *throat* – горло); укр. срібляста чайка – нім. die Silbermöwe (*das Silber* – срібло); рос. улит большой – нім. der Grünschenkel (*grün* – зелений, *der Schenkel* – стегно); рос. чекан черногорлый – нім. das Schwarzkehlchen (*schwarz* – чорний, *das Kehlchen* – горличко); укр. чернь, рос. турпан черный – нім. die Samtente (*der Samt* – бархат) 'птах з чорним оперенням' [199, 115], англ. velvet scoter (*velvet* – бархат); укр. шилодзьобка, рос. шилоклювка – нім. der Säbelschnäbler (*der Säbel* – шабля, *der Schnabel* – дзьоб) 'з довгим загнутим дзьобом' [D, V, 2201]; укр. шилохвіст, рос. шилохвость – нім. die Spießente (*der Spieß* – піка) 'самець має довгі пір'я на хвості' [W, II, 1721], англ. pintail (*pin* – шпилька, *tail* – хвіст); укр. широконіска, рос. широконоска – нім. die Löffelente (*der Löffel* – ложка), 'з подібним до ложки дзьобом' [D, IV, 1693], англ. shoveler

(*shovel* – *лоната*) 'з довгим і дуже широким дзьобом' [W, III, 2105];

г) за ознакою поведінки птаха: укр. боривітер 'називається птах за свою звичку стояти в повітрі, часто проти вітру' [СУМ, I, 218] – англ. windhover (*wind* – вітер, *to hover* – парити); укр. буревісник, рос. буревестник 'звичайно з'являється перед бурею' [ССРЯ, I, 703] – нім. der Sturmvogel (*der Sturm* – буря), англ. stormy petrel (*storm* – буря, *stormy* – бурний); укр. гагара, рос. гагара – нім. der Seetaucher (*die See* – море, *tauchen* – пірнати); укр. гоголь – нім. die Schellente (*schellen* – дзвонити, *schellenlaut* – дзвінкий); укр. зозуля, рос. кукушка – нім. der Kuckuck, англ. cuckoo; укр. квочка, рос. квочка – нім. die Bruthenne (*brüten* – висиджувати); укр. козодой – нім. der Ziegenmelker (*die Ziege* – коза, *melken* – доїти), 'поїдає комах на вимені кіз' [D, VI, 2937]; укр. крутиголовка, рос. вертишейка – нім. der Wendehals (*wenden* – обертати, *der Hals* – шия), англ. wryneck (*to wry* – кривити, *neck* – шия); рос. крикун – нім. der Schreiadler (*schreien* – кричати); укр. пугач 'пугу-пугу – звуконаслідування, що означає крик пугача або сича' [СУМ, VIII, 384] – нім. der Uhu; укр. сич – англ. screech owl (*screech* – пронизливий крик); укр. стінолаз, рос. стенолаз – нім. der Mauerläufer (*die Mauer* – стіна, *laufen* – бігти), англ. wall creeper (*wall* – стіна, *to creeper* – повзати); укр. трясихвіст – англ. wagtail (*to wag* – трясти, *tail* – хвіст); укр. ходуличник – нім. der Stelzenläufer (*die Stelzen* – ходулі, *laufen* – бігати); укр. шипун – англ. mute swan (*mute* – мовчазний), 'лебідь, що не вигукує гучних звуків' [W, II, 1493].

У цій групі виявлені відповідники, при називанні яких мотивація збігається, що полегшує розуміння кожного з них. У наведених прикладах найбільш численною виявляється група відповідників, що мотивовані зовнішньою ознакою. Це є характерним явищем особливо тоді, коли дана ознака насамперед впадає в очі і є домінуючою. Як зазначав М.Г. Комлев, ВФ – це не лише точка для фіксації погляду, стрижень для нанизування на нього істинного, головного значення, а не тільки того, що здається [76, 69].

Друга група містить співвідношення, які в кожній з мов мають різні

ознаки при називанні. “Одна і та ж асоціація не може виникнути в людей, які знаходяться в різних кутках земної кулі. Цим пояснюється той факт, що назви одних і тих же предметів та явищ базуються на різних ознаках” [141, 152]. Порівняймо: укр. деркач (*деркати* – видавати різкі звуки, схожі на деренчання, ’відзначається характерним скрипучим криком’ [СУМ, II, 252]) – нім. der Wachtelkönig (зовнішність: *die Wachtel* – перепел, ’подібний до перепела’ [D, VI, 2828]); укр. норець (поведінка: ’їжу добуває, пірнаючи’ [СУМ, V, 442]) – нім. der Haubentaucher (*die Haube* – чуб, букв. чубатий жайворонок); укр. припутень (поведінка: ’мостять на дереві просте гніздо з кількох покладених навхрест паличок’ [СУМ, VII, 219]) – нім. die Ringeltaube (зовнішність: *der Ringel* – кільце, ’з білим кільцем навколо шиї, що переливається червоним і зеленим’ [D, V, 2167]); укр. сипуха (поведінка: від *суніми*) – нім. die Schleiereule (зовнішність: *die Schleier* – серпанок, покрив), ’птах родини сов з чудовим забарвленням’ [D, V, 2274], а їхній англійський відповідник barn owl (місце, де найчастіше можна побачити: *barn* – комора), ’постійно буває в коморах і інших будівлях, що є важливим фактором у боротьбі з гризунами’ [W, I, 177]; укр. сплюшка (поведінка) – нім. die Zwergohreule (зовнішність: *der Zwerg* – карлик, *das Ohr* – вухо, букв. маленька вухата сова); укр. чикалка (поведінка: *чикати* – видавати короткі уривчасті звуки “чик”) – нім. das Schwarzkehlchen (зовнішність: *schwarz* – чорний, *das Kehlchen* – горлечко); укр. шипун (поведінка: від *шуніми*) – нім. der Höckerschwan (зовнішня ознака: *der Höcker* – наріст, *der Schwan* – лебідь, досл. лебідь з наростом).

Аналогічне маємо в російській та англійській мовах: рос. гоголь (поведінка: від *гоготати*) – англ. goldeneye (зовнішня ознака: *golden* – золотий, *eye* – око); рос. свиристель (*свиристеть* – утворювати різкі пронизливі звуки з присвистом, шипінням, скрипом) – англ. waxwing (зовнішність: *wax* – віск, ’має маленькі червоні, схожі на віск, цяточки’ [W, III, 2587]); рос. ходулочник – англ. black-winged stilt (зовнішня ознака: *black* –

чорний, *wing* – крило).

У наведених прикладах кожний з відповідників мотивований чи то зовнішньою ознакою, чи то ознакою поведінки (крім англ. *barn owl*). Очевидно, що в різних мовах одна і та же назва може мати різну мотивацію, оскільки до уваги можуть братися різноманітні ознаки і властивості птахів. “Завдяки конкретному досвіду особистості, кожний новий вплив світу набуває особливого змісту, кожний новий предмет (явище), відображене свідомістю, включається в систему асоціацій відповідно до установаження суб’єкта” [146, 19]. Таким чином формується зміст слова, з яким пов’язана його ВФ. План змісту багатьох мовних одиниць утворюється переважно за рахунок індивідуальних знань, які мають носії мови, про відповідні реалії, оскільки сама зовнішня форма таких одиниць неспроможна нести суттєво значущої інформації [117, 78].

Порівняймо певну кількість співвідношень, мотивованих в кожній з мов або ознакою місця розповсюдження, або зовнішності. Наприклад: укр. вільшанка ‘робить гнізда в кущах’ [СУМ, I, 551] – нім. das Rotkehlchen (*rot* – червоний, *das Kehlchen* – горлечко), англ. redbreast (*red* – червоний, *breast* – груди); укр. голуб-синяк (зовнішня ознака) – нім. die Hohltaube (місце: *die Höhle* – дупло), ‘висиджує пташенят у дуплах’ [D, III, 1273]; укр. морська чайка – нім. die Mantelmöwe (зовнішність: *der Mantel* – пальто), ‘з широко розтавленими, зверху чорними, схожими на пальто, широкими крилами’ [D, IV, 1735]; укр. підсоколик (зовнішність) – нім. der Baumfalke (місце: *der Baum* – дерево); укр. побережник чорногрудий (зовнішність) – нім. der Alpenstrandläufer (місце: *die Alpen* – Альпи); укр. рябчик – нім. das Haselhuhn (місце: *die Hasel* – ліщина); укр. сіра сова (зовнішня ознака) – нім. der Waldkauz (місце: *der Wald* – ліс).

Подібні приклади виявляємо в російській мові порівняно з німецькою та англійською: рос. рябчик (зовнішність: ‘з рябим оперенням’ [СУМ, VIII, 921] – нім. das Haselhuhn (місце: *die Hasel* – ліщина), англ. hasel hen (*hasel* –

ліщина); рос. чайка морская (місце) – нім. die Mantelmöwe (зовнішність: *der Mantel* – пальто), 'з широко розтавленими, зверху чорними, схожими на пальто, широкими крилами' [D, IV, 1735], англ. great black-backed gull (*great* – великий, *black* – чорний, *back* – спина); рос. болотный бекас (місце) – нім. große Bekassine (зовнішність (розмір): *groß* – великий); рос. морянка (місце) – англ. long-tailed duck (зовнішня ознака: *long* – довгий, *tail* – хвіст); рос. чернозобик (зовнішня ознака) – нім. der Alpenstrandläufer (місце: *Alpen* – Альпи, *der Strand* – морський берег).

Поряд із цими виявляємо приклади, де в кожній з мов назви мотивовані або ознакою зовнішності, або – їжі птаха. Порівняймо: укр. вівсянка – нім. die Goldammer (зовнішність: *gold* – золотий); укр. дубоніс (зовнішня ознака: 'з товстим конусоподібним дзьобом' [СУМ, II, 430] – нім. der Kernbeißer (їжа: *der Kern* – кістка, ядро, *beißen* – кусати, 'видовбує тверді плоди або насіння (особливо кісточки вишень і слив)' [D, IV, 456]; укр. просянка (їжа) – нім. die Grauammer (зовнішність: *grau* – сірий); укр. чечевиця (їжа) – нім. der Karminimpel (зовнішність: *das Karmin* – кармін (фарба). Цікаво виявляти таке ж явище і в інших мовах: рос. овсянка (їжа) – англ. yellow hammer (*yellow* – жовтий); рос. змеєяд (їжа) – англ. short-toed eagle (зовнішність: *short* – короткий, *toe* – палець (ноги); рос. чайка серебристая (зовнішність) – англ. herring gull (їжа: *herring* – оселедець).

Окремо можна виділити декілька прикладів назв, мотивованих в кожній з мов або ознакою поведінки, або – місця розповсюдження птаха. Порівняймо: укр. боривітер (поведінка: 'називається за свою звичку стояти в повітрі часто проти вітру' [СУМ, I, 218] – нім. der Turmfalke (*der Turm* – башта); укр. в'юрок (поведінка: 'в'юрковатий "моторний, жвавий"' [ЭСРЯ, I, 373] – нім. der Bergfink (місце: *der Berg* – гора); укр. зимородок (поведінка) – нім. der Eisvogel (місце: *das Eis* – лід); укр. крячок (поведінка) – нім. die Flußseeschwalbe (місце: *der Fluß* – річка, *der See* – озеро); укр. трясогузка 'з довгим рухливим хвостом' [СУМ, X, 305] – нім. die Bachstelze (місце:

der Bach – струмок). В російській та англійській мовах виявляємо: рос. козодой (поведінка) – англ. night jar (час, коли можна побачити: *night* – ніч);

За ознакою їжі та місця розповсюдження птаха протиставляються: укр. кедрівка, рос. кедровка – нім. der Tannenhäher (*die Tanne* – ялина), а за ознакою поведінки та їжі птаха – укр. зимородок, рос. зимородок та англ. kingfisher (*king* – король, *fish* – риба, 'живиться рибою у річках' [OALD, I, 465]; укр. повзик, рос. поползень – англ. nuthatch (*nut* – горіх).

Ця група прикладів є особливо цікавою, тому що в кожному з них простежується національно-культурне сприймання одного і того самого птаха. Не можна не погодитися з думкою про те, що кожний предмет має багато ознак, а в основу порівняння береться лише одна з них, і, може статися, що для називання такого самого предмета в іншій мові була використана якась інша ознака [16, 24]. Залежно від синтезування тих чи інших ознак денотата відбувається відображення поняття. Поняття як форма психічного відображення на етапі свого формування може бути представлене лише як сукупність суджень, ядром якої є судження про найбільш загальні й одночасно істотні ознаки об'єкта (бо в зміст поняття включається багато таких ознак). Основними засобами формування понять є не тільки визначення, а й абстракція, узагальнення, порівняння [146, 10]. Важливим моментом є закріплення значення за конкретним словом, щоб людина була спроможна співвіднести у своїй свідомості це значення з тими образами, що сформувалися в неї, і відобразити цей предмет чи явище. Існування синонімічних назв часто робить мотивацію прозорішою, наприклад, укр. іволга – жовтобрюха, делека – жабоїд; нім. der Ortolan – *die Gartenammer* (садова вівсянка), рос. бугай – водяной бык, дупель – болотный бекас; англ. robin – redbreast (малинівка) і т. п.

Слід відмітити, що ступінь наявності ВФ у різних слів є різним. Тому інколи розрізняють поняття ВФ та етимології. Досить частими є випадки, коли в одній мові слово зберігає ВФ, а в іншій – при тотожному значенні

вона є невстановленою, тобто з якихось причин нема відповідної інформації щодо походження певного слова. Здебільшого це буває в термінології, коли одна мова користується для створення терміна власними ресурсами, а друга запозичує готовий термін з іншої мови [133, 18]. Це можуть бути і випадки з невідомою чи просто забутою мотивацією. Тому можна виділити ще одну групу лексико-семантичних співвідношень за ознакою наявності/стертості ВФ слів.

Порівняймо співвідношення, у яких українські назви мають прозору мотивацію, яку у німецьких відповідників встановлюємо за словником: укр. гага (від *gagaty*) – нім. die Eiderente 'давньоінд. *āti* – водоплавний птах' [EWDS, 155]; укр. глухар – нім. der Auerhahn 'давньоінд. *arēan* – самець' [EWDS, 36]; укр. перепелятник – нім. der Sperber 'mhd. *sperwoere*, з 12 ст. мав назву *sprinze* або *sprinzelin* – плямистий птах' [EWDS, 723]; укр. сич – нім. der Kauz 'mhd. *kūze* – крикливе горло' [EWDS, 360]; укр. снігур – нім. der Gimpel 'mhd. *gumpen* – стрибати' [EWDS, 367]; укр. чайка звичайна – нім. der Kiebitz 'mnd. *kivit, kiwit* через свій попереджаючий і приманюючий крик *kibit, biwit, kihbit*' [EWDS, 367].

Наявність співвідношень, де, навпаки, німецькі назви мають прозору ВФ, яка в українських відповідників розкривається етимологічним аналізом, виявляється численнішою. Порівняймо: укр. беркут 'з тюрк. мов' [ЕСУМ, I, 174] – нім. der Steinadler (*der Stein* – камінь, *der Adler* – орел), 'живе в скелях' [D, VI, 2489]; укр. бугай 'звуконасл.' [ЕСУМ, I, 276] – нім. der Nachtreiher (*die Nacht* – ніч, *der Reiher* – чапля); укр. вальдшнеп 'з нім. мови' [ЕСУМ, I, 327] – нім. die Waldschnepfe (*der Wald* – ліс, *die Schnepfe* – кулик); укр. вівчарик 'похідне утворення від *вівця*' [ЕСУМ, I, 390] – нім. die Wasserralle (*das Wasser* – вода, *die Ralle* – представник пастушкових); укр. волове око 'через круглу форму і надзвичайно малий розмір' [ЕСУМ, I, 415] – нім. der Zaunkönig (*der Zaun* – огорожа, *der König* – король), 'назва бере початок з античного сказання, в якому птахи вибирали короля' [D, VI, 2920]; укр.

ворона 'псл. *vorna*' [ЕСУМ, I, 427] – нім. die Krähe (*krähen* – розмовляти високим голосом); укр. в'юрок 'в'юрковатий – моторний' [ЭСРЯ, I, 373] – нім. der Bergfink (*der Berg* – гора); укр. гайворон 'ga(j) – каркати, *kornъ* – ворон' [ЕСУМ, I, 451] – нім. die Saatkrähe (*die Saat* – сходи), 'шкодить озимим' [D, V, 2201]; укр. гаршнеп 'з нім. мови' [ЭСРЯ, I, 395] – нім. die Haarschnepfe (*das Haar* – волосся, *die Schnepfe* – кулик); укр. гоголь 'звуконасл.' [ЕСУМ, I, 543] – нім. die Schellente (*die Schelle* – дзвінок, *die Ente* – качка); укр. горлиця 'звуконасл.' [ЕСУМ, I, 568] – нім. die Turteltaube (*turteln* – воркувати); укр. деркач 'звуконасл.' [ЕСУМ, II, 40] – нім. der Wachtelkönig (*die Wachtel* – перепел, *der König* – король); укр. дупель 'з нім. мови' [ЭСРЯ, I, 554] – нім. große Bekassine (*groß* – великий); укр. зозуля 'звуконасл. *зозуляти* – кукукати' [ЕСУМ, II, 274] – нім. der Kuckuck (*kuckucken* – кукукати); укр. канюка 'звуконасл.' [ЕСУМ, II, 367] – нім. der Mäusebussard (*die Mäuse* – миші), 'той, що ловить мишей' [D, IV, 1755]; укр. кібець 'псл. *kobъсь* – хижий птах' [ЕСУМ, II, 422] – нім. der Rotfußfalke (*rot* – червоний, *der Fuß* – нога, *der Falke* – сокіл); укр. клінтух 'клімець – дикий голуб' [ЕСУМ, II, 460] – нім. die Hohltaube (*die Höhle* – дупло, *die Taube* – голуб); укр. кречет 'псл. *krečety* звуконасл. походження' [ЕСУМ, III, 87] – нім. der Jagdfalke (*die Jagd* – полювання), 'навчений для полювання сокіл' [D, III, 1373]; укр. ракша 'звуконасл.' [ЭСРЯ, III, 439] – нім. die Blauracke (*blau* – блакитний); укр. ремез 'голл. *rietmesse*' [ЭСРЯ, III, 467] – нім. die Beutelmeise (*der Beutel* – сумка, *die Meise* – синиця), 'будує висячі гнізда за формою сумки' [D, I, 378]; укр. скопа 'колимськ. *skonecъ* – вид яструба' [ЭСРЯ, III, 649] – нім. der Fischadler (*der Fisch* – риба), 'живиться головним чином рибою' [D, III, 849]; укр. крижень 'від *криж* – хрест' [ЕСУМ, III, 90] – нім. die Stockente (*der Stock* – кущ); укр. сойка 'цслов. *присое* – підсоння' [ЭСРЯ, III, 731] – нім. der Eichelhäher (*die Eichel* – жолудь), 'живиться восени жолудями' [D, II, 616]; укр. стрепет 'звуконасл.' [ЭСРЯ, III, 776] – нім. die Zwergtrappe (*der Zwerg* – карлик, *die Trappe* – дрохва); укр. тетеря 'прасл.

tetervъ [ЭСРЯ, IV, 52] – нім. *das Birkhuhn* (*die Birke* – береза), 'водиться в борах' [D, I, 395]; укр. *трясогузка* 'від *трясу* і *гуз* – хвіст' [ЭСРЯ, IV, 113] – нім. *der Bachstelze* (*der Bach* – струмок); укр. *турухтан* 'звуконасл.' [ЭСРЯ, IV, 125] – нім. *der Kampffläufer* (*der Kampf* – боротьба), 'під час току доводить до кінця боротьбу' [D, IV, 1413]; укр. *цесарка* 'польськ. *cesarka*' [ЭСРЯ, IV, 301] – нім. *das Perlhuhn* (*die Perle* – перли), 'з подібним до перлів забарвленням' [D, V, 1972].

Виявляємо випадки, коли встановлення походження слів зіставлюваних української та німецької мов одночасно потребує звернення до етимологічних словників. Встановлено, наприклад, що певні відповідники є запозиченими з різних мов: укр. *альбатрос* 'з фр. мови' [ЕСУМ, I, 64] – нім. *der Albatros* 'з фр. мови' [EWDS, 12]; укр. *баклан* 'з тюрк. мов' [ЕСУМ, I, 120] – нім. *der Kormoran* 'з фр. мови' [EWDS, 635]; укр. *бекас* 'з фр. мови' [ЕСУМ, I, 164] – нім. *die Bekassine* 'з фр. мови' [D, I, 341]; укр. *горобець* 'грец. рід птаха' [ЕСУМ, I, 568] – нім. *der Sperling* 'грец. *spergoulos* – маленький птах' [EWDS, 724]; укр. *гриф* 'з нім. мови' [ЕСУМ, I, 597] – нім. *der Greif* 'грец. *gryps*' [EWDS, 269]; укр. *ібіс* 'з лат. мови' [ЕСУМ, II, 287] – нім. *der Ibis* 'з лат. мови' [EWDS, 323]; укр. *какаду* 'з нім. мови' [ЭСРЯ, II, 162] – нім. *der Kakadu* 'малайськ. *kakatua*' [EWDS, 340]; укр. *каплун* 'з нім. мови' [ЕСУМ, II, 374] – нім. *der Karaun* 'лат. *capo*' [EWDS, 348]; укр. *колібри* 'з фр. мови' [ЕСУМ, II, 512] – нім. *der Kolibri* 'фр. *colibri*' [EWDS, 389]; укр. *кондор* 'ісп. *condor*' [ЭСРЯ, II, 309] – нім. *der Kondor* 'ісп. *condor*' [EWDS, 391]; укр. *синиця* 'давньорос. *синица*' [ЭСРЯ, III, 625] – нім. *die Meise* 'mhd. *meise*' [EWDS, 472]; укр. *фазан* 'лат. *phāsīāna avis*' [ЭСРЯ, IV, 182] – нім. *der Fasan* 'гр. *phasianus*' [EWDS, 185]. При цьому виявлено декілька прикладів, де українські відповідники запозичені, а німецькі – питомі. Порівняймо: укр. *індик* 'нлат. *indicus*' [ЕСУМ, II, 302] – нім. *der Truthahn* 'nd. *puteren* – швидко і незрозуміло розмовляти' [EWDS, 795]; укр. *делека* 'з тюрк. мов' [ЕСУМ, III, 217] – нім. *der Storch* 'mhd. *storch*' [EWDS, 753]; укр.

пелікан 'лат. *pelicanus*' [ЭСРЯ, III, 230] – нім. der Pelikan 'mhd. *pillecān*' [EWDS, 537]; укр. страус 'з нім. мови' [ЭСРЯ, III, 771] – нім. der Strauß 'mhd. *strūß*' [EWDS, 755].

Чим ближче до нас слово за часом свого виникнення в мові, тим із більшою часткою невпевненості ми можемо висловлювати думку відносно його константності в мові [3, 184]. Оскільки птахи з давніх-давен знаходилися поруч з людиною, то й свої назви вони отримали ще в ті далекі часи. Тому і недивно, що багато наявних назв птахів здаються на перший погляд немотивованими або незрозумілими. Ф. Сосюр підкреслював, що "мова являє собою традицію, яка безперервно змінюється, але яку час і суб'єкти, які розмовляють нею, неспроможні зруйнувати" [152, 67]. Розглянемо такі співвідношення, у яких назви шляхом етимологічного аналізу виявляються питомими. Наприклад:

- укр. ворон 'звуконасл.' [ЕСУМ, I, 427] – нім. der Rabe 'через пронизливий крик' [EWDS, 576];
- укр. галка 'псл. *galъ* – чорний' [ЕСУМ, I, 461] – нім. die Dohle 'dalen – базікати' [EWDS, 136];
- укр. голуб 'псл. *golobъ*' [ЕСУМ, I, 555] – нім. die Taube 'mhd. *tūbe*' [EWDS, 772];
- укр. гуска 'псл. *gosъ*' [ЕСУМ, I, 627] – нім. die Gans 'mhd. *gans*' [EWDS, 231];
- укр. дрізд 'звуконасл.' [ЕСУМ, II, 130] – нім. die Drossel 'mhd. *droshel*' [EWDS, 144];
- укр. дрохва 'псл. *dropja*' [ЕСУМ, II, 133] – нім. die Trappe 'mhd. *trap(pe)*' [EWDS, 786];
- укр. дятел 'псл. *delbti* – довбати' [ЕСУМ, II, 153] – нім. der Specht 'mhd. *spēht*' [EWDS, 721];
- укр. жайворонок 'початкове *жа(й)*, а друга – частина тотожна *ворон*' [ЕСУМ, II, 185] – нім. die Lerche 'mhd. *lērche*' [EWDS, 436];
- укр. журавель 'псл. *žeravъjъ*' [ЕСУМ, II, 210] – нім. der Kranich 'mhd. *kranech*' [EWDS, 400];
- укр. зяблик 'з *zēbnoti* – зябнути' [ЕСУМ, II, 284] – нім. der Fink 'ahd. *finc(h)o*' [EWDS, 198];
- укр. іволга 'псл. **vlga*' [ЕСУМ, I, 399] – нім. der Pirol 'mhd. *piro*' [EWDS, 522];
- укр. качка 'звуконасл.' [ЕСУМ, II, 409] – нім. die Ente 'mhd. *ant*' [EWDS, 167];
- укр. курка 'ст. слов. *коуръ* – півень' – нім. das Huhn 'герм. [ЭСРЯ, II, 410] основа *kjuk*' [EWDS, 282];
- укр. ластівка 'псл. *lasta*' [ЕСУМ, III, 198] – нім. die Schwalbe 'mhd. *swalwe*'

- [EWDS, 688];
 укр. лебідь 'ст. слов. *лебедь*' [ЕСУМ, III, 205] – нім. der Schwan 'mhd. *swan(e)*' [EWDS, 688];
 укр. лунь 'псл. *лунь* – хижий птах' [ЕСУМ, III, 306] – нім. die Weihe 'mnd. *wie*' [EWDS, 847];
 укр. марабу 'порт. *marabuto*' – нім. der Marabu 'arab. *murabit* – сплетений' [ЕСУМ, III, 389] [EWDS, 461];
 укр. орел 'ст. слов. *орьль*' [ЭСРЯ, III, 150] – нім. der Adler 'ahd. *adelare* – благородний орел' [EWDS, 1];
 укр. сова 'давньобретон. *soiann*' – нім. die Eule 'ahd. *ūwila*, [ЭСРЯ, III, 704] звуконасл. характер' [EWDS, 177];
 укр. сокіл 'цслов. *соколь*' [ЭСРЯ, III, 708] – нім. der Falke 'mhd. *falche*' [EWDS, 181];
 укр. соловей 'прасл. *solvijь* від *solvь* - жовтувато-сірий' [ЭСРЯ, III, 711] – нім. die Nachtigall 'ahd. *nahtagala*' [EWDS, 500];
 укр. чайка 'праслов. *čajьka*' [ЭСРЯ, IV, 311] – нім. die Möwe 'mnd. *mewe*' [EWDS, 490];
 укр. чапля 'спочатку з *чанать* – хапати' – нім. der Reiher [ЭСРЯ, IV, 289] 'mhd. *reiger*' [EWDS, 593];
 укр. яструб 'праслов. *jastręb*' [ЭСРЯ, IV, 566] – нім. der Habicht 'mhd. *habech*' [EWDS, 279].

Через поняття ВФ слова, як справедливо підкреслює В.М. Русанівський, можна з'ясувати, що слово значить, чому його зміст невичерпний, чому змінюється значення слова і чому лексична семантика слова невіддільна від його граматичних значень. ВФ слова – це певна сторона його змісту, що вказує на те, як пов'язане дане слово з його найближчими попередниками і яка ідея вела до втілення нового значення саме в такій, а не іншій зовнішній формі – значущій, словотвірній та морфологічній, і зовнішньо-виражальній – фонетичній [133, 15]. Але не завжди вдається встановити ВФ слів, оскільки в словниках відсутня відповідна інформація (такі випадки будемо позначати знаком (?)). Порівняймо: укр. кайра 'від ест. *kaur* – північний нирок' [ЕСУМ, II, 344] – нім. die Trottelume (?); укр. квіві 'англ. *kiwi*' [ЕСУМ, II, 443] – нім. der Kiwi (?); укр. крохаль 'звуконасл. від *крех*' [ЕСУМ, III, 106] – нім. der Gänsesäger (?); укр. нирок – нім. die Tafelente (?); укр. повзик – нім. der Kleiber (?); укр. сорока 'цслов. *сврака*' [ЭСРЯ, III, 723] – нім. die Elster (?); укр. чиж 'сер.-верх.-нім. *zise* – чиж' [ЭСРЯ, IV,

360] – нім. der Zeisig (?); укр. чистун – нім. der Alk (?).

У цих співвідношеннях у німецьких варіантах ВФ є невстановленою, а в українських – яскравою (нирок, повзик, чистун) або стертою, що встановлюється за словниками. Виявляємо також чисельнішу групу співвідношень, у яких, навпаки, українські відповідники мають невстановлену ВФ. Порівняймо:

укр. авдотка (?) – нім. der Dickfuß (*dick* – товстий, *der Fuß* – нога);

укр. гаїчка (?) – нім. die Sumpfmeise (*der Sumpf* – болото, *die Meise* – синиця); укр. ему (?) – нім. der Emu 'порт. *ema* – журавель' [EWDS, 165];

укр. казарка (?) – нім. die Bläßgans (*blaß* – блідий);

укр. казуар (?) – нім. der Kasuar 'новонідерл. *casuaris*' [EWDS, 357];

укр. клуша (?) – нім. die Heringsmöwe (*der Hering* – оселедець, *die Möwe* – чайка); укр. пава (?) – нім. der Pfau 'mhd. *pfāwe*' [EWDS, 541];

укр. омелюх (?) – нім. der Seidenschwanz (*die Seide* – шовк, *der Schwanz* – хвіст); укр. папуга (?) – нім. der Papagei 'mhd. *papegān*' [EWDS, 530];

укр. перепел (?) – нім. die Wachtel 'mnd. *wachtele*' [EWDS, 829];

укр. півень (?) – нім. der Hahn 'герм. *hanan*' [EWDS, 282];

укр. пуночка (?) – нім. die Schneeammer (*der Schnee* – сніг), 'живе в тундрі'
[D, V, 2299];

укр. сапсан (?) – нім. der Wanderfalke (*wandern* – мандрувати);

укр. селезень (?) – нім. der Enterich 'назва чол. статі на *-rich*' [EWDS, 167];

укр. уліт (?) – нім. der Grünschenkel (*grün* – зелений, *der Schenkel* – стегно);

укр. фіфі (?) – нім. der Bruchwasserläufer (*der Bruch* – болото);

укр. чечітка (?) – нім. der Birkenzeisig (*die Birke* – береза);

укр. чикотень (?) – нім. die Wacholderdrossel (*der Wacholder* – яловець);

укр. чирка (?) – нім. die Krickente 'через крик самця навесні *krlik*' [EWDS, 405]; укр. шпак (?) – нім. der Star 'mhd. *star*' [EWDS, 739];

укр. шуліка (?) – нім. der Geier 'mhd. *gire*' [EWDS, 242];

укр. щеврик (?) – нім. der Brachpieper (*die Brache* – поле під паром);

укр. щиголь (?) – нім. der Distelfink (*die Distel* – чортополох).

Одночасну наявність невстановленої ВФ мають такі співвідношення: укр. гагарка (?) – нім. der Tordalk (?); укр. нанду (?) – нім. der Nandu (?); укр. пінгвін (?) – нім. der Pinguin (?); укр. фламінго (?) – нім. der Flamingo (?).

Підрахунком прикладів цього параграфу виявляємо наступні результати:

а) назви з прозорою мотивацією **укр. мова** (72), **нім. мова** (104);

б) назви зі стертою ВФ, у яких етимологію

можливо виявити за словниками : **укр. мова** (73), **нім. мова** (57);

в) назви з невстановленою ВФ: **укр. мова** (28), **нім. мова** (12).

Ці факти свідчать про те, що, по-перше, українські відповідники відносно німецьких мають менше назв із прозорою мотивацією; по-друге, назви птахів є давніми, оскільки витоки певної їхньої частини встановлені за словниками, а деякі, можливо, через історичну віддаленість не внесені до етимологічних словників.

Отже, наявність ВФ є природною властивістю слова, незважаючи на те, що в частини лексичних одиниць вона втрачена. У всякому випадку, носії мови відчують велике задоволення, коли в слові простежуються витоки його походження і воно в результаті цього представляється нібито повноважніше і гармонійніше [117, 119].

2.3. Словотвірні способи слів ЛСГ “назви птахів”

У процесі аналізу ЛСГ “назви птахів” аналізованих української та німецької мов слід звернути увагу на певні словотвірні ознаки, що є найхарактернішими для конкретної мови. Є два головних джерела поновлення лексики: з одного боку, зміна значень, тобто вживання вже наявних слів у новому смислі, а з іншого боку, утворення нових слів за законами словотворення [85, 247]. Своєрідною є думка В. Гумбольдта, який

зазначав, що безпомилкове вживання в мовленні необхідного в кожний даний момент слова, безсумнівно, не можна пояснити однією пам'яттю. Ніяка людська пам'ять не змогла б цього забезпечити, якби душа одночасно не містила б у собі певний інстинкт, що дає їй ключ для утворення слів [48, 112].

ВФ, що є семантичною характеристикою слова, безпосередньо пов'язана зі словотвірними особливостями лексичної одиниці [70, 21]. Значення форми слова відображає ті структурні відношення, у які слово може вступати в мовній системі [129, 36]. Розглянемо спочатку похідні назви від іменників, прикметників та дієслів.

2.3.1. Похідні назви від іменників, прикметників, дієслів. Похідне слово, маючи власне індивідуальне значення, як і будь-яке слово, на відміну від вихідного передає своє значення шляхом вказівки на інше, уже наявне в мові найменування, тобто відсиленням до вже відомого з попереднього досвіду та до позначеного іншим однокореневим іменем явища дійсності. Безперечно, що значення слів із похідною основою завжди визначається шляхом посилання на значення відповідної твірної основи, причому саме таке пояснення значення похідних основ, а не прямий опис відповідного предмета дійсності, і складає власне лінгвістичне завдання у вивченні значень слів [35, 421].

Аналіз похідних назв включає в себе такі, що утворені від іменників, прикметників та дієслів. Розглянемо групу похідних назв *від іменників*:

укр. берегівка (*берег*); укр. бородач; укр. вівсянка (*овес*); укр. вівчарик (*вівчар*); укр. вільшанка (*вільха*); укр. горіхівка (*горіх*); укр. гуменник (*гумно*); укр. камінка (*камінь*); укр. кедрівка; укр. коноплянка – нім. der Hänfling (*der Hanf* – конопля); укр. крижень (*криж* – хрест); укр. кропив'янка (*кропива*); укр. морянка; укр. очеретянка (*очерет*); укр. перепелятник; укр. підорлик (*орел*); укр. підсоколик (*сокіл*); укр. пісочник (*пісок*); укр. просянка;

укр. рінник (*рінь* – берег з крупного піску); укр. снігур (*сніг*); укр. тинівка (*тин*); укр. ходуличник (*ходулі*); укр. шишкар (*шишка*). Цілу низку аналогічних прикладів виявляємо в російській мові: рос. бородач (*борода*); рос. овсянка (*овёс*); рос. пастушок (*пастух*); рос. королёк (*король*); рос. ореховка (*орех*); рос. гуменник (*гумно*); рос. кедровка (*кедр*); рос. коноплянка рос. крапивник (*крапива*); рос. морянка (*море*); рос. камышовка (*камыш*); рос. перепелятник (*перепел*); рос. подорлик (*орёл*); рос. просянка (*просо*); рос. снегирь (*снег*); рос. ходулочник (*ходули*); рос. рябинник (*рябина*).

Стає очевидним, що похідні слова є мотивованими, а ВФ похідного слова, на думку В.М. Русанівського, є співвіднесеність його лексичного значення з однією із семем вихідного слова, яке відображає увесь внутрішній світ певної мови і пов'язане з усією сукупністю людського досвіду [133, 18]. Майже всі наведені приклади належать аналізованим слов'янським мовам, що підтверджує висновок про те, що словотвір слов'янських мов має системний характер, про що свідчить існування семантично строго окреслених груп слів, для утворення яких використовуються певні суфікси. Будучи елементами словотвірної системи, вони адсорбують і кристалізують результати абстрагуючої людської думки, маркуючи слово з точки зору його належності до певного семантичного розряду [33, 153]. Відповідно визначаємо у вигляді формули: $S(\text{іменник}) + \wedge(\text{суфікс}) + \square(\text{закінчення})$, найпоширенішими варіантами якої виявлені $S + k + a$ та $S + uk$. Це підтверджує думку, що слова з непохідною основою характеризуються з боку семантичного немотивованим позначенням фактів дійсності та неподільністю основи на морфеми, тоді як словам з похідною основою властиві мотивованість позначення предметів дійсності, що виражається у відношеннях між значущими частинами основи, розподіл основи на морфеми [102, 155].

На противагу слов'янським назвам в англійській мові похідні назви від іменників найчастіше являють собою словосполучення. Говорячи про

свободу сполучуваності, Е.М. Медникова зазначає, що в кожній мові вона обмежується власною семантикою слів, залучених до словосполучення: реальне лінгвістичне значення одного члена словосполучення та реальне лінгвістичне значення іншого члена словосполучення допускають або не допускають їх поєднання в певній мові [99, 9]. Під семантичною сполучуваністю розуміють можливість віднесення досліджуваних слів до певного класу об'єктів дійсності, тобто їхню референтну належність [183, 11]. Прикладом можуть бути англійські назви зазначеного типу: bee-eater (*bee* – бджола); stone curlew (*stone* – камінь); bank martin (*bank* – насип); night heron (*night* – ніч); water rail (*water* – вода); marsh tit (*marsh* – болото); bean goose (*bean* – горошина); stock dove (*stock* – головний ствол дерева); night jar (*night* – ніч); lyre-bird (*lyre* – ліра); hen harrier (*hen* – курка); fly-catcher (*fly* – муха); mandarin duck (*mandarin* – мандарин); sea eagle (*sea* – море); honey buzzard (*honey* – мед); sparrow hawk (*sparrow* – горобець); wood pigeon (*wood* – ліс); corn bunting (*corn* – зерно); eagle-owl (*eagle* – орел); snow-bunting (*snow* – сніг); bird of paradise (*paradise* – рай); hazel hen (*hazel* – ліщина); barn owl (*barn* – комора); screech owl (*screech* – пронизливий крик); herring gull (*herring* – оселедець); carrion buzzard (*carrion* – падаль); wall creeper (*wall* – стіна); hedge sparrow (*hedge* – огорожа); wood sandpiper (*wood* – ліс), velvet scoter (*velvet* – оксамит). У цих прикладах до кожного словосполучення залучені іменники, семантика яких синтезується в певній назві.

Розглянемо приклади похідних назв від прикметників: укр. в'юрок; укр. глухар (*глухий*); укр. зеленяк (*зелений*) – нім. der Grünling (*grün* – зелений); укр. канарейка (*Канарський*); укр. лиска (*лисий*); укр. піщаник (*піщаний*); укр. рябчик (*рябий*). В російській мові виявляємо: рос. вьюрок (*вьюрковатый*); рос. глухарь (*глухой*); рос. зеленушка (*зеленый*); рос. канарейка (*Канарский*); рос. лысуха (*лысый*); рос. малиновка (*малиновый*); рос. песчанка (*песчаный*); рос. сизоворонка (*сизый*); рос. рябчик (*рябой*).

Поряд з цими виявляємо велику кількість похідних назв від

прикметників у вигляді словосполучень. Наприклад, укр. жайворонок чубатий; укр. волове очко – нім. große Bekassine (*groß* – великий); укр. голубсиняк (*синій*); нім. großer Brachvogel (*groß* – великий); укр. лісовий жайворонок; укр. морська чайка; укр. морський орел; укр. побережник чорногрудий; укр. райський птах; укр. садова вівсянка; укр. сіра сова; укр. срібляста чайка; укр. тундрова куріпка. Аналогічне маємо в російській та англійській мовах: рос. жаворонок хохлатый – англ. crested lark (*crested* – чубатий); рос. болотный бекас – англ. great snipe (*great* – великий); рос. жаворонок лесной; рос. чайка морская – англ. great black-backed gull (*great* – великий, *black* – чорний); рос. морской орёл; англ. red backed sandpiper (*red* – червоний); рос. райская птица; рос. овсянка садовая; англ. tawny owl (*tawny* – рудувато-коричневий); рос. чайка серебристая; рос. куропатка тундряная.

Похідними назвами *від дієслів* є, наприклад, укр. гага, укр. гагара (*гагати*); нім. die Krähe (*krähen* – розмовляти високим голосом); укр. гоголь (*гоготати*); нім. der Greif (*greifen* – хапати); укр. деркач (*деркати* – видавати різкі звуки, схожі на деренчання); нім. die Trappe (*trappen* – гучно тупати); укр. канюка (*канючити* – просити, циганити); укр. квочка (*квоктати*); укр. кигитка (*кигикати* – видавати звук “киги” (про чайку)); укр. нирок (*ниряти*); укр. повзик (*повзати*) – нім. der Kleiber (*kleiben* – прилипати); укр. пугач (*пугати* – кричати (про пугача або сича)); укр. сипуха (*сипіти*); нім. der Würger (*würgen* – душити); укр. сплюшка (*спати*); укр. чикалка (*чикати* – видавати короткі уривчасті звуки “чик”); укр. шипун (*шипіти*); укр. чистун (*чистити*).

Таке ж явище спостерігаємо в російській та англійській мовах: рос. гага, рос. гагара (*гагать*); рос. гоголь (*гоготати*); рос. канюк (*канючить*); рос. квочка (*квокать*); англ. humming-bird (*to hum* – гудіти); рос. кряква (*крякать*); англ. warbler (*to warble* – співати, заливатися (про птахів)); рос. нырок (*нырять*); рос. свиристель (*свиристеть* – видавати різкі пронизливі звуки з присвистом, шипінням, скрипом); рос. поползень (*ползать*); рос.

вяхирь (*вякати*); англ. dipper (*to dip* – пірнати); рос. сипуха (*сипеть*); рос. сплюшка (*спати*); рос. шипун (*шипеть*); рос. чистун (*чистить*).

2.3.2. Композитні слова. Проблема мотивованості слова порушує питання про те, як значення слова пов'язане з його структурою. Мотивованим є слово, значення якого визначається його словотвірною структурою. Композитні слова є мотивованими, тому що складаються зі слів, кожне з яких має конкретне значення. “Композит у порівнянні з генітивним словосполученням дає більш узагальнену, компактну уяву про денотат” [26, 197]. Розглянемо виявлені в аналізованих мовах композитні слова в залежності від їх складу в таких підгрупах: 1) іменник + іменник; 2) прикметник + іменник; 3) іменник + дієслово (дієслово + іменник). Наприклад, 1) іменник + іменник, де в *українській мові* виявляємо:

<u>буревісник</u> (<i>буря + вісник</i>)	→	поведінка птаха
<u>лірохвіст</u> (<i>ліра + хвіст</i>)	}	зовнішність птаха
<u>дубоніс</u> (<i>дуб + ніс</i>)		
<u>серпокрил</u> (<i>серп + крило</i>)		

У *російській мові*:

рос. <u>дубонос</u> (<i>дуб + нос</i>)	}	зовнішність птаха
<u>лірохвост</u> (<i>ліра + хвост</i>)		
<u>буревестник</u> (<i>буря + вестник</i>)	→	поведінка птаха
<u>змеєяд</u> (<i>змея + яд</i>),	→	їжа птаха

В *англійській мові*:

<u>crossbill</u> (<i>cross</i> – хрест + <i>bill</i> – дзьоб)	}	зовнішність птаха
<u>waxwing</u> (<i>wax</i> – віск + <i>wing</i> – крило)		
англ. <u>pintail</u> (<i>pin</i> – шпилька + <i>tail</i> – хвіст)		
англ. <u>goldfinch</u> (<i>gold</i> – золото + <i>finch</i> – зяблик)		

<u>woodcock</u> (<i>wood</i> – ліс + <i>cock</i> – півень)	} місця розповсюдження птаха
<u>hawfinch</u> (<i>haw</i> – огорожа + <i>finch</i> – зяблик)	
<u>wheatear</u> (<i>wheat</i> – пшениця + <i>ear</i> – колос)	
<u>woodlark</u> (<i>wood</i> – ліс + <i>lark</i> – жайворонок)	
<u>fieldfare</u> (<i>field</i> – поле + <i>fare</i> – їжа)	

Найбільшу кількість прикладів даного типу виявляємо в *німецькій мові*:

<u>der Bartgeier</u> (<i>der Bart</i> – борода + <i>der Geier</i> – шуліка)	} з о в н і ш н і с т ь п т а х а
<u>die Goldammer</u> (<i>das Gold</i> – золото + <i>die Ammer</i> – вівсянка)	
<u>die Haarschnepfe</u> (<i>das Haar</i> – волосся + <i>die Schnepfe</i> – кулик)	
<u>der Wachtelkönig</u> (<i>die Wachtel</i> – перепел + <i>der König</i> – король)	
<u>die Haubenlerche</u> (<i>die Haube</i> – хохолок + <i>die Lerche</i> – жайворонок)	
<u>der Goldamsel</u> (<i>das Gold</i> – золото + <i>der Amsel</i> – дрізд чорний)	
<u>der Leierschwanz</u> (<i>die Leier</i> – ліра + <i>der Schwanz</i> – хвіст)	
<u>die Mandarinente</u> (<i>die Mandarine</i> – мандарин + <i>die Ente</i> – качка)	
<u>die Mantelmöwe</u> (<i>der Mantel</i> – пальто + <i>die Möwe</i> – чайка)	
<u>die Ringeltaube</u> (<i>der Ringel</i> – кільце + <i>die Taube</i> – голуб)	
<u>der Paradiesvogel</u> (<i>das Paradies</i> – рай + <i>der Vogel</i> – птах)	
<u>die Schleiereule</u> (<i>die Schleier</i> – серпанок + <i>die Eule</i> – сова)	
<u>die Silbermöwe</u> (<i>das Silber</i> – срібло + <i>die Möwe</i> – чайка)	
<u>die Zwergtrappe</u> (<i>der Zwerg</i> – карлик + <i>die Trappe</i> – дрохва)	
<u>das Perlhuhn</u> (<i>die Perle</i> – перлина + <i>das Huhn</i> – курка)	
<u>die Samtente</u> (<i>der Samt</i> – бархат + <i>die Ente</i> – качка)	
<u>der Karmingimpel</u> (<i>das Karmin</i> – кармін (фарба) + <i>der Gimpel</i> –снігур)	
<u>der Säbelschnäbler</u> (<i>der Säbel</i> – шабля + <i>der Schnabel</i> – дзьоб)	
<u>die Spießente</u> (<i>der Spieß</i> – піка + <i>die Ente</i> – качка)	
<u>der Höckerschwan</u> (<i>der Höcker</i> – наріст + <i>der Schwan</i> – лебідь)	
<u>die Löffelente</u> (<i>der Löffel</i> – ложка + <i>die Ente</i> – качка)	

<u>der Steinadler</u> (<i>der Stein</i> – камінь + <i>der Adler</i> – орел)	
<u>der Turmfalke</u> (<i>der Turm</i> – башта + <i>der Falke</i> – сокіл)	
<u>die Waldschnepfe</u> (<i>der Wald</i> – ліс + <i>die Schnepfe</i> – кулик)	м
<u>die Wasserralle</u> (<i>das Wasser</i> – вода + <i>die Ralle</i> – представник пастушкових)	і
<u>der Zaunkönig</u> (<i>der Zaun</i> – огорожа + <i>der König</i> – король)	с
<u>der Bergfink</u> (<i>der Berg</i> – гора + <i>der Fink</i> – зяблик)	ц
<u>die Sumpfmeise</u> (<i>der Sumpf</i> – болото + <i>die Meise</i> – синиця)	е
<u>der Eisvogel</u> (<i>das Eis</i> – лід + <i>der Vogel</i> – птах)	
<u>der Tannenhäher</u> (<i>die Tanne</i> – ялина + <i>der Häher</i> – сойка)	р
<u>die Hohltaube</u> (<i>die Höhle</i> – дупло + <i>die Taube</i> – голуб)	о
<u>die Stockente</u> (<i>der Stock</i> – кущ + <i>die Ente</i> – качка)	з
<u>die Grasmücke</u> (<i>das Gras</i> – трава + <i>die Mücke</i> – комар)	п
<u>die Heidelerche</u> (<i>die Heide</i> – луг + <i>die Lerche</i> – жайворонок)	о
<u>die Eisente</u> (<i>das Eis</i> – лід + <i>die Ente</i> – качка)	в
<u>der Seeadler</u> (<i>die See</i> – море + <i>der Adler</i> – орел)	с
<u>die Rohrweihe</u> (<i>das Rohr</i> – очерет + <i>die Weihe</i> – лунь)	ю
<u>der Baumfalke</u> (<i>der Baum</i> – дерево + <i>der Falke</i> – сокіл)	д
<u>die Schneeammer</u> (<i>der Schnee</i> – сніг + <i>die Ammer</i> – вівсянка)	ж
<u>der Wasseramsel</u> (<i>das Wasser</i> – вода + <i>der Amsel</i> – дрізд чорний)	е
<u>das Haselhuhn</u> (<i>die Hasel</i> – ліщина + <i>das Huhn</i> – курка)	н
<u>die Gartenammer</u> (<i>der Garten</i> – сад + <i>die Ammer</i> – вівсянка)	н
<u>der Waldkauz</u> (<i>der Wald</i> – ліс + <i>der Kauz</i> – сич)	я
<u>die Uferschwalbe</u> (<i>das Ufer</i> – берег + <i>die Schwalbe</i> – ластівка)	п
<u>das Birkhuhn</u> (<i>die Birke</i> – береза + <i>das Huhn</i> – курка)	т
<u>die Heckenbraunelle</u> (<i>die Hecke</i> – огорожа + <i>die Braunelle</i> – тинівка)	а
<u>der Birkenzeisig</u> (<i>die Birken</i> – берези + <i>der Zeisig</i> – чиж)	х
<u>der Brachpieper</u> (<i>die Brache</i> – поле під паром + <i>der Pieper</i> – щеврик)	а
<u>der Nachtreiher</u> (<i>die Nacht</i> – ніч + <i>der Reiher</i> – чапля)	

→ час, коли

можна побачити птаха

<u>der Sturmvogel</u> (<i>der Sturm</i> – буря + <i>der Vogel</i> – птах)	} поведінка птаха
<u>die Schellente</u> (<i>die Schelle</i> – дзвінок + <i>die Ente</i> – качка)	
<u>der Jagdfalke</u> (<i>die Jagd</i> – полювання + <i>der Falke</i> – сокіл)	
<u>die Bruthenne</u> (<i>die Brut</i> – висиджування (яєць) + <i>die Henne</i> – курка)	
<u>die Beutelmeise</u> (<i>der Beutel</i> – сумка + <i>die Meise</i> – синиця)	

<u>die Saatkrähe</u> (<i>die Saat</i> – сходи + <i>die Krähe</i> – ворона);	} їжа птаха
<u>der Schlangenadler</u> (<i>die Schlangen</i> – змії + <i>der Adler</i> – орел)	
<u>die Saatgans</u> (<i>die Saat</i> – сходи + <i>die Gans</i> – гуска)	
<u>der Mäusebussard</u> (<i>die Mäuse</i> – миші + <i>der Bussard</i> – канюка)	
<u>die Heringsmöwe</u> (<i>der Hering</i> – оселедець + <i>die Möwe</i> – чайка)	
<u>der Wespenbussard</u> (<i>die Wespen</i> – оси + <i>der Bussard</i> – канюка)	
<u>der Fischadler</u> (<i>der Fisch</i> – риба + <i>der Adler</i> – орел);	
<u>der Eichelhäher</u> (<i>die Eichel</i> – жолудь + <i>der Häher</i> – сойка);	
<u>der Aasgeier</u> (<i>das Aas</i> – падло + <i>der Geier</i> – шуліка);	
<u>die Wacholderdrossel</u> (<i>der Wacholder</i> – яловець + <i>die Drossel</i> – дрізд)	

Ці приклади підтверджують положення про те, що мотивованість – це завжди відношення мінімум між двома словами. Складні та похідні слова мотивовані значенням елементів, які їх складають [43, 239]. Так, наприклад, нім. der Fischadler складається зі слів “риба” і “орел”, що несе в собі інформацію про те, що птах живиться рибою; укр. серпокрил – птах з крилами за формою серпа; англ. crossbill складається зі слів “хрест” та “дзьоб”, тобто птах з перехрещеним дзьобом; рос. шилохвость – птах з хвостом за формою шила і т. п. Цікаво зазначити, що серед цих прикладів (82) домінуючими були ознаки місця розповсюдження (32) та зовнішності птахів (30), а інші ознаки – другорядними (їжі птахів (11); поведінки птахів (7); час, коли можна побачити (1)).

Розглянемо підгрупу 2) прикметник + іменник.

В українській мові виявляємо:

<u>жовтобрюха</u> (<i>жовтий + брюхо</i>)	}	зовнішність птаха
<u>синьошийка</u> (<i>синій + шия</i>)		
<u>кривоніс</u> (<i>кривий + ніс</i>)		
<u>широконіска</u> (<i>широкий + ніс</i>)		

Серед німецьких відповідників такими є:

<u>der Grünfink</u> (<i>grün – зелений + der Fink – зяблик</i>)	}	з
<u>die Bläßgans</u> (<i>blaß – блідий + die Gans – гуска</i>)		о
<u>das Bläßhuhn</u> (<i>blaß – блідий + das Huhn – курка</i>)		в
<u>das Rotkehlchen</u> (<i>rot – червоний + das Kehlchen – горлечко</i>)		н
<u>der Seidenschwanz</u> (<i>seiden – шовковий + der Schwanz – хвіст</i>)		і
<u>die Grauammer</u> (<i>grau – сірий + die Ammer – вівсянка</i>)		ш
<u>die Blauracke</u> (<i>blau – синій + die Racke – галка</i>)		н
<u>das Blaukehlchen</u> (<i>blau – синій + das Kehlchen – горлечко</i>)		і
<u>der Grünschenkel</u> (<i>grün – зелений + der Schenkel – стегно</i>)		с
<u>das Schwarzkehlchen</u> (<i>schwarz – чорний + das Kehlchen – горлечко</i>)	т	
		ь

der Kanarienvogel (*Kanarisch – Канарський + der Vogel – птах*) \longrightarrow **місце розповсюдження птаха**

А серед англійських виявляємо:

<u>goldeneye</u> (<i>golden – золотий + eye – око</i>)	}	зовнішність птаха
<u>redstart</u> (<i>red – червоний + start – хвіст</i>)		
<u>blackbird</u> (<i>black – чорний + bird – птах</i>)		
<u>greenfinch</u> (<i>green – зелений + finch – зяблик</i>)		
<u>redbreast</u> (<i>red – червоний + breast – груди</i>)		
<u>bluethroat</u> (<i>blue – синій + throat – горло</i>)		
<u>blackcock</u> (<i>black – чорний + cock – півень</i>)		
<u>greenshank</u> (<i>green – зелений + shank – нога</i>)		
<u>redpoll</u> (<i>red – червоний + poll – маківка</i>)		

У російській мові виявляємо:

<u>чернозобик</u> (<i>черный + зоб</i>)	}	зовнішність птаха
<u>широконоска</u> (<i>широкий + нос</i>)		

У цій підгрупі серед наведених прикладів (26) закономірно виявляємо, що домінуючою ознакою є ознака зовнішності птахів (25), оскільки прикметник містить у собі значення ознаки предмета. Серед інших виявлено лише один приклад з ознакою місця розповсюдження птахів (1).

Підгрупа 3) іменник + дієслово (дієслово + іменник).

Серед українських назв птахів виявляються такі:

<u>горихвістка</u> (<i>горіти + хвіст</i>)	→	зовнішність птаха
<u>козодой</u> (<i>коза + доїти</i>)	}	поведінка птаха
<u>боривітер</u> (<i>боротися + вітер</i>)		
<u>крутиголовка</u> (<i>крутити + голова</i>)		
<u>горихвістка</u> (<i>горіти + хвіст</i>)		
<u>зимородок</u> (<i>зима + родити</i>)		
<u>стінолаз</u> (<i>стіна + лазити</i>)		
<u>трясогузка</u> (<i>трясти + гуз – хвіст</i>)	}	їжа птаха
<u>бджолоїдка</u> (<i>бджола + їсти</i>)		
<u>жабоїд</u> (<i>жаба + їсти</i>)		
<u>змієїд</u> (<i>змія + їсти</i>)		
<u>мухоловка</u> (<i>муха + ловити</i>)		
<u>осоїд</u> (<i>оса + їсти</i>)		

Серед російських:

<u>горихвостка</u> (<i>гореть + хвост</i>)	→	зовнішність птаха
<u>мухоловка</u> (<i>муха + ловить</i>)	}	їжа птаха
<u>осоед</u> (<i>оса + есть</i>)		
<u>зимородок</u> (<i>зима + родить</i>)	}	поведінка птаха
<u>вертишейка</u> (<i>вертеть + шея</i>)		
<u>стенолаз</u> (<i>стена + лазить</i>).		

Серед німецьких:

<u>der Bienenfresser</u> (<i>die Bienen</i> – бджоли + <i>fressen</i> – поїдати)	}	їжа
<u>der Fliegenfänger</u> (<i>die Fliegen</i> – мухи + <i>fangen</i> – ловити)		
<u>der Haubentaucher</u> (<i>die Haube</i> – хохолок + <i>tauchen</i> – пірнати)	→	зовнішність птаха
<u>der Steinschmätzer</u> (<i>der Stein</i> – камінь + <i>schmatzen</i> – чмокати)	}	місце розповсюдження птаха
<u>die Bachstelze</u> (<i>der Bach</i> – струмок + <i>stelzen</i> – ходити на ходулях)		
<u>der Seetaucher</u> (<i>die See</i> – море + <i>tauchen</i> – пірнати)	}	пове- дінка птаха
<u>die Turteltaube</u> (<i>turteln</i> – воркувати + <i>die Taube</i> – голуб)		
<u>der Ziegenmelker</u> (<i>die Ziegen</i> – кози + <i>melken</i> – доїти)		
<u>der Wendehals</u> (<i>wenden</i> – обертати + <i>der Hals</i> – шия)		
<u>der Schreiadler</u> (<i>schreien</i> – кричати + <i>der Adler</i> – орел)		
<u>der Wanderfalke</u> (<i>wandern</i> – мандрувати + <i>der Falke</i> – сокіл)		
<u>der Mauerläufer</u> (<i>die Mauer</i> – стіна + <i>laufen</i> – бігати)		
<u>der Kampfäufer</u> (<i>der Kampf</i> – боротьба + <i>laufen</i> – бігати)		
<u>der Stelzenläufer</u> (<i>die Stelzen</i> – ходулі + <i>laufen</i> – бігати)		
<u>die Lachmöwe</u> (<i>lachen</i> – сміятися + <i>die Möwe</i> – чайка)		

Серед англійських:

<u>windhover</u> (<i>wind</i> – вітер + <i>to hover</i> – парити)	}	поведінка птаха
<u>kingfisher</u> (<i>king</i> – король + <i>to fish</i> – ловити рибу)		
<u>wryneck</u> (<i>to wry</i> – кривити + <i>neck</i> – шия)		
<u>wagtail</u> (<i>to wag</i> – трясти + <i>tail</i> – хвіст)	}	їжа птаха
<u>corncrake</u> (<i>corn</i> – зерно + <i>to crake</i> – виробляти різкий звук)		
<u>nuthatch</u> (<i>nut</i> – горіх + <i>to hatch</i> – вилуплюватися)		
<u>nutcracker</u> (<i>nut</i> – горіх + <i>to crack</i> – розтрусувати)		
<u>woodpecker</u> (<i>wood</i> – дерево + <i>to peck</i> – клювати)	}	місце розповсюдження птаха
<u>stonechat</u> (<i>stone</i> – камінь + <i>to chat</i> – бовтати)		

У цій підгрупі (42) натрапляємо на таку цікаву закономірність. Оскільки дієслово означає будь-яку дію, то виявляємо, що ознака поведінки птахів зустрічається найчастіше (23), а інші ознаки – рідше (ознака їжі (12), місця розповсюдження (4), зовнішності птахів (3)).

У німецькій мові виявляються також такі композитні слова, що складаються з трьох слів. Наприклад, з *трьох іменників*: das Alpenschneehuhn (*die Alpen* – Альпи + *der Schnee* – сніг + *das Huhn* – курка); die Flußseeschwalbe (*der Fluß* – річка + *der See* – озеро + *die Schwalbe* – ластівка); der Goldregenpfeifer (*das Gold* – золото + *der Regen* – дощ + *der Pfeifer* – свистун); der Meerstrandläufer (*das Meer* – море + *der Strand* – морський берег + *der Läufer* – бігун); der Flußregenpfeifer (*der Fluß* – річка + *der Regen* – дощ + *der Pfeifer* – свистун); der Bruchwasserläufer (*der Bruch* – болото + *das Wasser* – вода + *der Läufer* – бігун); die Zwergohreule (*der Zwerg* – карлик + *das Ohr* – вухо + *die Eule* – сова); der Alpenstrandläufer (*die Alpen* – Альпи + *der Strand* – морський берег + *der Läufer* – бігун). З двох іменників і прикметника складаються, наприклад, der Gartenrotschwanz (*der Garten* – сад + *rot* – червоний + *der Schwanz* – хвіст); der Rotfußfalke (*rot* – червоний + *der Fuß* – нога + *der Falke* – сокіл); der Fichtenkreuzschnabel (*fichten* – ялиновий + *das Kreuz* – хрест + *der Schnabel* – дзьоб). Слова такого типу містять, як підтверджують ці приклади, певну кількість інформації про деякі ознаки конкретного птаха, що розширює уяву про нього.

Аналіз підгруп 1) іменник + іменник; 2) прикметник + іменник; 3) іменник + дієслово свідчить, що найбільша кількість прикладів композитних слів належить німецькій мові, що у відсотках дорівнює від кількості (160) наведених прикладів (101) – 63%; в англійській мові (27) – 16%; українській мові (20) – 14%; російській мові (12) – 7%. Ці результати підтверджують те, що в німецькій мові найпродуктивнішим способом словотворення є композитоутворення. Саме тому нові слова в німецькій мові утворюються в переважній більшості за рахунок утворення композитів, і

поява в компетентного мовця установки на композитоутворення при відсутності потрібної назви в лексиконі цілком природна [28, 23].

У процесі словотворення в аналізованих мовах простежуються певний збіг в його конкретних ознаках. “Мови світу утворюють цілком явні паралелізми в галузі словотвірних типів. Специфічні й цілком незвичайні словотвірні типи зустрічаються порівняно рідко” [141, 67]. Але при цьому слід підкреслити, що певні словотвірні ознаки можуть виявлятися в декількох мовах, але для певної з них вони є більш властивими порівняно з іншими.

В англійській мові, наприклад, значно поширеним є явище конверсії. Прості слова є мотивованими, якщо їх значення утворене в результаті переосмислення або якщо вони утворені шляхом конверсії [43, 239]. О.І. Смирницький визначив конверсію як такий вид словотворення, при якому словотворчим засобом служить тільки парадигма слова, тобто конкретна система його граматичного змінювання (його відміна, відмінюваність та ін.). Наприклад, автор зазначає, що слова *love* (любов) та *to love* (любити) відрізняються один від одного тільки парадигмою (в першому випадку вони мають субстантивну, а в другому – дієслівну парадигму). Випадки без будь-якої різниці в афіксах прийнято позначати терміном “конверсія”, яка є одним з найбільш продуктивних способів словотворення [144, 71]. В англійській мові є велика кількість іменників, які мотивовані з дієсловом одним коренем і збігаються з неозначеною формою відповідного дієслова. Л. Блумфільд підкреслював, що в деяких випадках переносне значення лінгвістично зумовлене сусідньою формою [18, 154]. Наприклад: snipe 'І бекас, II стріляти бекасів' [БАРС, II, 490]; raven 'І ворон, II 1) їсти із жадібністю, пожирати, 2) мати вовчий апетит, 3) ганяти у пошуках здобичі, 4) *застар.* грабувати, спустошувати' [БАРС, II, 304]; crow 'І ворона, II кукурікати, гукати (про дитину)' [БАРС, I, 326]; rook 'І гайворон, II 1) обманювати, 2) виманювати гроші; I шахм. тура, II ходити турою' [БАРС, II, 363]; pigeon 'І голуб, II *застар.* обдурювати, обманювати' [БАРС, II, 207];

goose 'І гуска, II 1) прасувати праскою кравця, 2)*театр. жарг.* освистувати, 3)*розм.* раптово жартома впихнути, 4)подавати бензин (у машину) нерівномірно' [БАРС, I, 598]; skylark 'І жайворонок, II гратися, пустувати, забавлятися' [БАРС, II, 475]; crane 'І журавель, II 1)витягати шию, 2)піднімати тягар, 3)*розм.* коливатися' [БАРС, I, 320]; swallow '2)ластівка, I 1)ковток, II ковтати' [БАРС, II, 580]; peacock 'І пава, II 1)величатися, пишатися, 2)поважно походжати' [БАРС, II, 181]; parrot 'І папуга, II 1)балакати або повторювати як папуга, 2)вчити будь-кого безглуздо повторювати (як папуга)' [БАРС, II, 169]; quail 'І перепел, II 1)боятися, пасувати, 2)*рідк.* залякувати, 3)*діал.* згортатися' [БАРС, II, 283]; cock 'І півень, II 1)піднімати (нашорошити вуха), 2)дресировувати півнів, 3)стріляти по вальдшнепам; I взведений курок, II взводити курок; I стіг, II складати сіно в стога' [БАРС, I, 273]; stilt 'І 5)ходуличник, II 1)ходити на ходулях, 2)ходити як на ходулях, 3)*буд.* ставити на стойки' [БАРС, II, 544]; ruff 'І 3)турухтан, III 1)козир, 2)бити козирем' [АРС, 646]; gull 'І чайка, II 2)обманювати' [АРС, 336]; hawk 'І 1)яструб, 2)полювати з яструбом або соколом; налітати мов яструб, II 1)торгувати врознос, 2)розповсюджувати (чутки, плітки), III відкашлюватися' [АРС, 347]; kite 'І шуліка, II 1)*розм.* літати, парити в повітрі, 2)*комерц. розм.* отримувати гроші за фіктивними векселями' [АРС, 414].

О.І. Смирницький зазначає, що різноманітність семантичних відношень між словами, які співвідносяться за конверсією, характерна саме для словникового складу, а не для системи форм одного і того самого слова. Отже, "конверсія в англійській мові не є "уживання одного і того самого слова в функції різних частин мови", оскільки одиниці, які співвідносяться за конверсією, є відносно одна другої окремими, різними словами. Але їх зв'язує між собою корінь" [144, 76].

Наведені приклади підтверджують думку про те, що специфічним для сучасної англійської конверсії є те, що слова, які співвідносяться за конверсією, майже виключно належать різним частинам мови [142, 80]. У

цьому випадку частинами мови, що найчастіше зустрічаються, були виявлені іменники та дієслова. Очевидно, що в основі зміни значення слів лежить передусім і найчастіше використання цілого слова для найменування іншого предмета або явища, з яким перший предмет, що називався цим словом, мав певну спільну ознаку або якийсь причинно-наслідковий зв'язок [3, 19]. Це явище відіграє важливу роль у словотворенні.

Таким чином, аналіз словотвірних ознак виявив, що в українській (так само, як і в російській) мові поширеною є суфіксація, що можна чітко простежити в похідних назвах, коли за допомогою суфіксів іменникова, прикметникова або дієслівна основа набуває статусу іменника (58 українських і лише 9 німецьких назв). Для німецької мови найтипівішим є композитоутворення, яке надає можливість компактно вміщувати певну кількість інформації в одне слово, що полегшує розуміння конкретних ознак денотата (зі 160 аналізованих – 101 німецька і 20 українських назв). Для англійської мови характерним є явище конверсії, за якою співвідносяться слова, що належать до різних частин мови. Вивчення мотивованості слів не тільки відкриває завісу над механізмом найменування предметів і явищ навколишнього світу, але й розкриває словотвірні тенденції, які діють у конкретній мовній системі [29, 49]. Різноманітність і поширеність певних словотвірних ознак у конкретних мовах необхідно враховувати при їх вивченні.

Висновки

1. Аналіз ЛСГ “назви птахів” української та німецької мов за ономасіологічними параметрами зіставлення був спрямований на встановлення засобів і джерел номінації, внутрішньої форми та словотвірних ознак. Серед співвідношень, які мають у зіставлюваних мовах в основі назв корені з ідентичним значенням, виявлено 25 пар відповідників української та німецької мов (7 з них мають два корені з ідентичним значенням). Про

взаємодію між мовами свідчать приклади запозичених слів, які походять зі спільних джерел. Особливо цікавою виявляється підгрупа відповідників з коренями різного значення, тому що розкриває національне бачення певного денотата, що відображається в його назві. Серед таких співвідношень було встановлено 42 пари відповідників української та німецької мов.

2. Основними ознаками в аналізованій ЛСГ при називанні є гніздування (місця розповсюдження; час, коли можна побачити); особливості їжі; зовнішність; поведінка птахів. Найчисельнішою є група співвідношень, де назви мотивовані зовнішньою ознакою, що є закономірним явищем, тому що зовнішність найперше привертає увагу. За ВФ як параметром зіставлення були виявлені такі назви птахів: з прозорою мотивацією; назви зі стертою ВФ, етимологія яких встановлюється за словниками; з невстановленою ВФ. Серед назв з яскравою, тобто прозорою, етимологією численнішою є кількість німецьких орнітонімів порівняно з українськими, і, відповідно зі стертою ВФ виявлено більше назв в українській мові порівняно з німецькою. Оскільки назви птахів є давніми, тому, можливо, через історичну віддаленість інформація про походження деяких з них відсутня в етимологічних словниках. Кількість таких назв є набагато численнішою в українській мові порівняно з німецькою.

3. Аналіз словотвірних способів розкрив особливості формування назв птахів і виявив найхарактерніші з них для конкретної мови. Серед похідних назв від іменників, прикметників і дієслів виявлено, що суфіксація є найхарактернішою для української мови порівняно з німецькою. Дослідження композитних слів залежно від складу (1) іменник + іменник; 2) прикметник + іменник; 3) іменник + дієслово) виявило першу підгрупу найчисленнішою. Як свідчать приклади, композитоутворення є найпоширенішим у німецькій мові.

Результати вищевикладених досліджень висвітлені в працях [52; 54].

РОЗДІЛ 3

МЕТАФОРИЧНІ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ ЛСГ “НАЗВИ ПТАХІВ” У ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТІ

У процесі історичного розвитку суспільства слова в різних мовах, маючи основні значення, набувають також і переносних, які сприяють відображенню людиною певних явищ або предметів дійсності. “Порівнюючи детально різні мови, ми руйнуємо ту ілюзію, до якої нас привчає знання лише однієї мови,— ілюзію, ніби існують непорушні поняття, однакові для всіх часів і народів. У результаті думка звільняється з полону слова, з полону мови і їй надається справжня діалектична науковість” [65, 7]. Зрозумілим є те, що необхідно шукати первісну причину зміни значень слів у відповідній зміні умов життя і в реальному оточенні, у якому знаходяться ці предмети та люди, і якщо приймати систематично цю причину до уваги, можна відкрити в явищах, що вивчаються, “досить тонкі відтінки, які інакше могли б залишитися непомітними” [119, 44].

Такий семантичний процес як метафоризація є одним зі шляхів виникнення переносних значень. В.М. Телія, зокрема, зазначає, що “метафоризація – це процес, що призводить до отримання нового знання про світ у ході його оновлення шляхом використання найменувань, які вже існують у мові” [159, 46]. Розвиток у слові переносних і фразеологічно зв’язаних значень – ще один процес, що породжує семантично визначену синонімію. Цьому сприяє, перш за все, сам механізм метафоричного переносу, оскільки один із найбільш розповсюджених способів метафоризації значення полягає в знятті його диференціальних семантичних компонентів [6, 226]. Л.І. Ібраєв розглядає метафору як породження суперечності мови з баченням дійсності – недостатності мови – і одночасно засіб подолання цієї суперечності, засіб розвитку мови [64, 31]. За визначенням В.Г. Гака, метафора як результат відношення між двома

значеннями слова, з яких одне є вихідним, а інше похідним, являє собою яскравий приклад динаміки в сфері лексичної семантики. На думку автора, універсальність виявляє себе в просторі й часі, у структурі мови й функціюванні [40, 11]. Семантична деривація, заснована на метафоричному переносі значень, сприяє збереженню живого зв'язку між вихідним і похідним значенням, що відображається на семантиці слова та його вживанні. Цим, зокрема, пояснюється намагання того, хто говорить, перенести особливості полісемії рідної мови на іноземну мову, яку він вивчає [68, 108].

Слід зазначити, що переносне значення може бути виражене через пряме, але не навпаки. Прямі значення являють собою назви, які спрямовані безпосередньо на предмет, а не виражені через назви інших предметів [7, 56]. Взагалі за кожним словом закріплюється те первинне значення, що в першу чергу виринає зі свідомості людини для відображення дійсності. Але цей ЛСВ не завжди відповідає тому уявленню, що склалося в певної людини, і потребує для називання нових явищ чи предметів збільшення кількості ЛСВ слова. З їх урахуванням пов'язане відповідне розуміння почутого чи прочитаного у контексті певного слова. “У дійсності ізольоване слово в семантичному плані являє собою систему соціально закріплених семантичних потенцій, і контекстуальні чи ситуативні вказівки лише актуалізують одне з його значень” [2, 23]. Системний семантичний контекст являє собою мінімальне (двочленне) сполучення слів; одним членом цієї синтагми є слово, що семантично реалізується, іншим – ключове слово, від якого походить семантична вказівка [168, 221]. Через контекст стає зрозумілим вибір того, а не іншого слова, тому що окреме слово для кожного може бути пов'язане з різними предметами чи явищами навколишнього середовища. Слушною є думка Є. Куриловича щодо уявного впливу контексту на значення. Він підкреслював, що керуючись контекстом, мовець механічно додає або віднімає від загального значення слова семантичні

елементи, які є складовою частиною не даного значення, а контексту. Зміна смислу слова всередині контексту помітна тоді, коли вона збігається зі значенням іншого, наявного в мові слова (або звороту) або коли утворюється семантичне відношення між даним словом та іншим, що повторюється в системі даної мови [85, 241].

Семасіологічні та ономасіологічні параметри торкаються системного рівня мовної організації. В.Г. Гак зазначає, що прагматика в цілому визначається як аспект лінгвістики, який вивчає відношення між висловленням, мовцями та контекстом (ситуацією) в рамках людської діяльності. Поряд власне з семантичним значенням, вислів має прагматичне значення (чи прагматичну функцію). “У зіставному плані прагматику можна вивчати також, як і будь-який інший аспект мови, де йдеться про співвідношення форми та функції (змісту), а саме в семасіологічному й ономасіологічному вимірах. У семасіологічному плані вивчаються розрізнення прагматичних функцій та ефектів висловлювань однієї й тієї ж лексико-граматичної структури в різних мовах. В ономасіологічному плані зіставляються форми мовного вираження, що здатні виконувати одну і ту ж прагматичну функцію, створювати один і той же перлокутивний ефект” [42, 79]. Р.Г. Авоян підкреслює, що хоча мовна діяльність як невід’ємна частина людської діяльності взагалі об’єктивно зумовлена, вона визначається також прагматичною співвіднесеністю суб’єкта з зовнішніми предметами [1, 4].

Отже, прагматичні параметри спрямовані на смислову структуру слова, тобто й на “незримую” сторону семантики, яка несе в собі заряд різного роду семантичних інновацій, перетворень і, що найважливіше для зіставного мовознавства, – елементи національної своєрідності слів у рамках тієї чи іншої мовної культури [91, 160]. Ж. Біппер підкреслює, що якщо метафорично мотивоване значення проникає в мову-рецептор у відриві від того значення, з яким воно пов’язане в мові-джерелі, образ, покладений в

основу його називання, втрачається, відбувається втрата семантичної мотивованості значення [16, 24].

Важливим моментом при цьому залишається необхідність більш гнучкого мислення при сприйманні чужої мови, яка синтезує в собі національну самобутність і національне бачення у відображенні реалій дійсності. Мовне значення, по-перше, мінливе в часі, по-друге, частково збігається, а частково не збігається між різними мовами в одну і ту ж епоху, і, нарешті, по-третє, виявляється рухливим у неоднакових контекстах однієї і тієї ж мови. До того ж у будь-якому значенні завжди існують й абсолютні елементи. У протилежному випадку люди, які розмовляють різними мовами, не розуміли б одна одну навіть при знанні мови співрозмовника [22, 14]. У свою чергу, Р. Якобсон зазначав, що переключення з одного мовного коду на інший, можливо, і практикується в дійсності саме тому, що мови ізоморфні: в основі їх структури лежать одні і ті ж загальні принципи [187, 95]. Ці висловлювання підтверджують думку про те, що все ж таки існують певні значення або, як було зазначено, “абсолютні елементи”, які з’єднують між собою певні мови, і цей зв’язок, який може бути не завжди чітко простеженим, але відчутним на рівні, так би мовити, почуття мови, сприяє досягання високого рівня в процесі опанування мови – вільного володіння нею. Синхронний опис семантичної структури слів повинен підсумовувати те, що дозволяє людині, яка вільно розмовляє даною мовою, вживати й розуміти слова даної мови навіть у таких значеннях, у яких вона їх раніше не вживала й не чула. Вільне володіння мовою означає, як відомо, не тільки спроможність повторити у випадку необхідності раніше почуте, але й здатність зрозуміти слова та речення, які ніколи раніше не чули [7, 5]. Таким чином виникає взаємодія між ЛСВ слова і конкретними випадками його вживання, тобто певного варіанта.

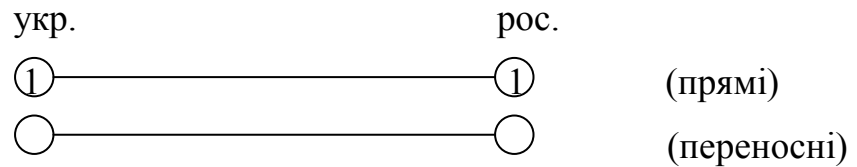
3.1. Переносні значення орнітологічної лексики української та німецької мов

У лексиці як сумі словесних знаків закріплені результати опредмечування матеріального світу, зафіксована класифікаційна організація пізнавального досвіду певної мовної спільності [62, 196]. Серед ЛСВ слова можна виділити семеми, які утворені для позначення певних явищ і предметів через потребу у називанні чогось нового. Розвиток значень слів краще від будь-яких хронік і свідочств сучасників відображає людські долі, інтереси, звичаї, вірування, способи мислення. Як окремі одиниці, так і сукупність цих одиниць, а також їх зв'язки непомітно від мовців постійно змінюються. Завдяки саме цим змінам, мова може залишатися завжди живою та функціонуючою [90, 11]. Е. Бенвеніст підкреслював, що властивість бути мінливим і в той же час залишатися незмінним має відношення між знаком і предметом, інакше кажучи, предметну мотивацію позначення, що підпадає під дію різноманітних історичних факторів [13, 94].

Розглянемо факти збігу відповідників як у прямих так, і переносних значеннях. Наприклад, виявляємо в українській та російській мовах: укр. горлиця '1)птах; 3)давній український танець і музика до нього' [СУМ, II, 132] – рос. горлица '1)птах; 2)український танок' [ССРЯ, III, 293]; укр. жайворонок '1)птах; 2)виріб з тіста, що формою нагадує жайворонка' [СУМ, II, 503] – рос. жаворонок '1)птах; 2)маленька булка у вигляді пташки, що випікається за звичаєм на початку весни, у пору прильоту жайворонків' [ССРЯ, IV, 1955]; укр. чайка 'I 1) птах; II бойовий довбаний човен запорізьких козаків з вітрилами та веслами, обшитий зовні дошками або очеретом для кращої плавучості й захисту від ворога' [СУМ, XI, 264] – рос. чайка '1)птах; 2)старовинний човен з вітрилом і веслами, що має вздовж надводного борту товсті пучки очерету для збільшення плавучості й захисту від пострілів противника' [ССРЯ, XVII, 748]; укр. чечітка '1)птах; 2)чіткий за ритмом танець з частим постукуванням підошви й каблука об підлогу' [СУМ,

XI, 320] – рос. чечетка '1)птах; 3)чіткий за ритмом танець з частим постукуванням підшви й каблука об підлогу' [ССРЯ, XVII, 1021].

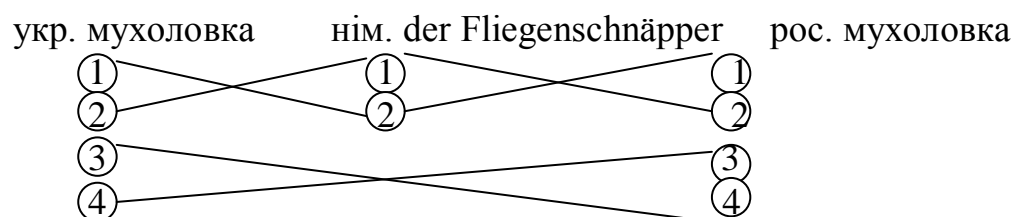
Схематично ці співвідношення мають такий вигляд:

Наведені приклади яскраво свідчать, що “чим своєрідніші явища, що збігаються у двох мовах, тим більш доведений сам збіг” [100, 29].

Можливі також випадки, коли лексичні одиниці різних мов, еквівалентні в прямих значеннях, мають не одне, а відразу декілька подібних переносних значень. Це пояснюється універсальністю семантичних процесів у різних мовах і можливістю збігу екстралінгвістичних сфер, що характеризуються відповідними значеннями [137, 29]. Г.В. Колшанський відзначає, що процес перекладу з однієї мови на іншу можливий лише тому, що мови світу мають спільну гносеологічну основу. Переклад, безперечно, є важливим практичним аргументом на користь єдиної універсальної структури мови [72, 228].

Укр. мухоловка '1)пристосування для знищення мух; 2)птах; 3)комахоїдна рослина родини росичкових; 4)членистонога тварина багатоніжка, що живиться мухами' [СУМ, IV, 833] – рос. мухоловка '1)пристосування для ловлі мух з метою їхнього знищення; 2)птах; 3)членистонога тварина з підкласу губоногих багатоніжок, що полює на мух; 4)комахоїдна рослина родини росичкових' [ССРЯ, VI, 1395], а нім. der Fliegenschnäpper збігається з ними частково:

Укр. орел '1)птах; 2)герб із зображенням цього птаха; //зворотний бік монети, медалі' [СУМ, V, 743] – рос. орел '1)птах; 3)державний герб із зображенням орла; //про зворотній бік монети' [ССРЯ, VIII, 1017], а німецький відповідник der Adler співвідноситься з ними у значеннях: '1)птах; 2)гербова тварина у вигляді орла' [D, I, 85]:

укр. орел	нім. der Adler	рос. орел
①	①	①
②	②	②
//		//

У деяких випадках виявляємо співвідношення, коли в певній мові слова мають і відмінні ЛСВ. Відсутність тотожності не значить, одначе, що слова не можуть бути співвіднесені, що вони не еквівалентні. Еквівалентність таких слів, таким чином, визначається, перш за все, подібною предметною належністю; причому своєрідність і специфічний шлях розвитку окремої мови, що має свої особливі лексичну та граматичну системи, визначають ступінь цієї еквівалентності [34, 155]. Так, укр. бугай '1)некастрований племінний бик; 2)птах' [СУМ, I, 246] співвідноситься з рос. бугай '1)племінний бик; 2)птах', але російський варіант має також '3)*застар. таран, колода у висячому положенні, що призначена для руйнування стін фортеці*' [ССРЯ, I, 663].

Порівняймо, укр. глухар '1)птах; 3)великий гвинт з шестигранною або квадратною голівкою' [СУМ, II, 88] – рос. глухарь '1)птах; 3)*техн. болт без шляпки; гвинт, шуруп*' + '*//застар. робітник котельної, що втрачає слух від безперервного гулу при клепанні котлів; 4)брязкальце, бубонець з глухим звуком, що підвішують коню на шию; 5)ящірка родини веретеницевих; 6)обл. білий гриб, що росте в глухому бору*' [ССРЯ, III, 153]; рос. овсянка '1)розм. вівсяне борошно; 2)птах' [ССРЯ, VIII, 599, 600] – укр. вівсянка '1)борошно або крупа, виготовлені з вівса; 2)птах + 3)*дрібна ставкова риба*' [СУМ, I, 550]; рос. кураца '1)птах; //м'ясо курки або півня; курятина; 2)*спец. загальна назва*

птахів родини курячих' [ССРЯ, V, 1867] – укр. курка '1)птах; //м'ясо цієї птиці; 3)*спец.* загальна назва птахів курячих' + '2)*страва з кур'ячого м'яса*' [СУМ, IV, 410]; укр. сокіл 'I 1)птах; II інструмент штукатура у вигляді дерев'яного чи алюмінієвого щитка з ручкою посередині, який використовують для нанесення й розгладжування розчину [СУМ, IX, 438, 439] – рос. сокол 'I 1)птах; II *спец.* інструмент у вигляді дерев'яного або алюмінієвого щитка з ручкою для нанесення розчину на поверхню, яку штукатурять' + 'III *спец. ударний інструмент у вигляді підвішеної штанги для забивання клинків, кріплення бойків*' [ССРЯ, XIV, 183].

Цілком очевидним є факт, що при вивченні як окремих слів, так і ЛСГ, визначається, що система значень у кожній мові являє собою неповторну індивідуальність [140, 99]. Абсолютизація “семантики мови” призводить у кінцевому підсумку до відриву мови від самого процесу пізнання, тобто від основної умови створення й функціонування концептуальних систем, що відображають пізнавальний досвід носіїв мови [114, 264]. Розглянемо декілька прикладів одночасної наявності подібних і додаткових ЛСВ у кожного з відповідників. Наприклад, укр. лебідь '1)птах' + '//*Скульптурне зображення цього птаха*' [СУМ, IV, 458] – рос. лебедь '1)птах' + '3)*сузір'я у вигляді хреста, що розташоване вздовж Чумацького Шляху в північній півкулі неба*' [ССРЯ, VI, 90]; рос. утка '1)птах; 2)*перен.* фальшивий сенсаційний слух; 3)*спец.* посудина для сечі з довгим носом, яку подають лежачим хворим (чоловікам)' + '4)*спец. нерухомо закріплений на палубі металічний або дерев'яний дворогий брусок, за який навхрест кріпляться снасті*' [ССРЯ, XVI, 1050] – нім. die Ente '1)птах; 2)фальшива інформація у пресі; 3)судно для лежачих' + '4)*kalte Ente – напій*' [D, II, 694].

Виявляємо цікавий приклад співвідношень, коли відповідники мають часткові збіги. Порівняймо:

Укр. <u>півень</u> : '1)птах;	Нім. <u>der Hahn</u> : '1)птах;	Рос. <u>петух</u> : '1)птах;
----------------------------------	------------------------------------	---------------------------------

—	—	//різьблене, ліпне зображення цього птаха;
//пускати (пустити) червоного півня – підпалювати що-небудь, викликати пожежу з метою помсти; //червоний півень – пожежа;	//j-m den roten Hahn aufs Dach setzen (досл.: посадити комусь червоного півня на дах) – підпалити комусь хату;	3)перен. про підпал, пожар, //пустить (красного) петуха;
//пускати півня – видавати пискливий звук, зриваючи голос під час співу або мовлення;	—	4)перен. просторіч. про пискливий звук, зрив голоса під час співу, мовлення, //пустить, дать петуха – видати пискляві звуки, зірвавшись на високій ноті (під час співу, мовлення) [ССРЯ, IX, 1114-1116]
//співати півнем – наслідувати, удавати спів півня;	—	—
//півень убрід переходить – про дуже мілку, змілілу водну перепону (річку, струмок і т. ін.);	—	—
//флюгер, прикраса у вигляді такого птаха;	2)флюгер на баштах церков, чия форма побудована за статуєю півня;	—
//самець деяких інших птахів ряду курячих [СУМ, VI, 380]	—	—
—	3)кран	—
—	4)курок' [D, III, 1120]	—

Кожна національна мовна система відображає в значеннях своїх лексичних одиниць позамовну дійсність, що є середовищем життя та діяльності даного народу. С.В. Семчинський підкреслював, що кожна мова, фіксуючи в значеннях слів факти та явища дійсності, своєрідно їх

диференціює й узагальнює, і ця своєрідність залежить від умов розвитку мови [140, 102]. Тому час від часу виявляються відмінності, коли в одній мові у слові є декілька ЛСВ (у цьому випадку – на позначення певних предметів та явищ), а в іншій є один або немає жодного такого ЛСВ.

Наприклад, в українській мові визначаємо:

різні денотати	лише птах
укр. <u>деркач</u> 'птаха; II 1)стертий віник; 2)перен. про щось обсмикане, обірване' [СУМ, II, 252];	нім. <u>der Wachtelkönig</u> рос. <u>коростель</u>
укр. <u>індик</u> '1)птаха; 2)страва з цього м'яса' [СУМ, IV, 26];	нім. <u>der Truthahn</u> рос. <u>индюк</u>
укр. <u>каплун</u> '1)птаха; 2)рідко. їжа з м'яса такого півня' [СУМ, IV, 95];	нім. <u>der Karaun</u> рос. <u>каплун</u>
укр. <u>квочка</u> '1)птаха; 2)астр. народна назва сузір'я з кількох розташованих купкою, невеликих зірок; сузір'я Плеяд' [СУМ, IV, 138];	нім. <u>die Bruthenne</u> рос. <u>квочка</u>
укр. <u>пава</u> '1)птаха; 3)діал. пір'їна павича як оздоба' [СУМ, VI, 7];	нім. <u>der Pfau</u> рос. <u>павлин</u>
укр. <u>побережник</u> 'птаха; //застар. лісовий сторож' [СУМ, VI, 610];	нім. <u>der Alpenstrandläufer</u> рос. <u>чернозобик</u>
укр. <u>селезень</u> '1)птаха; 2)розм. намерзлий візерунок на віконних шибках; 3)розм. розколина на кризі, що утворюється від удару' [СУМ, IX, 116];	нім. <u>der Enterich</u> рос. <u>селезень</u>
укр. <u>тетеря</u> 'I 1)птаха; II 1)страва з борошна та пшона; 2)страва із сухарів або хліба з водою, сіллю, цибулею та олією' [СУМ, X, 102];	нім. <u>das Birkhuhn</u> рос. <u>тетерев</u>
укр. <u>чернь</u> '1)сплав з срібла, свинцю, сірки і т. ін., який використовується для художнього оздоблення металевих (перев. срібних) виробів; //Художня обробка металу, при якій гравійований на ньому малюнок заповнюється таким сплавом; //Гравіювання, декоративне оздоблення, візерунки, нанесені	

таким способом на металеву поверхню виробу; 2)застар. чорний колір чого-небудь; чорнота; 3)спец. чорна вугільна фарба органічного походження; 4)перев. зневажл. простий народ, низи суспільства; //Рядові представники якого-небудь громадського середовища, суспільної верстви; //Духовно обмежене середовище, маса, верства і т. ін., позбавлена високих помислів і бажань; 5)птах' [СУМ, XI, 311, 312]

 нім. die Samtente
 рос. турпан черный.

У німецькій мові відповідно зустрічаємо також подібні випадки розбіжностей. О.О. Потебня підкреслював, що якби мови були лише засобами позначення думки вже готової, що утворилася без них, як дійсно гадали в минулому, частково в теперішньому столітті, то їх відмінності відносно думки можна було б порівняти з розбіжними почерками й шрифтами однієї і тієї ж азбуки. Учений наголошував, що людина, яка розмовляє двома мовами, переходячи від однієї мови до іншої, змінює разом з тим характер і напрямок ходу своєї думки, а на подальший хід її вплив лише помірний [121, 162, 164].

Наприклад, в **німецькій мові** виявляємо:

різні денотати

лише птах

нім. der Dickfuß '1)птах; 2)неістівний – укр. та рос. авдотка
 пластинчатий гриб з шишкоподібною ніжкою, що росте у купі' [D, II, 528];

нім. der Albatros '1)птах; 2)в *гольфi*: досягнення – укр. і рос. альбатрос
 уловини менш чим за три удари' [D, I, 100];

нім. die Drossel '1)птах; 2)стволи рушниці
 (мислив.); 3)*техн.* дросель' [D, II, 573];

 укр. дрізд
 рос. дрозд

нім. die Trappe '1)птах; 2)брудний слід від
 ноги' [D, VI, 2617];

 укр. дрохва
 рос. дрофа

нім. der Eisvogel '1)птах; 2)представник – укр. і рос. зимородок
 виду денних метеликів, чиї крила зверху мають білі плями' [D, II, 667];

нім. der Fink '1)птах; 2)застар. студент, який – укр. і рос. зяблик

не входить до жодного об'єднання' [D, II, 847];

нім. der Kiwi '1)птах;

2)фрукт' [D, IV, 1472];

нім. die Schnepfe '1)птах; 3)у деяких

місцевостях: носик від чайника' [D, V, 2303];

нім. der Kleiber '1)птах; 2)будів. робітник,

спеціаліст по глинобитним будівлям' [БНРС, I, 716];

нім. die Ringeltaube '1)птах; 2)застар. особливо

сприятлива умова, цінна річ, яка була одержана' [D, V, 2167];

нім. die Eule '1)птах; 3)у півн. (зах.) Німеччині, Берліні

поліцейський на нічній дорозі; охоронець вночі; 4)півн. Німеччина:

а)щітка; б)опахало; 5)представник родини нічних метеликів з

подібним до пір'я сови малюнком передніх сірих крил' [D, II, 762];

нім. der Würger '1)застар. той, хто когось з

наміром душить; 2)птах' [D, VI, 2908];

нім. der Strauß '1)букет; 2)птах; 3)застар.

боротьба, сварка' [D, VI, 2517];

нім. der Star '1)птах; 2)відомий митець театру

чи кіно; 3) хвороба оболонки ока, //j-m den Star stechen –

пояснити як це в дійсності' [D, VI, 2477].

Аналіз цих прикладів підтверджує висновок Р. Ладо про те, що хоча певні значення слова однієї мови іноді можуть бути перекладені за допомогою слова іншої мови, небагато знайдеться (якщо взагалі знайдеться) таких слів у двох мовах, які збігалися б у всіх своїх значеннях [88, 41]. У **російській мові** також виявлені цікаві відповідні приклади розбіжностей:

різні денотати

рос. ворон 'птах; //гра, що являє собою напад

ворона або шуліки на квочку з курчатами' [ССРЯ, II, 675];

лише птах

укр. ворон

нім. der Rabe

рос. вьюрок '1)птах; 2)обл. невелике дерев'яне знаряддя, що служить для намотування ниток на в'юшку та розправлення закрутин' [ССРЯ, II, 1345];

укр. в'юрок
нім. der Bergfink

рос. перепелятник '1)птах; 2)спец. мисливець-любитель або спеціаліст із полювання на перепелів' [ССРЯ, IX, 801];

укр. перепелятник
нім. der Sperber

рос. рябчик '1)птах; //м'ясо цього птаха як їжа; 2)розм. зневажлива назва цивільних у військових кругах дореволюційної Росії; 3)рід трав'янистих рослин родини лілейних з квітками різноманітного забарвлення, звичайно зі строкатим малюнком' [ССРЯ, XII, 1657];

укр. рябчик
нім. das Haselhuhn

рос. сорока '1)птах; 2)старовинний головний убір на Русі заміжньої жінки; рід кички' [ССРЯ, XIV, 326].

укр. сорока
нім. die Elster

Заслуговують на увагу і цікаві приклади з англійської мови, які підтверджують, що деякі значення, що виявляються в одній культурі, можуть бути відсутніми в іншій. Порівняймо:

різні денотати

лише птах

англ. oriole '1)птах; 3)штучна приманка для форелі' [БАРС, II, 139];

укр. іволга
нім. der Pirol

англ. nutcracker '1)знаряддя для роздавлення горіхів; 2)птах' [W, II, 1552];

укр. кедрівка
нім. der Tannenhäher

англ. penguin '1)птах; 2)ав. жарг. навчальний літак' [БАРС, II, 187];

укр. пінгвін
нім. der Pinguin

англ. пелікан '1)птах; 2)хім. застар. пелікан, алемб'ік; 3)мед. застар. ключ для виривання зубів; 4)військ. застар. гармата' [БАРС, II, 185];

укр. пелікан
нім. der Pelikan

англ. ruff 'I 1)брижі, рюш; 2)кільце пір'я або шерсті навколо шиї (у птахів або тварин); 3)птах; 4)тех. гребінь, круговий виступ на валу; II йорж (риба); III карт. 1)козир' [АРС, 646].

укр. турухтан
нім. der Kampfäufer

Наведені приклади підтверджують висновок про те, що ціл

метафори – викликати уявлення, а її світ – це світ образного мислення. Образність мови формується в мірі оволодіння дійсністю [178, 111, 117]. І можна погодитися, що образне народне бачення створює дивовижні за виразністю слова, пов’язані з виробничими заняттями, звичаями, прикметами, духовною і матеріальною культурою народу – носія мови [113, 32].

Розглянемо відповідники, кожен з яких виявляє відмінні ЛСВ на позначення певних предметів або явищ. Наприклад:

укр. <u>галка</u> [СУМ, II, 20]	–	нім. <u>die Dohle</u> [D, II, 551]
’1)птах;		’1)птах;
2) <i>перен.</i> шматочок чого-небудь м’якого, зліпленого в кульку’		2)старомодний темний капелюх’

Даний приклад демонструє наявність у відповідників крім значення одного і того ж птаха також і розбіжні ЛСВ, які позначають зовсім інші предмети.

Порівняймо:

укр. <u>журавель</u> [СУМ, II, 547]	–	нім. <u>der Kranich</u> [БНРС, I, 744]
’1)птах;		’1)птах;
2)довга жердина, приладнана біля колодязя як важіль для витягування води або й весь пристрій з такою жердиною;		// <i>der goldene Kranich</i> – золотий журавель (значок персоналу авіакомпанії “Люфтганза”);
3)народний сюжетний танець, у якому танцюючі зображують журавлів’		2)журавель (сузір’я)’

укр. <u>ластівка</u> [СУМ, IV, 452]	–	нім. <u>die Schwalbe</u> [БНРС, II, 329]
’1)птах;		’1)птах
//перша ластівка – про перші ознаки появи кого -, чого-небудь’		3) <i>розм.</i> ляпас;
		4) <i>жарт.</i> фрак’

укр. норець [СУМ, V, 442] – рос. поганка [ССРЯ, X, 158]

’1)птах;

’3)птах;

2)*застар.* водолаз’

| 2)неістівний, отруйний гриб’

укр. волове очко [СУМ, I, 727] – рос. королек [ССРЯ, V, 1451]

’1)птах;

’3)птах;

2)польова айстра’

’1)*розм.* король незначної невеликої монархічної держави;

2)сорт солодкого апельсина з червонуватою м’якоттю;

4)народна назва тварин незвичного для даного виду забарвлення,

//*обл.* порода дрібних домашніх кур, які несуться цілий рік;

5)*спец.* невелике кулясте включення сталі в шлаці,

//застиглі бризки металу;

6)*спец.* злиток благородного металу у вигляді кулі розміром з горошину; 7)*зменш.*

пестл. до король’

нім. der Greif [D, III, 1079] – рос. гриф [ССРЯ, III, 404]

’1)раніше часто як гербова тварина з крилами, головою орла і тулубом лева;

| I 1)*міфол.* Фантастична крилата тварина з тулубом лева і головою орла;

2)птах’

2)птах;

| II 1)*муз.* довга вузька частина струнних інструментів, до якої музикант притуляє натягнуті вздовж неї струни для регулювання висоти тона; 2)*спорт.* Сталевий стрижень атлетичної штанги, на який надіваються кулі, диски; III печатка. Штемпель зі зразком підпису або будь-яким іншим рукописним текстом’

нім. der Grünling [D, III, 1099] – рос. зеленушка [ССРЯ, IV, 1187]

'2)птах;

'1)птах;

<p>1)гриб; 3)необпалена цеглина; 4)недосвідчена людина'</p>	<p>2)дрібна комаха зеленуватого забарвлення з металічним відблиском; 3)риба отряду окунеподібних, що відрізняється пістрявим забарвленням – яскраво-зеленим з рядами синіх і червоних плямочок'</p>
---	---

нім. der Kuckuck [БНРС, I, 753] – рос. кукушка [ССРЯ, V, 1807]

'1)птах;

'1)птах;

<p>2)<i>військ. жарг.</i> польова кухня; 3)<i>розм.</i> печатка судового виконавця'</p>	<p>2)<i>просторіч.</i> у залізничників – назва невеликого станційного, маневрового паровозу (від літерного позначення його серії – “К”); 3)<i>просторіч.</i> у військових – снайпер, який стріляє з дерева; //про невеликий паровоз, що курсує на різних відведених і додаткових коліях і вітках'</p>
---	---

рос. коршун [ССРЯ, V, 1484] – англ kite [OALD, I, 466]

'птах;

'1)птах;

<p>//гра, в якій уявляється як шуліка нападає на квочку з курчатами'</p>	<p>2)повітряний змій'</p>
--	---------------------------

На цих прикладах можна побачити різноплановість ЛСВ в аналізованих мовах, назви яких позначають різні галузі діяльності людини і, звичайно, знаходять своє вживання в найрізноманітніших контекстах. Необхідно також наголосити на значущій ролі контексту при перекладі з однієї мови на іншу. Незважаючи на більш загальний, недиференційований характер відповідника, значення слова в перекладі конкретизується вже завдяки вузькому контексту – найближчому його оточенню. Усе ж при виборі потрібного варіанта в перекладі кожне з цих значень, часто виявляючи ще нові, більш тонкі відтінки, може вимагати додаткової конкретизації стосовно змісту оригіналу – у зв'язку з більш широким контекстом [169, 138, 139]. Обізнаність щодо наявних варіантів має велике значення в процесі

оволодіння іноземною мовою, тому що глибше розкривають зміст і сприяють адекватному розумінню. Наприклад, “Коли скрип *журавля* над криницею так любо озивається тепер в його тямці, то се для того, що під тим *журавлем* він з нею стояв вечорами” (І. Франко), де *журавель* вживається у значенні довгої жердини, що приладнана біля колодязя. Так, нім. *der Star* (шпак) зустрічаємо у такому контексті: “Stare ahmen den Gesang und das Geplärr anderer Vögel nach. Einzeln gehalten, schwatzen sie ganze Sätze der Menschensprache nach. Es gibt ja auch *Starenmenschen*, wie wir wissen” (Ервін Штрітматер) – (у перекладі: шпаки імітують спів і плач інших птахів. Якщо їх тримати окремо, то тоді вони промовляють цілі речення людської мови. Є також люди-шпаки, як ми знаємо). У цьому описі розкривається значення слова “*Starenmenschen*”, де маються на увазі люди, які забагато базикають. Першорядна роль контексту для виявлення значення слова в мовленні полягає в тому, що контекст не показує, а визначає наперед значення, яке в ньому реалізується, він зумовлює той факт, що в кожному випадку вживається саме це значення [98, 46]. Ось чому саме в контексті можна визначити те, про що йдеться. “Приховані семантичні категорії, що визначають своєрідність одного контекстного варіанта, можуть при додаткових ознаках залишатися релевантними для характеристики іншого контекстного варіанта значення” [125, 46]. Вміння переключати увагу від загального до конкретного й навпаки розширює уяву про світ, який стає більш різноманітним і вабить до свого пізнання.

3.2. Конотативний аспект зіставлення

Поряд із переносними значеннями, що позначають предмети або явища дійсності, існують і характеризуючі або оцінні значення. Як зазначає І.Р. Гальперін, значення може мати більшою або меншою мірою суб’єктивно-оцінний характер, з одного боку, і виразно-пізнавальний характер – з іншого. Як перша ознака з’являється поняття емотивності, тобто емоційного

зabarвлення, або, правильніше, емоційного компонента семантичної структури слова, а як інший, тобто виразно-пізнавальний момент, з'являється денотативне значення слова. Таким чином виникають емоційні значення, які можуть супроводжувати (співіснуючи з ними), предметно-логічні значення слова, а можуть бути й самостійними значеннями. З іншого боку, є слова, у яких повністю витісняються предметно-логічні значення, поступаючись своїм місцем називним значенням [45, 37]. У працях, пов'язаних із визначенням структури значення слова, виявляємо розмежування його оцінного та експресивного компонентів. Саме на основі метафоричного перенесення деяких основних ознак або на основі появи нових ознак, віддалено пов'язаних з ними, з'являються нові семи кваліфікаційно-оцінного характеру. Одним із виявів категорії оцінності в мові є зіставлення, за допомогою якого й відбувається оцінка. Порівняння з назвою загальновідомого птаха полегшує сприйняття, конкретизує враження і сприяє фіксації в пам'яті певних його особливостей, якостей і т. ін. При цьому стабільна оцінка якоїсь риси, властивої певній тварині, нібито абстрагується, віддаляючись від неї, і стає основою нового, переносного лексичного значення [63, 156]. Наприклад, такі відповідники, як укр. сорока, нім. die Elster, рос. сорока вживаються в переносному значенні про балакучу людину; укр. орел та рос. орёл – про сильну, мужню людину і т. п. Оцінний компонент значення знака – це схвальна або несхвальна оцінка, що міститься в значенні слова [155, 99].

Щодо визначення експресивності слід відмітити, що вона є ознакою лише мовленнєвої діяльності суб'єкта [135, 22]. Під експресивним компонентом значення розуміється вираження словом підсилення ознак, що входять у денотативний компонент значення [155, 106]. Наприклад, укр. синиця 'жвава мов синичка' [СУМ, IX, 182]; нім. der Zeisig '2) ein lockerer Zeisig (досл.: легковажний чиж) – легковажна людина' [БНРС, II, 617], рос. тетерев 'порівн.: глуп как тетерев' [ССРЯ, XV, 402] і т. ін. "Експресивний

компонент значення ми визначаємо як інформацію про емоційне ставлення мовця (звичайно позитивне або негативне) до тієї властивості денотата, про яку повідомляє експресивне слово (інформація про цю властивість складає його смисловий зміст)” [134, 16].

Отже, оцінні значення виникли, виникають і вживаються в живому мовленні й тісно пов’язані з фольклором, тобто відображають національну самобутність того чи іншого народу. Згодом вони зустрічаються і в літературі: в описах, розмовах і т. ін. В одній із праць Л.С. Виготський зазначає, що одна з найважливіших причин, що змушує поетів удаватися в байці до зображення тварин і неживих предметів, є саме та можливість, яку вони отримують, завдяки цьому способу: можливість ізолювати й сконцентрувати один будь-який афективний момент у такому умовному герої [38, 128].

Наприклад:

“Соловей”

“І довго так небіж дурненький
Меж птицями знаходив Солов’я;
А Соловей собі сіренький
Над ним співав, сховавшись меж гілля.”

“Горобці да Вишня”

“Ох! поки жевжики вчащали,
Поки всі ягоди на Вишені обдзюбали –
Тепер до бідної ніколи не летять.”

“Лебедь і гуси”

“Обмазали кругом – і галас трохи стих;
А Лебедь плись на дно – і випурхнув як сніг”

(Є. Гребінка)

“Ластівка і шуліка”

“– Я – Ластівка, а ти – Шуліка;
Я людям не чинила зла”

(Л. Глібов)

“Von Kranich und dem Wolfe”

“Da kam der Kranich und stieß seinen
langen Hals dem Wolf in den Rachen und

“Der Adler und der Fuchs”

“Sei auf deinen Flug nicht so
stolz! Sagte der Fuchs zum

zog das Bein heraus...“Willst du Lohn haben?
...Du solltest mir schenken, dass du lebendig
aus meinem Rachen kommen bist”

(“Про журавля і вовка”

“Тоді прийшов журавель і засунув свою
довгу шию вовку в пащу і витягнув
кістку “Ти хочеш нагороди?...Це ти
повинен мені дарувати, що ти живим
з моєї пащі вийшов”)

(Мартін Лютер)

“Der Adler”

“Man fragte den Adler: Warum erziehst
du deine Jungen so hoch in der Luft?
Der Adler antwortete: würden sie sich,
Erwachsen, so nahe zur Sonne wagen,
Wenn ich sie tief auf der Erde erzöge”

(“Орел”

“Орла спитали: Чому ти виховуєш
своїх дітей так високо в повітрі?
Орел відповів: Чи наважаться
вони, коли виростуть, так близько
до сонця, якщо я б виховував їх
на землі”)

“Ворона и лисица”

“И на приветливы Лисицыны слова
Ворона каркнула во всё воронье горло:
Сыр выпал – с ним была плутовка такова.”

Adler. Du steigst doch nur
deswegen so hoch in die Luft,
um dich desto weiter nach
einem Aase umsehen zu können”

(“Орел і лисиця”

“Не пишайся так своїм політом!
сказала лисиця орлу.– Ти лише через
те так високо здіймаєся у повітря,
щоб краще побачити падло”)

“Der Schäfer und die Nachtigall”

“Ach! Sagte die Nachtigall, die Frösche
Machen so laut, dass ich alle Lust zum
Singen verliere. Hörst du sie nicht? Ich
höre sie freilich, versetzte der Schäfer.
Aber dein Schweigen ist schuld, dass
ich sie höre”

(“Пастух і соловей”

“Ах!, – сказав соловей, – жаби роблять
стільки галасу, що я втрачаю бажання
співати. –Ти не чуєш їх?– Я їх гарно чую,
–відповів пастух.– Але твоє мовчання
тому виною, що я їх чую”)

(Лесінг)

“Орёл и куры”

“Орлам случается и ниже кур
спускаться; Но курам никогда
до облак не подняться”

“Ворона”

“Утыкавши себе павлиным перьем хвост,
Ворона с Павами пошла гулять спесиво,
И думает, что на неё
Родня и прежние приятели её
Все заглядятся, как на диво”

“Кукушка и петух”

“За что же, не боюсь греха,
Кукушка хвалит Петуха?
За то, что хвалит он Кукушку.”

(И. Крылов)

Метафора розглядається звичайно тільки як матеріал для образу. Однак це розмежування вимагає значних уточнень, тому що метафора як матеріал для образу не тотожна слову у власному смислі: в ній вже певною мірою закладений характер образу і його структура [10, 151]. Функції метафори полягають у тому, що, з одного боку, вона служить засобом позначення того, що не має назви, а з іншого – засобом створення художнього мовлення [40, 11]. Щоб певна думка окремої людини була сприйнята адекватно іншою, не завжди необхідно певне вишукане слово чи вираз, але в певних випадках без цього не обійтися. “Поет переживає муки творчості, доки не знайде вдалого слова, здатного сприяти передачі бажаного відтінку думки. Слова мають “магічну” силу не тільки в плані передачі творчої ідеї автора, а також у плані бажаного впливу на слухача” [1, 83].

Найчастіше можна зустріти в літературі такі приклади, у яких автори вживають слова в переносних значеннях або порівняннях, і відтінки значень слів знаходять свій відбиток у мовленні, тим самим відображаючи національне світобачення.

Наприклад:

“Весно, **голубко**, чому ж ти не йдеш?”

“**Мов яструб**, бистро я сюди спішив” (І. Франко);

“Den liebe ich **dämliche Gans** auch” (дослівно:
якого я також кохаю як дурна) (Дірк Альверманн);

“– Родная моя, **голубушка**, деточка моя, скажи,

что с тобой” (А. Чехов);

“The wandering bard, who roams **as free**

As the mountain lark that o’er him sings,

And, **like that lark**, a music brings”

(вільний як жайворонок; приносить музику подібно до жайворонка) (Томас Мур)

Укр. **голубко** та рос. **голубушка** використані як пестливі звертання, що часто зустрічаються також і в живому мовленні. У свою чергу укр. **яструб** та англ. **lark** показують випадки вживання слів у порівняннях, коли виявляються риси схожості, наприклад, між поведінкою птаха і людини. Німецьке слово **Gans** у сполученні **dämliche Gans** відображає зневажливе ставлення до особи, оскільки інше його значення – недосвідчена, молода особа жіночої статі. Естетична значущість мовної одиниці, і зокрема слова, визначається, як правило, семантичним перетворенням, явищем, у результаті якого мовний знак (слово) в контексті художнього твору набуває відмінного від загальнонародного вживання значення або відтінок значення. Виникають такі семантичні перетворення мовних одиниць під впливом естетичної функції мови [92, 108].

Взагалі з образом птаха поєднана певна кількість характеристик людини. Наприклад, *’Вільний птах* – людина незалежна у своїх вчинках, поведінці від кого - , чого - небудь; *ранній птах* – людина, що рано встає, рано починає працювати; *синій птах* – казковий символ щастя, ідеалу тощо (за назвою п’єси М. Метерлінка); *стріляний птах* – людина досвідчена, яка багато чого бачила, зазнала; *важливий птах* – людина, що займає високе становище у суспільстві’ [СУМ, VIII, 378].

При відображенні суб’єктом навколишнього середовища важливу роль відіграє також емоційний фон, на якому будуються висловлювання. Про правомірність існування впливу мовлення на смислове сприйняття може непрямо свідчити той факт, що зацікавленість мовця виявляється в емоційно

підвищеному тону, який у свою чергу повинен викликати співпереживання у слухача [62, 29]. Це можуть бути ніжні й пестливі, стримані або, навпаки, зневажливі чи лайливі слова. Їх вибір і використання цілком залежить від “рівня індивідуальної свідомості і чуттєвого сприйняття дійсності” [94, 13]. Емоційне забарвлення є однією зі сторін живого мовлення, і допомагає відчувати настрій, ставлення і рівень культури людини. Емотивність – це і є той основний зміст, заради якого “робляться” такі метафори [159, 49]. Похідні значення в більшості випадків переводять слово до іншого розряду, а саме – до розряду назв особи. Метафоричне перенесення при цьому ґрунтується на схожості поведінки чи характеру і є емоційно забарвленим [7, 134].

Розглянемо такі приклади: укр. ворон ’//Ворон ворону ока не виклює – один одному не буде шкодити; //вороний кінь – колір’ [СУМ, I, 740] – нім. der Rabe ’2)розм. негідник, бешкетник; //ein weißer Rabe (білий ворон); //schwarz wie ein Rabe (чорний як ворон): 1)дуже темний, 2)жарт. про дітей (дуже брудні); //stehlen wie ein Rabe (красти як ворон)’ [D, V, 2085]; укр. ворона ’ //Біла ворона; //Лякана ворона й тіні боїться (про того, хто раз перелякався і потім усього боїться); //Пізнати ворону по пір’ю – видно суть людини з поведінки; 2)перен. зневажл. про неуважну людину; гава, роззява’ [СУМ, I, 740], гава ’//Гав ловити – нічого не робити; //Піймати таву – пропустити що-небудь; //Гаволов – про людину, яка байдикує’ [СУМ, II, 8], рос. ворона ’//Пуганая ворона и куста боится; //перен. нерозторопна, неспритна людина, ротозей, простофіля; //Считать ворон – бути неуважним, не помічати того, що важливо і необхідно; //Ворона в павлиньих перьях – про людину, яка прагне здаватися вище свого положення; //Белая ворона – про людину, яка різко виділяється будь-чим серед оточуючих її людей; //Ни нава, ни ворона – про людину, яка відійшла від свого середовища і не пристала до іншого’ [ССРЯ, II, 675] – нім. die Krähe ’//Eine Krähe hackt der anderen kein Auge aus – при оціненні когось чи чогось не буде нічого казати, що зашкодить’ [D, IV, 1568].

Поєднуючи ці співвідношення між собою, виявляємо спільні риси у виразах щодо кольору, а також спільні стійкі вирази, але з розбіжностями в роді: біла ворона (**ж. р.** в українській та російській мовах, а **ч. р.** в німецькій мові – білий ворон), а у виразі, що “свій своєму не зашкодить”, в українській та російській мовах зустрічаємо “ворон”, а в німецькій – “ворона”. При цьому в німецькій мові *ворон* – //негідник, бешкетник, а в українській та російській існують відмінні характеристики, пов’язані з *вороною*.

Справедливою є думка, що завдання виявлення універсальних тенденцій в організації асоціативних полів та особливостей їх реалізації в умовах різних мов і культур потребує розробки методики міжмовного зіставного аналізу [59, 78]. Порівняймо цікаві приклади співвідношень, що містять, головним чином, збігання певних значень в аналізованих мовах і виявляють деякі розбіжності:

укр. мова	нім. мова	рос. мова
<u>горобець</u> [СУМ, II, 134-135]: ’//стріляний (старий) горо – бець – про того, хто має великий досвід, кого важко обдурити;	<u>der Spatz</u> [D, VI, 438]: —	<u>воробей</u> [ССРЯ, II, 671] ’//перен. старий стреляний воробей – про досвідчену, спритну, хитру людину;
//образно горобенятко – про дитину;	’//фам. мала дитина’	//пер. воробьята – про дітей’
—	—	//пор. сидеть нахопившись как воробей после дождя’
горобеня – 2)перен. зневажл. про людину з невеликою фізичною силою або таку, що займає незначне місце в суспільстві’	—	—
<u>курка</u> [СУМ, IV, 410]: ’//курям на сміх;	<u>das Huhn</u> [БНРС, I, 650]: ’//da lachen ja die (alle) Hühner;	<u>курица</u> [ССРЯ, V, 1867, 1868]: ’//курям на смех – про щось безглузде;

//пер. мокра курка – про жа – люгідну на вигляд або без – вольну, нерішучу людину;	2 ein verregnetes Huhn, wie Hühner im Regen hocken (сидіти як мокра курка під дощем);	//мокрая курица – про жалюгідну на вигляд або мляву, нерішучу людину;
//пер. сліпа курка – про лю – дину, що погано бачить або короткозору;	—	//слепая курица –про короткозору людину, що погано бачить;
//Як курка лапою – про що – небудь виконуване, виконане незграбно, неакуратно	—	//Писать, как курица лапой, почерк как у курицы–про поганий почерк;
—	—	//Денег куры не клюют – у когось багато грошей;
—	—	//Носится как курица с яйцом’
—	2ein blindes Huhn; 2ein dummes Huhn – розм. дурна (обмежена) людина;	—
—	2ein gelehrtes Huhn – синя панчоха;	—
—	2ein lustiges Huhn – веселун;	—
—	2ein ulkiges Huhn – дивак’	—
//Курці ніде клюнути – дуже тісно’	—	—
<u>пава</u> [СУМ, VI, 7]: ’//перен. розм.жінка з гордо – витою поставою і пивною ходою(павичка, пави);	<u>der Pfau</u> [БНРС, II, 190]: —	<u>павлин</u> [ССРЯ,IX, 8]: ’//перен. про жінку з гордовитою, величною поставою і пивною ходою; Павлин павою!;
//перен. розм. горда, пихата людина (павич, пави);	’2 перен. щиголь //stolz (eitel) wie ein Pfau; wie ein Pfau herstolzieren;	—

//як пава – у яскравому, бар – вистому або багатому вбранні	//sich wie ein Pfau spreizen – розпустити хвіст як пава’	—
//Ні пава, ні ворона – той, хто у своїх поглядах, інтересах і т. ін. відійшов від одних і не пристав до інших’	—	//Ни пава, ни ворона’
<u>папуга</u> [СУМ, VI, 59]: ’//перен.розм. той, хто не має власної думки і повторює чужі слова;	<u>der Papagei</u> [D, V, 1945]: —	<u>попугай</u> [ССРЯ, X, 1330]: ’//перен. розм. про людину, яка не має власної думки і повторює чужі слова;
//у порівн. дразнитися як папуга’ —	’//plappern wie ein Papagei; //bunt wie ein Papagei (строкатий як папуга)’	— //про людину в яскравому, строкатому вбранні’
<u>соловей</u> [СУМ, IX, 444]: ’//розливатися солов’єм;	<u>die Nachtigall</u> [БНРС, II, 412]: —	<u>соловей</u> [ССРЯ, XIV, 227]: ’//петь, заливатись соловьем;
2)перен. розм. людина, яка має гарний, перев. високий голос і володіє мистецтвом співу	’//найкраща співачка, співак; Sie ist die Nachtigall unserer Brigade (вона найкраща співачка нашої бригади)’	//перен. розм. про людину, яка має красивий, переважно високий голос, що славиться своїм мистецтвом співу (соловушка, соловушек)
//про поета–лірика’ —	—	—
<u>сорока</u> [СУМ, IX, 463]: ’2)перен. про надмірно балакучу людину;	<u>die Elster</u> [БНРС, I, 412]: ’2розм. базіка, сорока;	<u>сорока</u> [ССРЯ, XIV, 326]: ’//перен. про балакучу, шумливу людину;
//у порівн. цокотати як сороки;	//geschwätzig wie eine Elster;	—
//сорока на хвості принесла – кому-небудь стало відомо про щось’	—	//сорока на хвосте принесла;

—	—	//как сорока на колу вертится'
—	//die diebische Elster-сорока – крадійка	—
//Сорока на хвості розносить– хто-небудь швидко поширює якісь чутки, широко оповіщує усіх або багатьох'	//etw. der Elster auf den Schwanz binden'	—
страус [СУМ, IX, 752]: '//довгоногий страус;	der Strauß [D, VI, 2517]: —	страус [ССРЯ, XIV, 1006]: —
//страусова поведінка (полі – тика) – намагання не втручатися в дійсність'	'//er steckt den Kopf in den Sand wie der Vogel Strauß – закриває очі перед чимось неприємним'	//прятать голову как страус'
шуліка [СУМ, XI, 560]: '//порів. гачкуватий ніс як у шуліки	der Geier [D, II, 976]: '//Geiernase – великий, сильний загнутий донизу ніс;	коршун [ССРЯ, V, 1484]: —
//перен. жорстока, злобна людина;	—	—
//шулікою налітати – раптово накидатися'	—	'//порів. налететь, кинуться коршуном'
—	//Hol dich, hol's der Geier – іди к чорту;	—
—	//Weiß der Geier – чорт його знає;	—
—	2)перен. про чоловіка'	—

Наведені приклади показують наявність фразеологічних зворотів типу “Сорока на хвості принесла”, “Денег куры не клюют”, “ein blindes Huhn” (сліпа курка) і т. п. Суттєвою ознакою фразеологічного звороту є якраз його глобальне значення, неподільне на семантичні елементи, що відповідають його членам [85, 243].

Розглянемо співвідношення, що містять відмінні ЛСВ в українській та німецькій мовах.

Наприклад:

укр. зозуля

нім. der Kuckuck

<p>'//у порівн. поринути зозулею; //у порівн. як та зозуля – без пристановища, без притулку; //зозулечка, зозуленька, зозулька – нар.-поет. пестливе звертання до дівчини, жінки' [СУМ, III, 678]</p>	<p>'4)розм. чорт – das weiß der Kuckuck! (Чорт його знає!); //sei der Kuckuck – скажи на милість; //hol' dich der Kuckuck – чорт тебе побери; //zum Kuckuck – іди к чорту; //alles geht zum Kuckuck – все пропало; //der hört den Kuckuck nicht mehr rufen (досл.: він вже більше не почує зозулі) – його дні полічені' [БНРС, I, 753];</p>
---	---

укр. лелека

нім. der Storch

<p>'//у порівн. бачити як лелека' [СУМ, IV, 474]</p>	<p>'//wie ein Storch im Salat (досл.: як лелека у салаті) – з ногами, що не згинаються; //da/jetzt brat' mir einer einen Storch (досл.: зараз приготує мені дехто лелеку) – здивування; //der Storch hat sie ins Bein gebissen (досл.: лелека вкусив її за ногу) – вона чекає (народила) дитину' [D, VI, 2509];</p>
--	---

укр. синиця

нім. die Meise

<p>'//у порівн. щебетати як синиця; //у порівн. жвава мов синичка' [СУМ, IX, 182]</p>	<p>'//eine Meise haben (досл.: мати синицю) – неправильно зрозуміти: du hast wohl'ne Meise! (ти можливо незрозумів)' [D, IV, 1764];</p>
---	---

укр. <u>сова</u>	нім. <u>die Eule</u>
<p>'//у порівн. блимати очима як сова; //у порівн. кричати совою' [СУМ, IX, 434]</p>	<p>'2)зневажл. про жінку, дівчину, на яку сердяться' [D, II, 762], '//die Eule unter Krähen (досл.: сова серед ворон) – загальне посміховисько, перен. біла ворона; ні пава, ні ворона; //er macht ein Gesicht wie eine Eule am Mittag (досл.: у нього обличчя як у сови вдень) – у нього заспане обличчя; //j-n zur Eule machen (досл.: робити когось совою) – робити когось об'єктом глузувань' [БНРС, I, 446];</p>

укр. <u>шпак</u>	нім. <u>der Star</u>
<p>'//у порівн. збитися мов шпаки навколо чогось; //перен. темно-сірий кінь' [СУМ, XI, 513]</p>	<p>'//der ist mit Staren gefüttert (його нагодували шпаками) – він невиправний балакун; //es reißt ihn'rum wie einen kranken Star (досл.: йому скрізь болить як хворому шпаку) – він не знаходить собі місця; //j-m zureden wie einem kranken Star (досл.: умовляти когось як хворого шпака) – терпляче умовляти когось; //vergnügt sein (plaudern) wie Kantors Star (досл.: бути задоволеним (базікати) як канторський шпак) – торохтіти' [БНРС, II, 383].</p>

Було виявлено також подібні співвідношення, але в яких українські мають спільні ЛСВ з російськими відповідниками (виділені курсивом):

<p>Укр. <u>горлиця</u> '2)ласкаве звертання до дівчат та жінок' [СУМ, II, 132]</p> <p>Рос. <u>горлица</u> ' //пестл. про дівчину' [ССРЯ, III, 293];</p>	<p>Нім. <u>die Turteltaube</u></p> <p>'//Das sind ja zwei Turteln (два закоханих голуба)' [D, VI, 2646]</p>
---	---

<p>Рос.//Ворковать горлицей, целоваться, как горлица;</p>	
<p>Укр. <u>голуб</u> ^{'2)}розм. <i>пестливе називання чоловіка</i> (перев. при звертанні); <i>голубка – пестливе називання дівчини, жінки</i> Рос. <u>голубь</u> ^{'//просторіч.} <i>Голубь, голубок, голубчик–ласкаве звертання до чоловіка, що відповідає за значенням словам: милый, дорогой; голубонька, голубка, голубочка, голубушка – до жінки</i></p>	<p>Нім. <u>die Taube</u> ^{'2)}(у множині) ті, що йдуть на компроміс' [D, VI, 2569]</p>
<p>Укр. ^{'//}голубити – проявляти ніжність' [СУМ, II, 118]</p>	<p>рос. ^{'//}Голубки – про нерозлучну, закохану пару' [ССРЯ, III, 241–243];</p>
<p>укр. <u>сич</u> ^{'//сичем сидіти} (<i>бути похмурим</i>); <i>//сичем жити – жити замкнуто; //перен. похмура, нелюдима особа; //Старий сич – про старого відлюдкуватого чоловіка</i> рос. <u>сыч</u> ['] <i>//сидеть, жить сычем; 2)перен. розм. про похмуру, понуру, відлюдкувату людину; //жарт. і лайл. – старый сыч</i></p>	<p>Нім. <u>der Kauz</u> [']вартий любові чудний, оригінальний чоловік: ein komischer, wunderlicher Kauz' [D, IV, 1446]</p>
<p>Укр. ^{'//у порівн.} надувся як сич' [СУМ, IX, 209]</p>	<p>Рос. ^{'//порів.} Насупить брови как сыч;' [ССРЯ, XIV, 1379]</p>
<p>Укр. <u>гуска</u> ^{'//Як з гуся вода – нічого не впливає, не діє на кого-небудь, байдуже комусь} [СУМ, II, 198] Рос. <u>гусь</u> ^{'//Как с гуся вода – кому-небудь все байдуже}</p>	<p>Нім. <u>die Gans</u> ^{'2)}зневажл. Недосвідчена,</p>

<p>Рос. ’ //порів. Шагать важно как гусь; //Чтоб гусей не раздразнить – якби не зачепити когось, не викликати роздратування у когось; //про нерозумну, шахраювату людину – зневажливе звертання або відгук про людину часто з натяком на її негативні якості: шахрайство, дурість; //часто в сполученнях. Каков гусь, хорош гусь, что за гусь і т. п.; //порів. как откормленная гусыня-повна’ [ССРЯ, III, 502, 503]</p>	<p>молода особа жіночої статі- blöde dumme Gans’ [D, III, 9372]</p>
--	---

<p>Укр. <u>лебідь</u> ’//лебідка – перен., нар-поет. Пестлива назва молодої жінки або дівчини’ Рос. <u>лебедь</u> 2)нар.-поет. Ласкаве звертання (до дівчини, жінки)’</p>	<p>нім. <u>der Schwan</u> ’//mein lieber Schwan (досл.: мій дорогий лебідь) – здивування, жарт. – погроза, іронічне звертання’ [D, V, 2340]</p>
---	---

<p>Укр. ’//у порівн. шия як у лебедя; 2)розм., перен., нар-поет. пестливе звертання до чоловіка або жінки’ [СУМ, IV, 457]</p>	<p>Рос. ’//порівн. как лебедь величавый; //нар.-поет.: гуси-лебеди; //порівн. плывет словно белая лебедь’ [ССРЯ, VI, 90]</p>
---	--

Матеріал дослідження виявляє випадки співвідношень, де в аналізованих українській та російській мовах наявні ЛСВ оцінного характеру, а в німецькій – відсутні.

Порівняймо:

оцінні значення

лише птах

укр. беркут ’//у порівн. налітати мов беркут’ – нім. der Steinadler;
[СУМ, I, 161]

- укр. бугай ^{'//лайл. про людину'} – нім. der Nachtreiher;
[СУМ, I, 246]
- укр. буревісник ^{'2)перен. провісник бурі'} [СУМ, I, 257] – нім. der Sturmvogel;
укр. вівчарик ^{'//зменьш. пестл. до вівчар'} [СУМ, I, 551] – нім. die Wasserralle;
укр. галка ^{'//у порівн. чорний, як галка; //Галонька,} – нім. die Dohle;
галочка – пестливе звертання до жінки' [СУМ, II, 20, 21]
- укр. глухар ^{'2)розм. глуха людина'} [СУМ, II, 88] – нім. der Auerhahn;
укр. гоголь ^{'//Гоголем ходити – ходити гордовито'} – нім. die Schellente;
[СУМ, II, 102]
- укр. грак ^{'//у порівн. чорнявий як грак'} – нім. die Saatkrähe;
[СУМ, II, 155]
- укр. деркач ^{'//у порівн. брехач – як деркач,} – нім. der Wachtelkönig;
усе дерчить' [СУМ, II, 252]
- укр. дятел ^{'//у порівн. щось тукотить} – нім. der Specht;
мов дятел' [СУМ, II, 451]
- укр. жайворонок ^{'//у порівн. співати як} – нім. die Lerche;
жайворонок' [СУМ, II, 503]
- укр. журавель ^{'//Де журавка ходила, там пшениця вродила;}
^{//у порівн. Як журавлина шия'} [СУМ, II, 547] – нім. der Kranich;
укр. індик ^{'//надутися мов індик (індичитися)'} – нім. der Truthahn;
[СУМ, IV, 26]
- укр. канарейка ^{'//у порівн. співати, щебетати} – нім. der Kanarienvogel;
як канарейка' [СУМ, IV, 87]
- укр. канюка ^{'//у порівн. канюкою сидить; //зневажл. канючити –}
настирливо й жалісно просити що-небудь у когось, – нім. der Mäusebussard;
випрошувати, циганити; //зневажл. канюка –
набридливий прохач' [СУМ, IV, 91]
- укр. каплун ^{'//у порівн. здоровий, непомірної} – нім. der Kapaun;
сили, червоний, як каплун' [СУМ, IV, 95]

- укр. качка ’//у когось качина, неначе стареча хода; //качиний розплесканий ніс; – нім. die Ente;
 //сидіти крячкою у хаті’ [СУМ, IV, 124, 380]
- укр. квочка ’//у порівн. ходити, мов квочка, туди і сюди’ [СУМ, IV, 138] – нім. die Bruthenne;
- укр. кібець ’//у порівн. гострий, мов у кібця, ніс’ [СУМ, IV, 158] – нім. der Rotfußfalke;
- укр. кондор ’//у порівн. кружляти як кондор’ [СУМ, IV, 259] – нім. der Kondor;
- укр. кривоніс ’1)розм. кривоноса людина’ [СУМ, IV, 341] – нім. der Fichtenkreuzschnabel;
- укр. лунь ’//у порівн. біла як лунь борода; //Лунь тебе вхопить – помре хто-небудь’ [СУМ, IV, 556] – нім. die Weihe;
- укр. нурок ’//у порівн. поринати у тиші, як нурок у морській безодні; //дати нурка– а)впірнути; б)раптово зникнути, сховатися куди-небудь’ [СУМ, V, 456] – нім. die Tafelente;
- укр. орел ’//у порівн. літати орлом; 3)перен. про сильну, мужню людину; //у порівн. мов дика орлиця;’ [СУМ, V, 743, 747] – нім. der Adler;
- укр. перепел ’//у порівн. запідпадьомкати перепелом; 2)перен. розм. перепеличка – пестлива назва дівчини, жінки (перев. при звертанні)’ [СУМ, VI, 245, 246] – нім. die Wachtel;
- укр. пугач ’//у порівн. кричати пугачем’ [СУМ, VIII, 384] – нім. der Uhu;
- укр. селезень ’//у порівн. пірнути як селезень’ [СУМ, IX, 116] – нім. der Enterich;
- укр. сокіл ’//у порівн. смілий як сокіл; 2)перен. уроч. про радянського льотчика і радянський літак; 3)перен. поет. юнак або чоловік, який відзначається красою, сміливістю, молодецтвом; //розм. ласкаве називання юнака чи чоловіка’ [СУМ, IX, 438] – нім. der Falke;
- укр. тетеря ’2)перен. розм. про нерозумну або вайлувату,

неповоротну людину; //Глуха тетеря – *лайл.* про глуху, – нім. das Birkhuhn;
ледачу і т.ін. людину' [СУМ, X, 102]

укр. трясогузка '2)*перен. розм.* про вертляву,
несерйозну жінку' [СУМ, X, 305] – нім. die Bachstelze;

укр. цесарка 'у порівн. мов перелякана
цесарка' [СУМ, XI, 204] – нім. das Perlhuhn;

укр. чайка 'у порівн. мов голодна чайка;
//битися чайкою; 3)*розм.* пестливе називання
дівчини, жінки (перев. при звертанні)' [СУМ, XI, 264] – нім. die Möwe;

укр. чапля 'у порівн. витягнути шию як чапля;
//у порівн. підіймати високо ноги, як чапля' [СУМ, XI, 268] – нім. der Reiher;

укр. чистун 'розм. винятково охайна людина;
чепурун; жін.чистуха' [СУМ, XI, 336] – нім. der Alk;

укр. яструб 'у порівн. хижий мов яструб' [СУМ, XI, 658] – нім. der Habicht.

Розглянемо приклади наявності аналізованих ЛСВ у німецькій мові та їх відсутності в українській:

оцінні значення

лише птах

нім. der Grünling '4)недосвідчена людина'
[D, III, 1099] – укр. зеленяк;

нім. der Hänfling '2)про людину худої,
слабкої статури' [D, III, 1145] – укр. коноплянка;

нім. die Schnepfe '2)(*лайливо*) про жінку,
коли на неї сердяться: Sie ist eine blöde Schnepfe' [D, V, 3203] – укр. кулик;

нім. der Wiedehopf 'перен. stinken wie
ein Wiedehopf (досл.: смердіти, як одуд):
про людину з неприємним запахом' [D, VI, 2877] – укр. одуд;

нім. der Gimpel '2)обмежена, недосвідчена,
невихована людина' [D, III, 1039] – укр. снігур;

нім. der Kiebitz 'розм. набридливий – укр. чайка звичайна;

уболівальник, що підказує гравцям у карти, шахмати;

//Kiebitze hüten – займатися пустою справою, байдикувати' [БНРС, I, 708]

нім. der Zeisig '2) ein lockerer Zeisig – – укр. чиж.

легковажна людина, вітрогін' [БНРС, II, 617]

Аналогічне маємо в російській мові:

оцінні значення

лише птах

рос. пустельга '2) пуста, легковажна людина'
[ССРЯ, XI, 1709]

укр. боривітер
нім. der Turmfalke;

рос. клуша ' //перен. просторіч. (зневажливо і лайливо) про незграбну, вайлувату або негарно одягнену жінку' [ССРЯ, V, 1054]

укр. клуша
нім. die Heringsmöwe;

рос. вахирь '2) у просторіч. млява, вайлувата, неспритна або некмітлива, нерозвинена людина' [ССРЯ, II, 1356]

укр. припутень
нім. die Ringeltaube;

рос. чечетка '2) розм. про балакучу жінку'
[ССРЯ, XVII, 1021]

укр. чечітка
нім. der Birkenzeisig.

А в англійській мові виявлено також цікаві подібні випадки:

оцінні значення

лише птах

англ. cormorant '2) обжера, ненажера' [БАРС, I, 309]

укр. баклан
нім. der Kormoran;

англ. rook '2) людина, яка виграє гроші у кості чи карти обманом' [OALD, II, 233]

укр. гайворон
нім. die Saatkrähe;

англ. woodpecker '2) ліс. жарг. недосвідчений лісоруб' [БАРС, II, 802]

укр. дятел
нім. der Specht;

англ. cockatoo '2) австрал. розм. дрібний фермер' [БАРС, I, 274]

укр. какаду
нім. der Kakadu.

Таким чином, мовні факти свідчать про те, що різноманіття позначених словом понять є закономірним явищем для різних мов, яке розкриває національне бачення навколишнього світу. Зокрема виявлено, що конотативні ознаки відображають уявлення носіїв мови про асоціативні

зв'язки позначеної словом реалії з властивістю іншої названої реалії як за схожістю, так і за суміжністю [160, 226]. Дані приклади підтверджують висновок про те, що народ пізнав самого себе, якщо його духовна природа, його індивідуальний характер знаходять собі найбільш повне та яскраве вираження в його самобутній національній культурі, яка є цілком гармонійною, тобто окремі її частини не суперечать одна другій [164, 117].

3.2.1. Характер синонімічних утворень. Оцінні значення в більшості містять різні характеристики людини, пов'язуючи їх, у даному випадку, з птахами. Зовнішність людини, її поведінка переносяться на відповідні пташині, а також і навпаки. Наприклад, в українській мові в діалогічному мовленні чайка отримує назву 'рибалка' [СУМ, VII, 527], яка пов'язана з одним із занять людини – рибальством; фольклорна назва журавля весною – 'веселик, коли цей птах прилітає з вирію (за народним повір'ям, той, хто скаже "журавель", буде журитися увесь рік)' [СУМ, I, 339], а в німецькій мові der Kiebitz отримує назву *die Lachmöwe* (досл.: чайка, що сміється) через те, що її крик нагадує сміх.

В аналізованих мовах зустрічаємо такі синонімічні назви. Наприклад, в українській мові: *баба* – діал. пелікан; *берегівка* – діал. берегова ластівка, *стриж*, *щур*; *берестянка*, *малинівка* – вільшанка; *бацян*, *боцюн*, *бусол*, *бусел*, *гайстер*, *жабоїд*, *чорногуз* – лелека; *бушля* – діал. чапля; *валюш*, *валюшень* – вальдшнеп; *вивільга*, *жовтобрюха* – іволга; *водомороз* – зимородок; *волове очко* – корольок; *воробець*, *жсевжик* – горобець; *тава* – ворона; *горіхівка* – кедрівка; *готур* – діал. глухар; *грак* – гайворон; *жайвір*, *жайворон* – жайворонок; *зигзиця* – нар.-поет. зозуля; *кигитка*, *мева* – чайка; *голуб-синяк* – клинтух; *когут* – діал. півень; *крагулець* – діал. яструб; *коршак* – шуліка; *крук* – ворон; *курінка* – діал. курка; *морський орел* – орлан; *нирка*, *нурок* – нирок; *підсоколик-білозір*, *чеглик* – підсоколик; *повзик* – поповзень; *пущик* – діал. сич; *хохітва* – стрепет; *тетерук*, *тетерюк* – тетеря; *трясогузка* – *трясихвіст*, *плиска*; *перцеїд* – тукан; *чистик* – чистун; *чоботар* –

шилодзьобка; *шишкар* – кривоніс; *щурка* – бджолоїдка; *юрок* – в'юрок; *ятел* – дятел.

У німецькій мові: *die Drossel* – *die Amsel, der Merl*; *der Dickfuß* – *der Triel*; *die Krähe* – *die Rabenkrähe*; *die Bekassine* – *die Himmelsziege*; *der Bartgeier* – *der Lämmergeier*; *der Pirol* – *der Goldamsel*; *die Bruthenne* – *die Glucke*; *großer Brachvogel* – *die Kronschnepfe, die Brachschnepfe*; *der Fliegenschnäpper* – *der Fliegenfänger*; *die Gartenammer* – *der Ortolan*; *der Grünfink* – *der Grünling*; *der Gimpel* – *der Dompfaff*; *der Kleiber* – *die Spechtmeise*; *der Kiebitz* – *die Lachmöwe*; *der Stieglitz* – *der Distelfink*.

Таке ж явище спостерігаємо в російській та англійській мовах.

У російській мові: *баклан* – *морской ворон*; *ореховка* – кедровка; *дергач* – коростель; *зорянка, ольшанка* – малиновка; *мартын, мартышка* – крачка; *чибис* – пугалица; *связь* – шипун.

В англійській мові: *kestrel* – *windhover*; *night heron* – *bittern*; *stormy petrel* – *puffin*; *yellow hammer* – *yellow bunting*; *robin* – *redbreast*; *sheldrake* – *grebe*; *honey buzzard* – *pern*.

Наявність синонімічних назв передбачає вибір при вживанні того чи іншого з синонімів у певному випадку. Наприклад, якщо людина щось неуважно зробила, то насамперед надається перевага словам “тава”, “роззява” і рідше “ворона; в німецькій мові для порівняння з малою дитиною використовують “*der Spatz*”, а не “*der Sperling*” і т. п.

3.2.2. Відбиття національно-мовних особливостей образного світобачення в прислів'ях, які містять орнітоніми. Привертає до себе увагу значна кількість прислів'їв з назвами птахів, в українській, німецькій, російській, англійській мовах. Для типологічних досліджень підходять прислів'я, які віднесені до одного поняттєво-сміслового інваріанта, образний лад яких зумовлений реаліями того чи іншого народу. Порівняння цієї відмінної образності може показати межі варіювання образів єдиного

поняттєво-сміслового інваріанта в різних мовах [79, 61].

Фігурування в прислів'ях та приказках ЛСГ “назви птахів” пояснюється давнім співіснуванням птахів і людини. У свою чергу метафоричний перенос пов'язаний з обізнаністю людей щодо певних особливостей птахів. “Er benahm sich ihr gegenüber wie eine Glucke zu ihren Kücken” (досл.: ставився до неї так, як квочка до своїх курчат); “Müßte ich nicht als eine Art Fledermaus oder Eule im Dunklen hocken und neidisch zu den “Lichtmenschen” hinüberblinzeln” (досл.: якщо б мені не треба було сидіти в темряві як летюча миша або сова і заздрісно поглядати на “людей світла”) (E. Neutsch “Spur der Steine”). У приказках зустрічаємо: **укр.** “Носиться як курка з яйцем”, **рос.** “Носится как курица с яйцом” – **англ.** “Fussy as a hen with one chick” [АПП, 64] (досл.: метушлива як курка з одним курчам); **укр.** “Як з гуся вода”, **рос.** “Как с гуся вода” – **англ.** “Like water off a duck’s back”; **англ.** “To take to something like a duck to water” [АПП, 94, 130] (досл.: прив’язатися до чого-небудь, як качка до води). Також при цьому виникають і існують певні прикмети, пов’язані з птахами. Наприклад, **укр.** “Каня плаче – дощ буде”, “Ластівка день починає, а соловей його кінчає”, “Де лелека водиться, там щастя родиться” [115, 218, 219], “Веселий як весняний жайворонок” – **англ.** “Cheerful as a lark”; **укр.** “Як ворони літають” – **англ.** “As the crow flies” [АПП, 38, 39, 100]; **нім.** “Der Morgen kommt, auch wenn der Hahn nicht kräht” [SWL, 123] (досл.: ранок настає також, коли і півень не кукурікає); **рос.** “Шумят, как воробьи на дождь”, “Кукушка кукует – по бездомью горюет”. Розглянемо приклади з літератури: “Тільки кавки і ворони при їх наближенні підняли ще більший гамір. – То якийсь недобрий знак, що того птаства тільки тут назліталось, – сказав візник. – Чи не сталося тут яке нещастя? Ця проклята птиця зараз се почує” (І. Франко); “Draußen herrschte Himmelsblau, Vogelgezwitscher und Sonnenschein, und des Frühlings junger, süßer Atem strömte durch eine offene Klappe herein” (досл.: надворі панували блакить неба, цвірінкання пташок та сяюче сонце, і, ранішній,

солодкий подих весни заходив крізь відчинену кватирку) (Т. Mann “Erzählungen”).

В аналізованих мовах виявляються прислів'я і приказки, що містять однакові денотати для вираження однієї і тієї ж думки. Наприклад, **укр.** “Сови сонце очі коле” [115, 222] – **нім.** “*Eulen und Licht vertragen sich nicht*” [SWL, 79] (досл.: сови та світло не виносять один одного); **укр.** “Прирівняв солов'я до зозулі” [115, 223] – **нім.** “*Jeder meint, sein Kuckuck sei eine Nachtigall*” [SWL, 184] (досл.: кожний гадає, його зозуля соловей); **укр.** “Старого горобця на полову не зловиш” – **нім.** “*Alte Sperlinge sind schwer zu fangen*” [НРФС, 713] (досл.: старих горобців важко зловити); **укр.** “Курчат восени лічать”, **рос.** “*Цыплят по осени считают*” – **англ.** “*Don't count your chickens before they are hatched*” [АПП, 46] (досл.: не рахуй курчат, доки вони не вилупилися); **рос.** “Нет той веточки, чтоб *воробей* не сидел” [РНПП, 38] – **нім.** “*Wo Hecken sind, da sind auch Sperlinge*” [SWL, 269] (досл.: де тин, там і горобці).

Приклади свідчать про те, що подібне сприйняття певних птахів знаходить відповідне відображення і в народній творчості. З огляду, наприклад, на невеликий розмір горобця, зустрічаємо **укр.** “По *горобцях* з гармат не стріляють” [115, 218] – **нім.** “*Auf Sperlinge schießt man nicht mit Kanonen*” [SWL, 269]. З огляду на чорне забарвлення ворона в **німецькій** мові скажуть: “*Was hilft's, dass der Rabe badet, er bleibt doch schwarz*” [SWL, 201] (досл.: що допоможе, що ворон купається, він все-таки залишиться чорним), а в **українській** мові – те саме, але про ворону: “Яка ворона в воду, така і з води”, “Вороні і мило не допоможе – все чорна буде” [115, 215]; **укр.** “Чорний як воронове крило” – **рос.** “Черный, как вороново крыло” – **англ.** “*Black as a raven*” [АПП, 30].

Орел, хоча і хижий птах, є символом сили, мужності, незалежності. **Укр.** “Краще битися орлом ніж жити зайцем”; **укр.** “Не вчи *орла* літати, а рибу плавати” [115, 219, 220] – **нім.** “*Den Adler fliegen lehren*” [НРФС, 35]

(досл.: вчити орла літати); **укр.** “Куди *орли* літають, туди сорок не пускають” – **рос.** “Куда *орлы* летают, туда сороки не достигают” [РНПП, 156]. Гордістю солов’я є його голос. Так, наприклад, виявляємо: **укр.** “В кожного солов’я пісня своя”, “Соловей піснями ситий”, “При соловію і воробець співак” [115, 223]; **нім.** “Wo die Nachtigall singt, hört man Krähe nicht” (досл.: де співає соловей, там не чути ворону), “Wo die Gänse schnattern, schweigt die Nachtigall” (досл.: де гелгочуть гуси, мовчить соловей), “Was nützt dem Tauben die Nachtigall?” (досл.: що глухому соловей).

Поряд з наведеними прикладами виявляються також і такі, що містять у зіставлюваних мовах різні назви птахів для вираження однієї і тієї ж думки. Так, наприклад, **укр.** “Видно птаха по пір’ю”, “Всяка пташка свої пісні має”, “Пізнати ворону по пір’ю” [115, 211, 215] відповідатимуть **нім.** “Den Hahn kennt man beim Kamm” (досл.: півня пізнають по гребеню), “Man kennt den Pfau an seinen Federn” [SWL, 123, 196] (досл.: паву пізнають по пір’ю). **Укр.** “Вліз межі ворони, кракай, як і вони”, “Ворона біля ворони сідає” [112, 214] відповідатимуть у **німецькій** мові – “Wo Tauben sind, da fliegen Tauben zu” [SWL, 288] (досл.: де збираються голуби, туди голуби і злітаються). При цьому увага звертається на основні або характерні ознаки будь-якого птаха, зокрема, зовнішність, поведінка. Така риса хижих птахів, як кровожерливість, породила до них у людей і відповідне ставлення. Виявляємо, наприклад, у **німецькій** мові “Wo ein Aas ist, da sammeln sich die Geier” [НРФ, 17] (досл.: де падло, там і збираються шуліки). У **німецькій** мові в народі кажуть: “Dem Rauben auf dem Dach und dem Fuchs vor der Tür ist nicht zu trauen” [SWL, 201] (досл.: ворону на даху і лисиці перед дверима не можна довіряти), “Erziehst du dir’nen Raben, wird er dir die Augen ausgraben” (досл.: виховаєш собі ворона, він тобі видряпає очі), “Die Raben müssen einen Geier haben” (досл.: ворони повинні мати шуліку).

В українській мові журавель асоціюється з чимось віддаленим, майже нездійсненним. **Укр.** “Краще синиця в жмені, ніж журавель у небі”; “Не сули

журавля в небі, дай синицю в руки”; “Краще нині горобець, як узавтра голубець”, “Лучче солов’я в рот, ніж журавля в год”, “Ліпше воробець у жмені, як журавель у небі”, “Ліпше воробець у руці, ніж канарок на даху” [115, 217, 220, 223] співвідносяться з **нім.** “Besser einen Spatz gefangen als müßiggegangen” [SWL, 268] (досл.: краще зловити горобця, ніж байдикувати), “Besser der Spatz in der Hand als die Taube auf dem Dach” [НРФ, 522] (досл.: краще горобець у руці, ніж голуб на даху). Незважаючи на використання іноді різних назв, у цих мовах чітко простежується співвідношення саме невеличкої пташечки з чимось конкретним, реальним, що напевно може зараз або найближчим часом здійснитися.

У зіставлюваних мовах виявляється низка прикладів, пов’язаних думкою про те, що сутність, свою природу неможливо поміняти. Так, **укр.** “Від ворон одстала, до пав не пристала”, “Ворона ніколи не каже ку-ку, лише все кра”, “Не пара сова до сокола”, “Сова хоч під небо злетить, то все сова” [115, 214, 221, 222]; **нім.** “Es meint mancher, er sei ein Adler, und ist nur ein Pfau” (досл.: дехто гадає, що він орел, а він тільки пава), “Aus einer Gans wird kein Adler” (досл.: з гуски не буде орла), “Der Rabe ist nicht schwärzer als seine Flügel” (досл.: ворон не чорніший за свої крила), “Eine Krähe wird keine Nachtigall” (досл.: вороні не бути солов’єм), “Fliegt ein Sperling aus, kommt ein Spatz nach Haus” (досл.: полетів і повернувся додому горобцем), “Adler brüten keine Tauben” [SWL, 32, 100, 184, 201, 269, 288] (досл.: орли не висиджують голубів), “Flög eine Gans über’s Meer käm’ eine Gans wieder her”, “Es flog ein Gänschen übern Reihn und kam als Gickgack wieder heim” [НРФ, 267] (досл.: полетіла гуска за море і повернулася знову гускою).

Коли йдеться про власну домівку, то вона, безперечно, здається для будь-кого найкращою. Так, зустрічаємо, наприклад, такі прислів’я: **укр.** “Кожен кулик до свого болота привик”, “І горобець своє гніздо любить”, “Для ворони нема кращих дітей, як воронячі” [115, 215, 217, 219]; **нім.** “Auch dem Spatz gefällt sein Gefieder” (досл.: також і горобцю подобається своє

пір'я), “Jeder hält seine Gänse für Schwäne” [SWL, 100, 268] (досл.: кожен вважає своїх гусок лебедями), “Was dem einen sin Uhl, ist dem andern sin Nachtigall” [НРФ, 408] (досл.: що одному сова, іншому соловей).

Образ курки в **німецькій** мові взагалі пов'язується з легковажною або дивною людиною. Зустрічаємо, наприклад, ein fideles Huhn – веселий хлопець, ein komisches Huhn – дивак, ein verrücktes Huhn – навіжений. Порівняймо, **нім.** “Ein blindes Huhn findet auch mal ein Korn” (досл.: сліпа курка знаходить також іноді зерно); **нім.** “Kluge Hühner legen auch in die Nesseln” (досл.: розумні кури несуть яйця також у кропиві) [НРФС, 383]; **укр.** “Кому що, а курці просо” – **рос.** “Голодной курице просо снится”; **укр.** “Яйця курку не вчать” – **рос.** “Яйца курицу не учат”.

Отже, як демонструють приклади, прислів'я та приказки мають повчальний характер. Незалежно від того, які засоби використані для вираження певної думки, у зіставлюваних мовах виявляються характерні подібні риси у певних ідеях. Цікаво виявляти в народній творчості результати спостережень за птахами, що знаходять в ній як подібне, так і відмінне вираження. При цьому слушною є думка Г.В. Колшанського, що значення окремих слів не створюють картини світу – картина світу є перш за все пізнавальний, когнітивний феномен, і він може бути порівнянним тільки в масштабі глобальної семантичної системи мови [73, 62].

Висновки

1. Збіг назв птахів української та німецької мов як у прямих, так і переносних значеннях є лише частковим у деяких співвідношеннях, де одні й ті ж денотати позначені спільною назвою. Тому закономірною вважаємо наявність співвідношень, у яких один із відповідників позначає, крім птаха, ще й інші денотати, а другий – лише птаха. Встановлено нетипові приклади, в яких кожен з відповідників української, німецької, російської або англійської мов позначає, крім птаха, абсолютно різні предмети та явища дійсності, що демонструє національне сприйняття певного птаха. На особливу увагу

заслужують відповідники, кожен з яких, крім птаха, позначає абсолютно різні предмети та явища дійсності. Це пояснюється тим, що в різних мовах своєрідно відображається позамовна дійсність і кожний народ має свої звичаї, прикмети та культуру.

2. Конотативний аспект зіставлення розкрив особливості формування та вживання оцінних значень слів ЛСГ “назви птахів” у зіставлюваних мовах. Оцінні значення виникли, виникають і вживаються в живому мовленні й тісно пов’язані з фольклором, тобто відображають національну самобутність того чи іншого народу. При цьому було встановлено відповідники, які мають як спільні, так і розбіжні ЛСВ оцінного характеру. В українській мові пестливі звертання до дівчини, жінки або чоловіка, пов’язані з назвами птахів, є характерними, як підтвердили приклади, і відповідно закріплені в свідомості українського народу. У німецькій мові переважно зустрічаються порівняння птаха з людиною з негативного боку. Виявлені синонімічні назви показують різноплановість вживання тієї або іншої з назв у певному випадку. Спостереження людей за птахами знаходять своє безпосереднє відображення в кожній мові часто по-своєму, тому й виявляються розбіжності в оцінних значеннях відповідників.

Отже, певною мірою відповідники зіставлюваних мов мають спільні риси при позначенні птахів і одночасно відмінні – при позначенні інших понять, які названі даними словами.

3. Існування в аналізованих мовах значної кількості прислів’їв та приказок з назвами птахів підтвердило те, що птахи ще з давніх часів відігравали певну роль в житті людини. Ідеї, які несуть у собі прислів’я, переплітаються у різних мовах, але для їхнього вираження вживаються не завжди одні й ті ж назви птахів. Отже, при перекладі прислів’їв з однієї мови на іншу недостатньо дослівного тлумачення, тому що певні асоціації в одній мові пов’язані з конкретним птахом, а в другій, можливо, – зовсім з іншим. Такі випадки визначено як типові, оскільки в свідомості українців і німців

існують різні асоціації щодо конкретного птаха і свідчать про існування різних мовних картин світу.

Результати викладених досліджень висвітлені в працях [53, 55].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене зіставне дослідження, спрямоване на вивчення національно-культурної специфіки назв птахів в українській та німецькій мовах, виявило спільні та специфічні ознаки семантики орнітонімів у зіставляваних мовах. На основі семасіологічного та ономасіологічного аспектів були використані відповідні параметри зіставлення. Семасіологічні параметри спрямовані на виявлення розбіжностей у змісті слів-відповідників, а ономасіологічні – у засобах їх номінації. Врахування основних компонентів (когнітивного, граматичного, конотативного) у структурі лексичного значення сприяє виявленню національно-специфічних особливостей семантики загально-вживаних назв птахів різних мов.

Зіставлення лексичних одиниць ЛСГ “назви птахів” за семасіологічним параметром семантичної маркованості слів показало, що важливим і необхідним було врахування “відтінку значення”, тому що воно, як проміжне явище, висвітлює зв’язок мови з мовленням. Даний компонент семантики відображає специфічні для конкретного народу сприйняття певного денотата. Наявність численної кількості лексичних одиниць, що мають одночасно декілька відтінків значення, в основі яких лежать найрізноманітніші ознаки, свідчить про існування розбіжного асоціативного сприйняття предметів та явищ навколишнього світу різними народами. Серед відтінків значення виявлені такі, що вживаються у порівняннях, характеристиках людини та для позначення специфічних денотатів.

Шляхом компонентного аналізу було досліджено зміст та обсяг лексичного значення, які знаходяться в певній залежності: чим ширший зміст значення, тим вужчий його семантичний обсяг, і навпаки. Зіставлення лексико-семантичних співвідношень різних мов визначає дію закону семантичної відкритості слів, коли в значенні одного з відповідників конкретна семантична ознака порівняно з відповідною іншої мови

представлена набором сем у розгорнутому вигляді. Це пояснюється різним лексикографічним наповненням. Оскільки поняття й уявлення знаходяться у взаємодії, то розбіжність дефініцій українських і німецьких словників впливає на сприйняття змісту лексичних значень, розширюючи уявлення про певного птаха.

Врахування понять “значення” та “смысл” відіграє важливу роль при зіставленні, оскільки значення не може охопити всіх смислів слів, яких мовні одиниці набувають у мовленні. У різних мовах слова можуть мати спільне лексичне значення, але не збігатися за смисловим наповненням, у якому відображаються різні концептуальні картини світу.

Виявлення спільного та відмінного в структурі лексичних значень слів-відповідників здійснюється шляхом звернення до лексикографічних джерел порівнюваних мов, де у словникових дефініціях відбито загальноуживане уявлення носіїв мов стосовно певного птаха. Незважаючи на суб’єктивний характер тлумачень, словник лишається для нас найголовнішим “лінгвістичним документом” у зіставленні значень слів, передовсім як репрезентацій на рівні словникових дефініцій. Аналіз типів семантичних відношень лексичних одиниць виявив їхню різнобарвну картину в аналізованих мовах, особливо у випадках часткового збігу (відношення включення, перетину). У відношенні *включення* перевага гіпонімії в німецькій мові характеризується більшим ступенем розгортання її дефініцій порівняно з українською.

У відношенні *перетину* за даними лексикографічних джерел слова відрізняються за обсягом і змістом когнітивних компонентів їх значень, хоча мова йде про один і той самий денотат. Якщо поєднати додаткові семи кожної із семем, кількість яких у конкретних випадках може бути більшою або меншою в словах-відповідниках, то можливо розширити уявлення про певні особливості того чи іншого птаха.

Явище міжмовної омонімії необхідно враховувати при вивченні іноземної мови та перекладі. Існування в перекладацькій діяльності поняття “фальшивих друзів перекладача” пов’язане з помилковим ототожнюванням зовнішньо подібних слів. Це явище поширене, як свідчать приклади, не тільки в близькоспоріднених, а й у неспоріднених мовах. У межах ЛСГ “назви птахів” виявлені випадки, коли міжмовні омоніми повністю виключають один одного, але в більшості – співвідносяться у певних значеннях.

Серед різномовних співвідношень за засобом і джерелом номінації виявлено відповідники 1) з коренями ідентичного значення та 2) з коренями різного значення. У першій групі визначені слов’янські та германські назви (для ілюстрації проаналізовано також російські та англійські) з коренями ідентичного значення та запозичені, які мають у зазначених мовах спільні джерела походження. Перша підгрупа є численною порівняно з запозиченими назвами. У підгрупі запозичених слів назви походять зі спільних джерел, що свідчить про взаємодію між мовами.

У співвідношеннях з коренями різного значення яскраво відображене національне сприйняття певних денотатів. Таким чином, в основу назв покладені ті або інші особливості птахів. В українській мові частими виявляються корені назв птахів звуконаслідувального походження, а в німецькій – такі, що містять зовнішню ознаку птахів. В українській мові було виявлено більше запозичених, а в німецькій – питомих назв, що характеризує її як таку, що створює назви головним чином своїми резервами.

Мотивованість назв птахів, що визначається через їхню ВФ, розкриває особливості національного мислення і світосприйняття. За ВФ виявлено як спільні, так і відмінні риси слів-відповідників української та німецької мов. Основними ознаками в називанні одиниць ЛСГ “назви птахів” визначено такі: гніздування (місця розповсюдження; час, коли можна побачити); особливості їжі; зовнішність (колір, розмір, форма частин тіла); поведінка

птаха. У випадках збігу мотивованості назв наявні одні і ті ж особливості певного птаха. Серед прикладів такого типу найбільш численними виявлено такі, що мотивовані зовнішньою ознакою. Це пояснюється тим, що ця ознака насамперед впадає в очі і викликає уявлення про денотат. Закономірним визначено факт наявності в різних мовах розбіжних асоціацій, покладених в основу назв. Було виявлено співвідношення, де назви в кожній з мов мотивовані тією ознакою, яка для певного народу є домінуючою. Крім наведених, виявлено випадки, коли в одній мові ВФ у слові є яскравою або стертою, що встановлюється за словниками, а в іншій – невстановленою, оскільки, можливо, через історичну віддаленість до етимологічних словників не внесена інформація про походження певних назв. Численну кількість прикладів назв з прозорою мотивацією виявлено в німецькій мові, а назв зі стертою ВФ та невстановленою ВФ – в українській порівняно з німецькою мовою.

Мотивованість слова пов'язана з його структурою. Кожній мові властиві певні словотвірні ознаки, які виокремлюють її серед інших мов. Похідні назви включають такі, що походять від іменників, прикметників та дієслів. Для української мови такі похідні назви є типовими, що утворені найчастіше за формулою *S (іменник) + κ(суфікс) + а(закінчення)* та *S + ук*. За допомогою суфіксів та іменникової, прикметникової або дієслівної основ переважно у цій мові утворені лексичні одиниці ЛСГ “назви птахів”. В німецькій мові найбільш поширене композитоутворення. Залежно від складу композитних слів (1)іменник + іменник; 2)прикметник + іменник; 3)іменник + дієслово) перша підгрупа визначена найчисленнішою, що пояснюється тим, що іменник посідає основне місце у словниковому складі. Цей вид словотворення зустрічаємо і в інших мовах, але найбільше прикладів (близько 56 % від загальної кількості) доводять, що саме в німецькій мові він є найпродуктивнішим. Тут виявлено такі композити, що складаються з трьох слів.

Питання формування метафоричних значень слів ЛСГ “назви птахів” містило в собі такі, що позначають певні предмети або явища дійсності та оцінні. Метафоризація визначається одним зі шляхів виникнення переносних значень. Було виявлено деякі випадки збігу відповідників як у прямих, так і в переносних значеннях, де при позначенні одних і тих же денотатів вживається однакова назва птаха.

Національне світобачення яскраво відображається в таких співвідношеннях, у яких в одній мові в слові наявні декілька ЛСВ на позначення певних предметів та явищ, а в іншій – є один або немає жодного такого ЛСВ. Виявляється частковий збіг відповідників у переносних значеннях, деякі з яких відсутні в зіставляваних мовах, тому що позначають у кожній із них специфічний предмет чи явище. Отже, кожен народ може мати свої асоціації стосовно певного птаха, тому, як свідчать приклади, одні і ті ж орнітоніми можуть вживатися в різних мовах для позначення різноманітних предметів та явищ дійсності, які відрізняються між собою в зіставляваних мовах. При цьому назви можуть в одній мові вживатися лише для позначення птаха, а в другій – також і інших денотатів.

Національну самобутність відображають також і оцінні значення, що містять позитивну або негативну оцінку і вживаються в розмовній мові. З образом птаха поєднані певні характеристики людини: *вільний птах* – людина незалежна у своїх вчинках; *ранній птах* – людина, що рано встає; *синій птах* – казковий символ щастя; *стріляний птах* – людина досвідчена; *важливий птах* – людина, яка посідає високе становище у суспільстві. Виявлені приклади показали, що існують птахи, при емоційно-оцінному сприйнятті яких характеризуючі значення збігаються більшою мірою (горобець, курка, пава, папуга, соловей, сорока, страус, шуліка).

В українській мові зустрічаємо багато пестливих і ніжних називань та звертань до дівчини, хлопця, жінки та чоловіка (зозулечка, ластівка, лебідка, сокіл та ін.). Приклади також свідчать, що через поведінку і зовнішність

птахів розкриваються відповідні характеристики людини, як позитивні, так і негативні.

Наявність у зіставляваних мовах значної кількості прислів'їв та приказок з назвами птахів підтверджує те, що птахи ще з давніх часів відігравали певну роль в житті людини. Ідеї, які несуть у собі прислів'я, переплітаються у різних мовах, але для вираження певної думки вживаються не завжди одні і ті ж орнітоніми. Отже, при перекладі прислів'їв з однієї мови на іншу недостатньо дослівного тлумачення, тому що певні думки й асоціації в одній мові стосуються одного птаха, а в другій, можливо, – зовсім іншого. Такі випадки визначено як типові, оскільки в свідомості українців і німців існують різні асоціації щодо конкретного птаха і свідчать про існування мовних картин світу.

Таким чином, дослідження ЛСГ “назви птахів” в українській та німецькій мовах визначило, що обране лексико-семантичне угруповання посідає значне місце у мовному членуванні світу, відзначається певною кількістю одиниць та цікавим і своєрідним складом, що свідчить про виняткову важливість для людини цих назв та давнину формування цієї ЛСГ в історії мов. Зіставлення орнітологічної лексики є багатим джерелом виявлення спільного та відмінного у національному світобаченні українців і німців, що відображене в їхніх мовних картинах світу.

Дисертаційне дослідження має певні перспективи для подальшого вивчення інших фрагментів картин світу різних мов. Запропонована методика, визначені параметри зіставлення цілком можуть бути використані при аналізі інших ЛСГ та доповнені, якщо йтиметься не тільки про субстантивну, а, наприклад, і дієслівну лексику. Матеріал цієї праці можна розглядати як складник більш широкого зіставного дослідження лексичного складу та семантики української та німецької, й ширше – слов'янських та германських мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авоян Р.Г. Значение в языке: Философский анализ. – М.: Высшая школа, 1985. – 103 с.
2. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1963. – 208 с.
3. Амосова Н.Н. Этимологические основы словарного состава современного английского языка. – М.: Изд-во л-ры иностр. языков, 1956. – 218 с.
4. Англо-русский и русско-английский словарь “ложных друзей переводчика” / Сост. В.В. Акуленко. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 384 с.
5. Апресян Ю.Д. Значение и оттенок значения (языкового знака) // Известия АН СССР. Серия литература и язык. – 1974. – Т. 33. – С. 320-330.
6. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
7. Арнольд И.В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования. – Л.: Просвещение, 1966. – 192 с.
8. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
9. Аспекты семантических исследований / Под ред. Н.Д Арутюновой, А.А. Уфимцевой. – М.: Наука. – 1980. – 356 с.
10. Ахманова О.С. О принципах и методах лингво-стилистического исследования. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1966. – 184 с.
11. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества: Сб. избранных трудов. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
12. Беднаж М.А. Польсько-українська міжмовна омонімія: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський державний лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 20 с.
13. Бенвенист Э. Общая лингвистика: Пер. с франц. / Под ред., с вступ. статьей и коммент. Ю.С. Степанова. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.

- 14.Бережан С.Г. Разбиение лексических единиц на лингвистически значимые классы как способ унификации их подачи в толковом словаре // Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре / Под ред. Ю.Н. Караулова. – М.: Наука. – 1988. – С. 53-58.
- 15.Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. – Кишинев: Штиинца, 1973. – 372 с.
- 16.Биппер Ж.Г. К проблеме воспроизведения семантической структуры слова при заимствовании // Сб. научных трудов. – Вып. 84. – М. – 1975. – С. 16-28.
- 17.Бирвиш М. Семантика: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. В.А. Звегинцева. – Вып. X. – М.: Прогресс. – 1981. – С. 177-198.
- 18.Блумфильд Л. Язык: Пер. с англ. Е.С. Кубряковой и В.П. Мурат / Под ред. и с предисл. М.М. Гухман. – М.: Прогресс, 1968. – 607 с.
- 19.Болдирєв Р.В. Міграційна термінологічна номінація і слов'янська етимологія // Проблеми зіставної семантики. Збірник статей за доповідями Міжнародної наукової конференції 23-25 вересня. – К., 1999. – С. 125-130.
- 20.Будагов Р.А. Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки). – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1963. – 302 с.
- 21.Будагов Р.А. Сходства и несходства между родственными языками (романский лингвистический материал). – М.: Наука, 1985. – 271 с.
- 22.Будагов Р.А. Язык, история и современность. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1971. – 299 с.
- 23.Булаховський Л.А. Питання походження української мови. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – 219 с.
- 24.Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів: Вища школа, 1979. – 120 с.
- 25.Бутенко Н.П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів: Вища школа, 1989. – 328 с.
- 26.Вариативность в германских языках / Под ред. В.Н. Ярцевой. – Калинин: КГУ. – 1988. – 287 с.

27. Васильев Л.М. Значение в его отношении к действительности, системе языка и акту коммуникации // Исследования по семантике / Под ред. Л.М. Васильева. – Уфа: БГУ. – 1980. – С. 10-21.
28. Вашунин В.С. Субстантивные сложные слова в немецком языке. – М.: Высшая школа, 1990. – 159 с.
29. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков / К.К. Швачко, П.В. Терентьев, Т.Г. Янукян, С.О. Швачко. – К.: Вища школа, 1977. – 147 с.
30. Вейнрех У. Опыт семантической теории: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. В.А. Звегинцева. – Вып. X. – М.: Прогресс. – 1981. – С. 50-176.
31. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков: Пер. с англ. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 778 с.
32. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание: Пер. с англ. – М.: Русские словари, 1996. – 411 с.
33. Вендина Т.И. Дифференциация славянских языков по данным словообразования. – М.: Наука, 1990. – 168 с.
34. Виноградов В.В. Русский язык: (Грамматическое учение о слове): Учеб. пособие для вузов / Под ред. Г.А. Золотовой. – 3-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
35. Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959. – 491 с.
36. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 352 с.
37. Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. – М.: МГУ, 1989. – 239 с.
38. Выготский Л.С. Психология искусства / Предисл. А.Н. Леонтьева. – 3-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.

39. Гак В.Г. К эволюции способов речевой номинации // Вопросы языкознания. – 1985. – №4. – С. 28-42.
40. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое // Метафора в языке и тексте / Под ред. В.Н. Телии. – М.: Наука. – 1988. – С. 11-26.
41. Гак В.Г. О контрастивной лингвистике // Новое в зарубежной лингвистике. / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 5-7.
42. Гак В.Г. Сопоставительная прагматика // Филологические науки. – 1992. – №3. – С. 78-90.
43. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков: Учебник для пед. ин-тов. – 3-е изд. дораб. – М.: Просвещение, 1989. – 288 с.
44. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка: Пособие по курсу общего языкознания. – М.: Высшая школа, 1974. – 175 с.
45. Гальперин И.Р. Относительно употребления терминов “значение”, “смысл”, “содержание” в лингвистических работах // Филологические науки. – 1982. – №5. – С. 34-43.
46. Гетманова А.Д. Логика: Учебник для пед. вузов. – М.: Высшая школа, 1986. – С. 29-79.
47. Гольдберг В.Б. Контрастивный анализ лексико-семантических групп (на материале английского, русского и немецкого языков): Учеб. пособие. – Тамбов: ТГПИ, 1988. – 56 с.
48. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию : Пер. с нем. под ред., с предисл. И.В. Рамишвили. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.
49. Дейк ван Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: Сб. работ / Сост. В.В. Петрова: Пер. с англ. В.И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
50. Джеймс К. Контрастивный анализ: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 205-306.

51. Дробаха Л.В. Деякі аспекти зіставного вивчення орнітальної лексики в російській, українській та німецькій мовах // Слов'янський збірник. – Вип. 5. – Одеса: Астро Принт. – 1998. – С. 168-171.
52. Дробаха Л.В. Особливості процесу номінації орнітальної лексики в українській, російській, німецькій та англійській мовах // Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія філол. науки (мовознавство). – Вип. 20. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 1999. – С. 220-228.
53. Дробаха Л.В. Відображення національного світосприйняття у мовах на прикладах багатозначних слів // Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія філол. науки (мовознавство). – Вип. 26. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2000. – С. 92-99.
54. Дробаха Л.В. Особливості орнітальної лексики близькоспоріднених української та російської мов: семасіологічний та ономасіологічний аспекти // Лінгвістичні дослідження: Зб. наукових праць Харківського державного пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. – Харків: ХДПУ. – 2001. – С. 10-16.
55. Дробаха Л.В. Особливості вживання орнітальної лексики в українських, німецьких, російських, англійських прислів'ях та приказках // Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія філол. науки (мовознавство). – Вип. 35. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2001. – С. 130-138.
56. Жеребкін В.С. Логіка: Підручник для юридичних ін-тів і фак-тів. – Харків: Основа, 1995. – С. 30-45.
57. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрастивної лексикології // Мовознавство. – 1989. – №6. – С. 3-8.
58. Зайченко Н.Ф. Лексико-семантическая группа “Наименования животных” и ее фразообразовательные возможности в современном русском языке: Дис.

- ...канд. филол. наук: 10.02.01 / Киевский государственный ун-т им. Т.Г. Шевченко. – К., 1983. – 217 с.
- 59.Залевская А.А. Межъязыковые сопоставления в психолингвистике. – Калинин: Калининский государственный ун-т, 1979. – 83 с.
- 60.Звегинцев В.А. Семасиология. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1957. – 322с.
- 61.Зеленецкий А.Л., Монахов П.Ф. Сравнительная типология немецкого и русского языков: Учеб. пособие для пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1983. – 240 с.
- 62.Зимняя И.А. О смысловом восприятии речи // Психологические вопросы обучения иностранцев русскому языку / Под ред. А.А. Леонтьева, Т.В. Рябовой. – М.: Изд-во Москов. ун-та. – 1972. – С. 22-32.
- 63.Зіставне дослідження української, чеської та російської мов: Зб. наукових праць / За ред. В.М. Русанівського. – К.: Наукова думка. – 1987. – 181 с.
- 64.Ибраев Л.И. Надзнаковость знака // Вопросы языкознания. – 1981. – №1. – С. 17-35.
- 65.Иванова Л.П. Методы лингвистических исследований: Учеб. пособие. – К.: ІСДО, 1995. – 68 с.
- 66.Іващенко В.Л. Лексичні конотації у просторі природничої термінології // Мовознавство. – 2000. – №6. – С. 40-49.
- 67.Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – М.: Наука, 1977. – 167 с.
- 68.Кацнельсон С.Д. Содержание слова, значение и обозначение. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1965. – 110 с.
- 69.Кислицина Н.М. Прикметники зі значенням узагальненої позитивної оцінки як фрагмент мовної картини світу (на матеріалі російської, української та англійської мов): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2002. – 20 с.

70. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц. Количественные и качественные характеристики. – Львов: Вища школа, 1988. – 161 с.
71. Колшанский Г.В. Контекстная семантика. – М.: Наука, 1980. – 149 с.
72. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1975. – 231 с.
73. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Под ред. А.М. Шахнаровича. / АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1990. – 103 с.
74. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. (Очерк лингвистического учения о переводе). – М.: Международные отношения, 1973. – 215 с.
75. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
76. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1969. – 192 с.
77. Компанец Т.М. Роль латинской орнитологической лексики в формировании естественнонаучной терминологии современных европейских языков: Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.19 / Киевский ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1995. – 200 с.
78. Кононенко В.І. Мова і народна культура // Мовознавство. – 2001. – №3. – С. 62-69.
79. Корсанова Т.К. Некоторые замечания о сопоставительном исследовании параллелей на материале индоевропейских языков // Сопоставительное изучение семантической динамики. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1985. – С. 55-64.
80. Косериу Э. Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение: Пер. с нем. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 63-81.
81. Котелова Н.З. Значение слова и его сочетаемость (к формализации в языкознании). – Л.: Наука, 1975. – 164 с.

82. Кочерган М.П. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов. – К.: Академія, 1997. – 400 с.
83. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Под ред. Б.А. Серебренникова. – М.: Наука, 1986. – 157 с.
84. Кузнецов А.М. Структурно-семантические параметры в лексике (на материале английского языка). – М.: Наука, 1980. – 160 с.
85. Курилович Е. Очерки по лингвистике: Сб. статей. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1962. – 456 с.
86. Куцик О.А. Слова-символы як образно-смысловий центр формування фразеологізмів (на матеріалі української та російської мов): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / Київський державний ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 1997. – 22 с.
87. Лабов У. Структура денотативных значений: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. Б.Ю. Городецкого. – Вып. XIV. – М.: Прогресс. – 1983. – С. 133-176.
88. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс, 1989. – С. 32-62.
89. Липатов А.Т. Лексико-семантические группы слов и моносемные поля синонимов // Филологические науки. – 1981. – №2. – С.51-57.
90. Маковский М.М. Удивительный мир слов и значений: иллюзии и парадоксы в лексике и семантике: Учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 1989. – 200 с.
91. Манакин В.Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки / Национальная АН Украины. Украинский языковой информационный фонд. – К.: Кировоград: Центрально-Украинское изд-во, 1994. – 262 с.
92. Манакин В.Н. Эстетическая значимость языковых единиц // Русское языкознание. – 1985. – Вып. 10. – С. 106-111.

93. Манакин В.М. Порівняльно-семасіологічний аналіз метеорологічної лексики слов'янських мов // Мовознавство. – 1991. – №5. – С. 30-37.
94. Манакин В.М. Фактори семантичних перетворень слів у мовленні // Мовознавство. – 1988. – №6. – С. 11-17.
95. Мартине А. Описание языков: Пер. с франц. // Новое в лингвистике / Под ред. В.А. Звегинцева. – Вып. III. – М.: Изд-во иностр. л-ры. – 1963. – С. 392-408.
96. Марцинковская О.Е. К вопросу о процессе развития значения в слове // Филологические науки. – 1982. – №6. – С. 21-30.
97. Матезиус В. О лингвистической характерологии: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 18-26.
98. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания (на материале современного английского языка). – М.: Высшая школа, 1974. – 202 с.
99. Медникова Э.М. Теория перевода и сопоставительный анализ языков. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1985. – 112 с.
100. Мейе А. Сравнительный метод в историческом языкознании: Пер. с франц. А. Дилигенской / Под ред. Б. Горнунга и М. Петерсона. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1954. – 98 с.
101. Мельников В.Н. Логические задачи: Учеб. пособие для гуманитарных вузов. – Киев: Одесса: Вища школа, 1989. – С. 119-125.
102. Методы изучения лексики / Под ред. А.Е. Супруна. – Минск: Изд-во Белорусского государственного ун-та им. В.И. Ленина, 1975. – 232 с.
103. Мещанинов И.И. Проблемы развития языка. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1975. – 351 с.
104. Моисеева Л.Ф. Названия птиц в русском языке: Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01 / Киевский государственный пед. ин-т им. М. Горького. – К., 1974. – 220 с.

105. Национально-культурная специфика речевого поведения / Под ред. А.А. Леонтьева, Е.Ф. Тарасова / АН СССР, Ин-т языкознания. – М.: Наука, 1977. – 350 с.
106. Немецко-русский и русско-немецкий словарь “ложных друзей переводчика” / Сост. К.Г.М. Готлиб. – М.: Советская энциклопедия, 1972. – 448 с.
107. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика): Учеб. пособие. – М.: Высшая школа, 1983. – 127 с.
108. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высшая школа, 1988. – 168 с.
109. Новиков А.И. Семантика текста и её формализация. – М.: Наука, 1983. – 215 с.
110. Новиков Л.А. Семантика русского языка: Учеб. пособие для филол. спец. ун-тов. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
111. Общее языкознание. Внутренняя структура языка / Под ред. Б.А. Серебренникова. – М.: Наука. – 1972. – 565 с.
112. Озерова Н.Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного. – К.: Наукова думка, 1990. – 188 с.
113. Павел В.К. Лингвогеографические методы исследования номинации // Методы и приемы лингвистического анализа в общем и романском языкознании. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та. – 1988. – С.27-34.
114. Павилёнис Р.И. Проблема смысла: Современный логико-философский анализ языка. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.
115. Пазяк М.М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с.
116. Пешковский А.М. Избранные труды. – М.: Учпедгиз Министерства Просвещения РСФСР, 1959. – 251 с.
117. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке. – Минск: Высшая школа, 1989. – 254 с.

118. Подолян І.Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах (контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський державний лінгвістичний ун-т. – К., 2000. – 19 с.
119. Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию / АН СССР. – М.: Мысль, 1959. – 382 с.
120. Поливанов Е.Д. Труды по восточному и общему языкознанию. – М.: Наука, 1991. – 623 с.
121. Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. – 189 с.
122. Потебня А.А. Эстетика і поетика слова. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
123. Проблемы лингвистической семантики: Ред. сб. / Под ред. Ф.М. Березина. – М. – 1981. – 206 с.
124. Проблемы семантики и словообразования английского языка / Под ред. Г.Ю. Князева. – Вып. 227. – М.: Москов. пед. ин-т иностр. языков им. Мориса Тореза. – 1984. – 216 с.
125. Проблемы семантической структуры и функционирования лексических единиц. На материале романо-германских языков: Межвузовский сб. научных трудов. / Под ред. Р.В. Ивановой. – Иваново: ИВГУ. – 1982. – 148 с.
126. Проблемы синхронного и диахронного описания германских языков: Респ. сб. / Под ред. Б.В. Пупченко. – Вып. I. – Пятигорск. – 1975. – 175 с.
127. Пьетро Р.Дж. Языковые структуры в контрасте: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс, 1989. – С. 82-121.
128. Распопов И.П. Методология и методика лингвистических исследований // Методы синхронного изучения языка. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та. – 1976. – С. 75-84.
129. Ревзин И.И. Структуральная лингвистика, семантика и проблемы изучения слова // Вопросы языкознания. – 1957. – №2. – С. 31-41.

- 130.Рубинштейн С.Л. К вопросу о языке, речи и мышлении // Вопросы языкознания. – 1957. – №2. – С.42-48.
- 131.Русанівський В.М. Мова в нашому житті. — К.: Наукова думка, 1989. – 112 с.
- 132.Русанівський В.М. Походження і розвиток східнослов'янських мов: (До 1500-річчя заснування м. Києва). – К.: товариство “Знання” УРСР, 1980. – 62 с.
- 133.Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
- 134.Селиверстова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. – М.: Наука, 1975. – 236 с.
- 135.Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
- 136.Селіванова О.О. Когнітивний аспект контрастивної ономазіології // Мовознавство. – 2001. – №1. – С. 71-75.
- 137.Семантическая общность национальных языковых систем / Под ред. З.Д. Поповой. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та. – 1986. – 183 с.
- 138.Семантическая структура слова. Психолінгвістическіе исследования: Сб. статей / Под ред. А.А. Леонтьева. – М.: Наука. – 1971. – 216 с.
- 139.Семасіологія і словотвір: Зб. наукових праць / За ред. Н.С. Паламарчука. – К.: Наукова думка. – 1989. – 192 с.
- 140.Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. На матеріалі слов'яно-східно-романських мовних контактів. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
- 141.Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
- 142.Скаличка В. К вопросу о типологии // Вопросы языкознания. – 1966. – №4. – С. 22-30.

143. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика: Пер. с чешск. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 27-31.
144. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Изд-во л-ры на иностранных языках, 1956. – 260 с.
145. Смирницкий А.И. Сравнительно-исторический метод и определение языкового родства. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1955. – 56 с.
146. Снитко Е.С. Внутренняя форма номинативных единиц. – Львов: Свит, 1990. – 185 с.
147. Снітко О.С. Внутрішня форма і зміст номінативних одиниць // Мовознавство. – 1989. – №6. – С. 9-14.
148. Сокол І.О. Історія формування української орнітологічної номенклатури: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.02 / АН України Інститут української мови. – К., 1992. – 237 с.
149. Соколова С.О. Семантичний аспект словотвірної мотивації // Мовознавство. – 2000. – №2. – С. 33-41.
150. Соколовская Ж.П. Система в лексической семантике. (Анализ семантической структуры слова). – К.: Вища школа, 1979. – 190 с.
151. Соколовская Ж.П. Проблемы системного описания лексической семантики. – К.: Наукова думка, 1990. – 182 с.
152. Соссюр Ф. Заметки по общей лингвистике: Сборник : Перевод с фр. Б.П. Нарумова. / Под ред. Н.А. Слюсаревой. – М.: Прогресс, 1990. – 274 с.
153. Соссюр Ф. Труды по языкознанию: Пер. с франц. / Под ред. А.А. Холодовича. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.
154. Способы номинации в современном русском языке / Под ред. Д.Н Шмелева. – М.: Наука, 1982. – 296 с.
155. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та. – 1979. – 156 с.

- 156.Стернина С.Г. Метод обратного перевода как прием выделения лексико-семантической группы // Методы и приемы лингвистического анализа в общем и романском языкознании. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та. – 1988. – С. 71-78.
- 157.Супрун А.Е. Лексическая типология славянских языков. – Минск: Изд-во Белорусского государственного ун-та им. В.И. Ленина, 1983. – 47 с.
- 158.Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 142 с.
- 159.Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция // Метафора в языке и тексте / Под ред. В.Н. Телии. – М.: Наука. – 1988. – С.26-52.
- 160.Телия В.Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 269 с.
- 161.Тодоров Ц. Теории символа. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 384 с.
- 162.Тондл Л. Проблемы семантики: Пер. с чешск. Ю.И. Зуева и А.А. Корчагина / Под ред. А.И. Уемова. – М.: Прогресс, 1975. – 484 с.
- 163.Трубецкой Н.С. Избранные труды по филологии / Сост. В.А. Виноградова и В.П. Нерознака. – М.: Прогресс, 1987. – 559 с.
- 164.Трубецкой Н.С. История. Культура. Язык. – М.: Прогресс, 1995. – 800 с.
- 165.Улуханов И.С. Мотивация и производность // Вопросы языкознания. – 1992. – №2. – С. 5-20.
- 166.Уорф Бенджамен Л. Лингвистика и логика: Пер. с англ. // Новое в лингвистике / Под ред. В.А. Звегинцева. – Вып. 1. – М.: Изд-во иностр. л-ры. – 1960. – С. 183-198.
- 167.Уфимцева А.А. Лексическое значение (принцип семасиологического описания лексики) / Под ред. Ю.С. Степанова. – М.: Наука, 1986. – 248 с.
- 168.Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.

169. Федоров А.В. Основы общей теории перевода: (лингвистические проблемы): Учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. языков, 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
170. Фефилов А.И. Основы конфронтативного анализа лексики немецкого и русского языков: Учеб. пособие. – Куйбышев: КГПИ, 1985. – 78 с.
171. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. Историко-диалектологический очерк. – Л.: Наука, 1972. – 655 с.
172. Филлмор Ч.Дж. Об организации семантической информации в словаре: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. Б.Ю. Городецкого. – Вып. XIV. – М.: Прогресс. – 1983. – С. 23-60.
173. Хельбиг Г. Языкознание – сопоставление – преподавание иностранных языков: Пер. с нем. // Новое в зарубежной лингвистике / Под ред. А.Н. Леонтьева. – Вып. XXV. – М.: Прогресс. – 1989. – С. 307-326.
174. Цветков Н.В. К методологии компонентного анализа (в лексической семантике) // Вопросы языкознания. – 1984. – №2. – С. 61-71.
175. Чернышева И.И. Фразеология современного немецкого языка. – М.: Высшая школа, 1970. – 200 с.
176. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура. – М.: Международные отношения, 1976. – 264 с.
177. Шамота А.М. Переносне значення слова (на матеріалі мови художньої літератури): Дис. ...канд. філол. наук / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. – К., 1971. – 289 с.
178. Шахнарович А.М., Юрьева Н.М. К проблеме понимания метафоры // Метафора в языке и тексте / Под ред. В.Н. Телии. – М.: Наука. – 1988. – С. 108-118.
179. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. (На материале русского языка). – М.: Наука, 1973. – 280 с.
180. Шмелёв Д.Н. Слово и образ. – М.: Наука, 1964. – 120 с.

- 181.Шрамм А.Н. Структурные типы лексических значений слова // Филологические науки. – 1981. – №2. – С. 51-57.
- 182.Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. – 428 с.
- 183.Яворская Г.М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии. – К.: Наукова думка, 1992. – 112 с.
- 184.Яворська Г.М. Прескриптивна лінгвістика і моделювання “лінгвістичної свідомості” // Мовознавство. – 1997. – №1. – С. 29-39.
- 185.Языковая номинация. (Виды наименований) / АН СССР, Ин-т языкознания. / Под ред. Б.А. Серебренникова, А.А. Уфимцевой. – М.: Наука, 1977. – 357 с.
- 186.Якобсон Р.О. Избранные работы: Пер. с англ., нем., франц. / Сост. и общ. ред. В.А. Звегинцева. – М.: Прогресс, 1985. – 455 с.
- 187.Якобсон Р. Типологические исследования и их вклад в сравнительно-историческое языкознание: Пер. с англ. // Новое в лингвистике / Под ред. В.А. Звегинцева. – Вып. III. – М.: Изд-во иностр. л-ры. – 1963. – С. 95-105.
- 188.Ярцева В.Н. Межъязыковые контакты и стилистическая система языка // Проблемы общего и германского языкознания. – М.: Изд-во Москов. ун-та. – 1978. – С. 14-25.
- 189.Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. – М.: Наука, 1981. – 111 с.
- 190.Applied linguistics as an emerging discipline / Ed.: W. Grabe. – Cambridge.: CUP. – 2000. – Vol. XI. – 300 p.
- 191.Banczerowski I. Some contrastive considerations about semantics in the communication process // Theoretical Issues in Contrastive Linguistics. – 1980. – Vol. 12. – P. 325-345.
- 192.Contrastive lexical semantics / Ed.: E. Weigand. – Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. – 1998. – 270 p.
- 193.Cruse D.A. Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics. – Oxford: OUP. – 2000. – Vol. XII. – 424 p.

194. Etymologie. Der Neubeginn der vergleichenden Sprachwissenschaft / Hrsg. H. Püschel. – München: Püschel. – 2000. – 266 S.
195. Fisiak I. Theoretical Issues in contrastive linguistics // Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science. – 1980. – №4. – P. 3-5.
196. Greenberg I.H. The role of typology in the development of a scientific linguistics // Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages. – Budapest: Akademia Kiado. – 1970. – P. 11-24.
197. Korunets I.V. Contrastive typology of the English and Ukrainian languages. – K.: Lybid, 1995. – 239 p.
198. Langacker R. The Contextual basis of cognitive semantics // Language and Conceptualization. – C.: Cambridge University Press. – 1997. – P. 229-253.
199. Lorenz W., Wotjak G. Zum Verhältnis von Abbild und Bedeutung. – Berlin: Akademie, 1977. – 520 S.
200. Nida E.A. Procedures for the analysis of the componential structure of a single referential meaning // Componential Analysis. – The Hague-Paris: Mouton. – 1975. – P. 156-172.
201. Roos E. Kontrastive Lexikologie // Forum Linguisticum. – Frankfurt/M.: Lang. – 1975. – S. 89-103.
202. Sauerhoff F. Pflanzennamen im Vergleich: Studien zur Benennungstheorie und Etymologie. – Stuttgart: Steiner. – 2001. – 431 S.
203. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung. – Berlin: Akademie, 1963. – 130 S.
204. Singer Detlef Die Vögel Mitteleuropas. – Stuttgart: Franckh-Kosmos, 1997. – 348 S.
205. Ullmann S. Descriptive semantics and linguistic typology // Word. – 1953. – №3. – P. 225-240.
206. Ullmann S. The Principles of Semantics. – Glasgow: Jackson; Oxford: Basil Blackwell, 1957. – 346 p.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ

- АПП – Англійські прислів'я та приказки. – К.: Радянська школа, 1973. – 474 с.
- АРС – Англо-русский словарь /Сост. В.К. Мюллер. – М.: Русский язык, 1981. – 842 с.
- АРФС – Англо-русский фразеологический словарь: в 2-х т.т. – М.: Советская энциклопедия, 1967.
- БАРС – Большой англо-русский словарь в 2-х т.т. – М.: Русский язык, 1977.
- БНРС – Большой немецко-русский словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 1440 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови в 7-ми томах – К., Наукова думка, 1982-1989.
- ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
- НРС – Немецко-русский словарь. – М.: государственное изд-во иностр-х и нац-х словарей, 1958. – 574 с.
- НРФС – Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: государственное изд-во иностр-х и нац-х словарей, 1956. – 904 с.
- НРФ – Немецко-русский фразеологический словарь. – М.: Русский язык, 1975. – 656 с.
- РНПП – Русские народные пословицы и поговорки. – М.: Московский рабочий, 1965. – 360 с.
- СЛТ – Словарь лингвистических терминов. / Под ред. О.С. Ахмановой. – Изд. 2-е стереотип. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.

- ССРЯ – Словарь современного русского литературного языка: в 17 томах. – Москва-Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1951-1965.
- СУАП – Словарь употребительных английских пословиц. – М.: Русский язык, 1985. – 231 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11-ти т.т. / Гол. ред. І.К. Білодід. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
- ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка: в 4-х т.т. / Сост. М. Фасмер. – М.: Прогресс, 1986.
- CEDE – A concise etymological dictionary of the English language. – New York: Capricorn Books, 1963. – 656 p.
- D – Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache: in 6 Bänden. – Wien/Zürich: Dudenverlag, 1977-1981.
- EWDS – Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Walter de Gruyter-Berlin-New York, 1975. – 915 S.
- MNL – Meyers neues Lexikon: in 8 Bänden. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1961-1964.
- OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby with A. P. Cowie. – Moscow: Russian language publishers, – Oxford: Oxford University Press, 1982. – 1036 p.
- SWL – Sprichwörterlexikon. Немецкие пословицы и поговорки. – М.: Высшая школа, 1989. – 392 S.
- W – Webster's Third New International Dictionary with Seven Language Dictionary Encyclopedia Britannica: Copyright, 1976. – 3135 p.

ДОДАТОК

Список назв птахів в латинській,
українській та німецькій мовах

лат.	укр.	нім.
Burhinus oedicnemus	авдотка	der Dickfuß <i>(der Triel)</i>
Diomedea exulans	альбатрос	der Albatros
Phalacrocorax carbo	баклан	der Kormoran
Merops apiaster	бджолоїдка <i>(шурка)</i>	der Bienenfresser
Gallinago gallinago	бекас	die Bekassine <i>(die Himmelsziege)</i>
Aquila chrysaetos	беркут	der Steinadler <i>(der Königsadler)</i>
Falco tinnunculus	боривітер	der Turmfalke
Gypaetus barbatus	бородач	der Bartgeier <i>(der Lämmergeier)</i>
Nycticorax nycticorax	бугай	der Nachtreiher
Fulmarus glacialis	буревісник	der Sturmvogel
Scolopax rusticola	вальдшнеп <i>(валюш, валюшень)</i>	die Waldschnepfe
Emberiza citrinella	вівсянка	die Goldammer
Rallus aquaticus	вівчарик	die Wasserralle
Troglodytes troglodytes	волове очко <i>(корольок)</i>	der Zaunkönig

Corvus corax	ворон (<i>крук</i>)	der Rabe
Corvus corone	ворона (<i>тава</i>)	die Krähe (<i>die Rabenkrähe</i>)
Fringilla montifringilla	в'юрок (<i>юрок</i>)	der Bergfink
Somateria mollissima	гага	die Eiderente
Gavia arctica	гагара	der Seetaucher
Alca torda	гагарка	der Tordalk
Parus palustris	гаїчка	die Sumpfmeise
Corvus frugilegus	гайворон (<i>грак</i>)	die Saatkrähe
Corvus monedula	галка	die Dohle
Lymnocyptes minimus	гаршнеп	die Haarschnepfe
Tetrao urogallus	глухар (<i>готур</i>)	der Auerhahn
Bucephala clangula	гоголь	die Schellente
Columba livia	голуб	die Taube
Phoenicurus phoenicurus	горихвістка	der Gartenrotschwanz
Streptopelia turtur	горлиця	die Turteltaube
Passer domesticus	горобець (<i>воробець, жевжик</i>)	der Sperling (<i>der Spatz</i>)
Aegypius monachus	гриф	der Greif
Anser fabalis	гуменник	die Saatgans
Anser anser	гуска	die Gans
Crex crex	деркач	der Wachtelkönig
Turdus merula	дрізд	die Drossel (<i>die Amsel, der Merl</i>)
Otis tarda	дрохва	die Trappe

Oenanthe oenanthe	камінка	der Steinschmätzer
Serinus canaria	канарейка	der Kanarienvogel
Buteo buteo	канюка	der Mäusebussard
Capon	каплун	der Kapaun
Anas strepera	качка	die Ente
Incubantes matrices	квочка	die Bruthenne <i>(die Glucke)</i>
Nucifraga caryocatactes	кедрівка <i>(горіхівка)</i>	der Tannenhäher
Falco vespertinus	кібець	der Rotfußfalke
Arteryx australis	ківі	der Kiwi
Columba oenas	клинтух <i>(голуб-синяк)</i>	die Hohltaube
Larus fuscus	клуша	die Heringsmöwe
Caprimulgus europaeus	козодой	der Ziegenmelker
Trochilus	колібри	der Kolibri
Vultur gryphus	кондор	der Kondor
Cannabina cannabina	коноплянка	der Hänfling
Falco rusticolus	кречет	der Jagdfalke
Loxia curvirostra	кривоніс <i>(шишкар)</i>	der Fichtenkreuzschnabel
Anas platyrhynchos	крижень	die Stockente
Numenius arquata	кроншнеп	großer Brachvogel <i>(die Kronschnepfe, die Brachschnepfe)</i>
Sylvia borin	кропив'янка	die Grasmücke
Mergus merganser	крохаль	der Gänsesäger
Jynx torquilla	крутиголовка	der Wendehals
Sterna hirundo	крячок	die Flußseeschwalbe

Scolopax	(<i>мартин</i>) кулик	die Schnepfe
Gallina	курка (<i>курінка</i>)	das Huhn
Hirundo rustica	ластівка	die Schwalbe
Cygnus	лебідь	der Schwan
Ciconia ciconia	лелека (<i>боцюн, бацян, бусол, бусел, гайстер, жабоїд, черногуз</i>)	der Storch
Fulica atra	лиска	das Bläßhuhn
Menura novaehollandiae	лірохвіст	der Leierschwanz
Lullula arborea	лісовий жайворонок	die Heidelerche
Circus macrourus	лунь	die Weihe
Erithacus rubecula	малинівка (<i>берестянка, вільшанка</i>)	das Rotkehlchen
Leptoptilus crumeniferus	марабу	der Marabu
Larus marinus	морська чайка	die Mantelmöwe
Clangula hyemalis	морянка	die Eisente
Muscicapa striata	мухоловка	der Fliegenschnäpper (<i>der Fliegenfänger</i>)
Rhea americana	нанду	der Nandu
Aythya ferina	нирок	die Tafelente
Podiceps cristatus	норець	der Haubentaucher
Upupa epops	одуд	der Wiedehopf
Bombycilla garrulus	омелюх	der Seidenschwanz
Aquila rapax	орел	der Adler
Haliaeetus albicilla	орлан	der Seeadler

	(морський орел)	
Circus aeruginosus	очеретянка	die Rohrweihe
Pernis apivorus	осоїд	der Wespenbussard
Pavo cristatus	пава	der Pfau
Melopsittacus undulatus	папуга	der Papagei
Pelecanus onocrotalus	пелікан (баба)	der Pelikan
Coturnix coturnix	перепел	die Wachtel
Accipiter nisus	перепелятник	der Sperber
Gallus	півень	der Hahn
Aquila pomarina	підорлик	der Schreiadler
Falco subbuteo	підсоколик (чеглик, підсоколик-білозір)	der Baumfalke
Aptenodytes forsteri	пінгвін	der Pinguin
Charadrius dubius	пісочник	der Flußregenpfeifer
Calidris maritima	піщаник	der Meerstrandläufer
Calidris alpina	побережник чорно-грудий	der Alpenstrandläufer
Sitta europaea	повзик (поповзень)	der Kleiber (die Spechtmeise)
Columba palumbus	припутень	die Ringeltaube
Emberiza calandra	просянка	die Grauammer
Bubo bubo	пугач	der Uhu
Plectrophenax nivalis	пуночка	die Schneeammer
Paradisea apoda	райський птах	der Paradiesvogel
Coracias garrulus	ракша (сиворакша)	die Blauracke
Remiz pendulinus	ремез	die Beutelmeise

Cinclus cinclus	рінник	die Wasseramsel
Tetrastes bonasia	рябчик	das Haselhuhn
Emberiza hortulana	садова вівсянка	die Gartenammer <i>(der Ortolan)</i>
Falco peregrinus	сапсан	der Wanderfalke
Anas masculinus	селезень	der Enterich
Pluvialis apricaria	сивка	der Goldregenpfeifer
Parus major	синиця	die Meise
Luscinia svecica	синьошийка	das Blaukehlchen
Tyto alba	сипуха	die Schleiereule
Aegolius funereus	сич <i>(пуцик)</i>	der Kauz
Strix aluco	сіра сова	der Waldkauz
Pandion haliaetus	скопа	der Fischadler
Pyrrhula pyrrhula	снігур	der Gimpel <i>(der Dompfaff)</i>
Strix uralensis	сова	die Eule
Garrulus glandarius	сойка	der Eichelhäher
Falco biarmicus	сокіл	der Falke
Luscinia megarhynchos	соловей	die Nachtigall
Pica pica	сорока	die Elster
Lanius minor	сорокопуд	der Würger
Otus scops	сплюшка	die Zwergohreule
Larus argentatus	срібляста чайка	die Silbermöwe
Neophron percnopterus	стерв'ятник	der Aasgeier
Tichodroma muraria	стінолаз	der Mauerläufer
Struthio camelus	страус	der Strauß
Tetrax tetrax	стрепет <i>(хохітва)</i>	die Zwergtrappe

Riparia riparia	стриж (<i>берегівка, серпокрил, серпокрилець, щур</i>)	die Uferschwalbe
Lyrurus tetrrix	тетеря (<i>когут, тетерук, тетерюк</i>)	das Birkhuhn (<i>der Birkhahn</i>)
Prunella modularis	тинівка	die Heckenbraunelle
Motacilla alba	трясогузка (<i>трясихвіст, плиска</i>)	die Bachstelze
Lagopus mutus	тундрова куріпка	das Alpenschneehuhn
Philomachus pugnax	турухтан	der Kampfläufer
Tringa nebularia	уліт	der Grünschenkel
Phasianus colchicus	фазан	der Fasan
Tringa glareola	фіфі	der Bruchwasserläufer
Phoenicopterus ruber	фламініго	der Flamingo
Himantopus himantopus	ходуличник	der Stelzenläufer
Numida meleagris	цесарка	das Perlhuhn
Larus ridibundus	чайка (<i>кавка-галка, мєва, кигитка, рибалка</i>)	die Möwe
Vanellus vanellus	чайка звичайна	der Kiebitz (<i>die Lachmöwe</i>)
Ardea cinerea	чапля (<i>бушля</i>)	der Reiher
Melanitta fusca	чернь	die Samtente
Carpodacus erythrinus	чечевиця	der Karmingimpel
Acanthis flammea	чечітка	der Birkenzeisig
Carduelis spinus	чиж	der Zeisig
Saxicola torquata	чикалка	das Schwarzkehlchen

Turdus pilaris	чикотень	die Wacholderdrossel <i>(der Krammetsvogel)</i>
Anas crecca	чирка	die Krickente
Cerpphus grylle	чистун <i>(чистик)</i>	der Alk
Recurvirostra avosetta	шилодзьобка <i>(чоботар)</i>	der Säbelschnäbler
Anas acuta	шилохвіст	die Spießente
Cygnus olor	шипун	der Höckerschwan
Anas clypeata	широконіска	die Löffelente
Sturnus vulgaris	шпак	der Star
Milvus migrans	шуліка <i>(коршак)</i>	der Geier
Anthus campestris	щеврик	der Brachpieper
Carduelis carduelis	щиголь	der Stieglitz <i>(der Distelfink)</i>
Accipiter gentilis	яструб <i>(крагулець)</i>	der Habicht